

Pavel Ž í d e k

VZNIK A ORGANIZACE OBCHODNÍ A ŽIVNOSTENSKÉ KOMORY V OPAVĚ

Abstract

In the course of less than a century of its existence, Chambers of Commerce and Trade represented significant institutions of the economic life of the Habsburg Monarchy and the Czechoslovak Republic. This was also the case of the Opava Chamber.

Hence, the aim of the study presented is to try to approach major milestones in its development, from the process of establishment in 1850 until its abolition at the end of 1948, especially in the area of the elected members of the Chamber, the right to vote and the changes in its chamber district.

Keywords: Chamber, Silesia, commerce, trade, members, organization

Přestože byla Obchodní a živnostenská komora v Opavě po celou dobu své existence institucí prvořadého hospodářského významu, nebyla ji dosud v historiografii věnována odpovídající pozornost. Předkládaná práce tak vychází především ze studia archivních a tištěných pramenů (především komorní provenience) a denního tisku. V menší míře bylo rovněž užito odborné literatury a kvalifikačních prací.¹

Tato studie si tak klade za cíl snažit se přiblížit zásadní milníky v jejím vývoji od procesu vzniku roku 1850 až po zánik komory k 1. lednu 1949. Zejména se tak bude jednat o změny v komoře v oblasti organizace, řádných členů, vývoje volebního práva a v neposlední řadě též změny jejího obvodu. Práce se tak samotné činnosti komory bude dotýkat pouze minimálně, a to pouze, aby naznačila některé změny v jejím rozsahu, jež jsou spojené s vývojem komory.

Klíčovou bude zejména problematika organizace komory. Zde je tak nutné v úvodu uvést, že samotnou činnost komory po organizační stránce je třeba rozdělit na oblast plenárních zasedání (celé komory a jednotlivých sekcí) řádných členů a činnost kanceláře.

Členská část byla tvořena volenými členy, kteří se setkávali na plenárních zasedáních. Zasedání sekcí a plenární zasedání tak zpravidla projednávaly organizační záležitosti komory, např. volby funkcionářů a jejich zástupců ve státních radách nebo kuratoriích, rozpočet nebo nejvýznamnější záležitosti veřejné povahy (např. předkládané návrhy zákonů, otázky spojené s rozvojem železnice nebo subvence pro odborné školy). Naopak v případě kanceláře se jednalo o administrativní srdce instituce.

1. Vznik a organizace do roku 1868

Opavská komora, stejně jako ostatní (s výjimkou vídeňské a těch sídlících v italských oblastech říše), vznikla po vydání prozatímního zákona o zřízení obchodních a živnostenských komor č. 122 říšského zákoníku (dále jako ř. z.), vyhlášeného 26. března roku 1850. Stala se tak jednou z 26 v rakouských a českých zemích, s územní působností pro oblast Rakouského Slezska.

Počátky opavské komory se pojí se dnem 20. července 1850, na který zemský místopředseda dr. Josef, rytíř von Kalchberg, svolal zasedání, jež mělo prodiskutovat obsah ministerského

¹ Studie vznikla v rámci projektu SGS č. 2/2018, Výzkumné centrum pro soudobé dějiny (1800–2000) – témata z kulturních a sociálních dějin.

zákona a rozhodnout o organizační struktuře a způsobu volby do komory. Tohoto setkání se zúčastnili: Leopold Bochdalek, obchodník z Opavy; Josef Pohl, obchodník z Opavy; Flegel, řemenář z Opavy; Bernatzik, obchodník z Těšína; Lichtblau, obchodník z Těšína; Mentel, zkrašlovatel z Těšína; Skriebe, obchodník z Těšína; Mayer, správce průmyslu velkovévodství z Těšína; Siedler, soukeník z Bílska; Carl Sonnewald, obchodník z Bílska; Caspar Eisenbach, továrník z Vrbna pod Pradědem; Franz Wohlfahrt, obchodník z Bruntálu; Mitzely, obchodník z Frýdku.

Na základě závěrů přijatých na tom zasedání zemský místodržitel udělil souhlas k vytváření seznamu voličů a vypsání voleb². Ustavující schůze proběhla 30. listopadu 1850 v budově Slezského místodržitelství v Opavě, a tak lze tento den považovat za den vzniku Obchodní a živnostenské komory pro Rakouské Slezsko se sídlem v Opavě.

Prezidentem zvolila ustavující komise Wilhelma Wiedenfelda, velkoobchodníka z Opavy a viceprezidentem pak Josefa Pohla, obchodníka rovněž z Opavy. Pokladník komory byl zvolen až na další schůzi uskutečněné 11. ledna 1851. Stal se jím Johann Menschik, taktéž obchodník s domovskou příslušností v Opavě.³

Komora měla deset členů volených na tři roky, spolu s nimi se volilo také pět náhradníků na stejné období. Minimální výše pro aktivní volební právo (tj. volební cenzus) byla stanovena na pět zlatých výdělkové daně⁴. Již od svého založení byla komora tvořena dvěma sekcemi: sekcí živnostenskou (šest členů) a sekcí obchodní (čtyři členové). Jejím prvním sídlem se stala budova městské radnice.

V tomto období měla komora (stejně jako všechny ostatní) relativně úzké vymezení činnosti⁵, přičemž až do změny politické situace na přelomu 50. a 60. let zde byla ze strany státu snaha o omezování její samosprávy. Současně se však stát snažil o výraznější zapojení komory v hospodářské oblasti, kde na základě přenesené pravomoci sloužila jako správní úřad.

Na rozsahu činnosti se v tomto období významně projeví dvě zásadní události. Tou první bylo vydání živnostenského zákona roku 1859, který přenesl část rozhodovacích povinností na komory (právě zde se chovaly jako správní úřad).

Podle živnostenského řádu rozhodovaly komory o charakteru živnosti, zda je koncesovaná, a pokud ano, jaké jsou podmínky pro její získání, dále zakotvoval povinnost zapisovat firmy do komorního seznamu, čímž subjekt zároveň získal aktivní volební právo, ale současně však musel platit komorní přírážku a také u ní registrovat ochranné známky a ukládat vzory.⁶

Některé právní předpisy delegovaly na komoru další činnosti, jež musela vykonávat. K nejvýznamnějším patřilo ministerské nařízení č. 39 628 z 18. července 1885, podle něhož vedla komora živnostenský katastr a výběr živnostenské daně. Již od roku 1858 fungovala komora jako úřad pro registraci ochranných známek a vzorů⁷.

Druhou významnou událostí bylo nabytí politických práv roku 1861, kdy komory, jakožto

2 Voličský seznam jen z volebního obvodu Těšín obsahoval celkem 736 jmen. Blíže: SOKA Opava, fond Archiv města Opava, karton 94 inv. č. 1090.

3 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 3–5.

4 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 5 a Josef BARTOŠ a kol., *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, Svazek I.*, Ostrava 1966, s. 119.

5 Míňeno ve srovnání s pozdějším obdobím.

6 Josef GRUBER, *O komorách obchodních a živnostenských*, Praha 1904, s. 19. Pozn. Zde zmiňovanými vzory jsou myšleny zejména průmyslové vzory.

7 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 28–29.

veřejnoprávní instituce, které měly hájit zájmy obchodníků a živnostníků, získaly možnosti volit své zástupce do Zemského sněmu a Říšské rady (zde tvořily jednu ze čtyř volebních kurií).⁸

Již od roku 1861 tak sama mohla volit dva poslance Slezského zemského sněmu a také jednoho poslance do Poslanecké sněmovny Říšské rady.

2. Nový komorní zákon a organizace do zániku habsburské monarchie

Vnitrostátní politická situace měla vliv na postavení komor i nadále. Další uvolňování poměrů spojené s politickými změnami roku 1867 tak měly dopad i na organizaci té opavské.

Změnu zde přinesl nový zákon o obchodních a živnostenských komorách, č. 85 ř. z., z roku 1868. Nový zákon fakticky vymezoval jejich činnosti a působnost, a spolu s dalšími doplňujícími předpisy zůstal v platnosti nejen do zániku monarchie v říjnu 1918, ale i po celé meziválečné období.

K nejvýraznějším změnám patřilo zavedení šestiletého volebního období pro řádné členy, kdy každé tři roky se obměňovala polovina členů, a také institut neomezeného počtu korespondenčních členů, jenž byl v opavské komoře hojně využíván.⁹ Korespondenčním členem se mohla stát pouze osoba, kterou navrhli tři řádní členové, a byla zvolena na veřejné schůzi většinou hlasů řádných členů.¹⁰

I po vydání nového zákona komoru i nadále tvořily dvě sekce. Obě sekce se zabývaly samostatně záležitostmi spadajícími do jejich sféry zájmu a scházely se společně pouze u těch záležitostí, které vyžadovaly souhlas obou sekcí. Mezi tyto záležitosti patřila mimo jiné i volba prezidenta a viceprezidenta komory, jež se pravidelně opakovala vždy na první schůzi v novém kalendářním roce. Tato volba probíhala formou tajného hlasování hlasovacími lístky, kdy vítěz musel obdržet nadpoloviční většinu hlasů.¹¹ Volba byla podmíněna schválením kandidáta ministrem obchodu.¹²

Samotné schůze komory i jejich sekcí lze rozdělit na schůze řádné a mimořádné. Schůze mimořádné byly zpravidla svolávány na popud Ministerstva obchodu, bylo-li třeba neodkladně projednat návrh některého zákona. Tyto schůze, stejně jako schůze řádné, svolával prezident, a to nejméně šest dní předem. Řádné schůze se podle § 4 jednacího řádu komory z roku 1870 měly konat vždy v průběhu první poloviny každého měsíce a byly, stejně jako v případě zasedání mimořádných, svolávány prezidentem (případně viceprezidentem či provizorním předsedou) s pětidenním předstihem.

Účast na zasedáních byla povinná pro všechny řádné členy. Svoji neúčast měli povinnost oznámit nejpozději před zahájením schůze. Neúčast na minimálně dvou zasedáních mohla být podle § 4 jednacího řádu z roku 1870 důvodem pro vyloučení.

Také jednotlivé sekce si na své první schůzi zvolily svého předsedu. Pro jednotlivé případy ustanovovala sekce referenty, kteří o daném případě podávali zprávy.

Celokomorní zasedání i jednání jednotlivých sekcí bylo usnášeníschopné při účasti nejméně třetiny svých členů. Rozhodnutí se přijímala na základě prosté většiny hlasů, přičemž každý člen měl právo připojit své odlišné stanovisko.

8 J. BARTOŠ a kol., *Historický místopis Moravy a Slezska*, s. 119.

9 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 5.

10 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 110, inv. č. 384.

11 Tamtéž, inv. č. 384.

12 František ČUHEL – Josef GRUBER – Richard HOTOWECZ, *Obchodní sborník. Část třetí. Obchodní a živnostenské korporace a obchodní ústavy vzdělávací*, Praha 1899, s. 74.

Samotná jednání je pak třeba rozlišovat na jednání celé komory, jejích sekcí a dále i komisí jednotlivých sekcí. Samotná jednání pak probíhala formou debaty, do níž se mohl každý člen zapojit.

V případě, že by počet členů komory klesl pod třetinu zvolených, bylo nutné podat Slezské zemské vládě návrh na vypsání nových voleb. (§ 4 jednacího řádu OŽK Opava ze 17. listopadu 1870).¹³

Nový volební řád komory, který odpovídal situaci po vydání nového zákona, schválilo Ministerstvo obchodu ve výnosu č. 14 499, ze 4. prosince 1868. Nově měla mít 18 členů, a to šest v sekci obchodní a dvanáct v sekci živnostenské.¹⁴ Nový volební řád posiloval liberalizační tendence v komoře, neboť snižoval volební cenzus na čtyři zlaté.

Samotné sekce se dále dělily podle svých volitelů na jednotlivé volební sbory (Wahlkörper). Volební sbory byly tři v sekci živnostenské a tři v sekci obchodní. Rozdělení do nich bylo na základě výše odváděné živnostenské nebo obchodní daně bez komorní přírážky. Sekce živnostenská byla tvořena třemi volebními sbory:

1. volební sbor tvořily především velké průmyslové podniky, kdy živnostenská daň musela činit bez komorní přírážky nejméně 100 zlatých ročně,
2. volební sbor byl tvořen podniky platícími živnostenskou daň ve výši minimálně 20 zlatých,
3. volební sbor tvořily podniky a živnostníci platící živnostenskou daň v minimální výši čtyři zlatých.

Každý z těchto tří volebních sborů volil šest členů živnostenské sekce.

Sekci obchodní tvořily taktéž tři volební sbory:

1. volební sbor byl tvořen především velkoobchody, neboť byla požadována platba obchodní daně v minimální výši 100 zlatých,
2. volební sbor tvořili obchodníci platící obchodní daň ve výši minimálně 20 zlatých,
3. volební sbor tvořili obchodníci platící obchodní daň v minimální výši čtyři zlatých.

Zatímco první dva volební sbory volily dohromady šest členů, třetí volební sbor volil čtyři členy.¹⁵

Další změny v počtu členů přinesly nové výnosy ministerstva obchodu č. 2348 z 16. září 1881 a č. 2420 z 12. srpna 1882, které počet členů navýšily na 28 (deset v sekci obchodní a osmnáct v sekci živnostenské). Aby nově přijaté ministerské výnosy měly plný dopad, byla komora ministerským nařízením, č. 35 787 ze dne 30. září 1884, rozpuštěna. Nově řádní členové tak již byli zvoleni podle nově platných pravidel.

Další změnou pro volby do obchodních a živnostenských komor představoval zákon č. 220 ř. z., z 25. října 1896, který volební cenzus převáděl z původní živnostenské či obchodní daně na přímou daň jednotlivých voličů. Tato změna tak podstatným způsobem navýšila počet oprávněných voličů.

Ani tyto změny však nebyly v předválečném období konečnými. Již plenární zasedání ze dne 30. dubna 1900 přineslo další změnu do organizační struktury komory, neboť na něm si členové odhlasovali další navýšení počtu členů komory na 40, kdy 24 členů připadlo na sekci živnostenskou a zbylých 16 na sekci obchodní.¹⁶ Z těchto 40 mandátů mělo 20 připadnout

13 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 110, inv. č. 384.

14 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 5–6.

15 Hermann HELLER, *Unsere Handels- und Gewerbekammern*, Brno 1894, s. XV.

16 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 8.

na samotnou Opavu a zbývajících 20 na ostatní Slezsko¹⁷. Takovéto rozdělení mandátů tak vysvětluje značně silnou pozici jejich členů s domovskou příslušností v Opavě, nicméně samotný zákon o obchodních a živnostenských komorách stanovoval, že určitý počet míst musí být vyhrazen pro členy ze sídelního města. Ani tak vysoký počet, jako je polovina členů ze sídelního města komory, nebyla nikterak neobvyklá (viz OŽK Olomouc, kde obdobné pravidlo platilo až do změny komorní řádu v roce 1901)¹⁸. Navýšení počtu členů komory roku 1900 se projevilo i v navýšení počtu volebních sborů u živnostenské sekce na čtyři.¹⁹

Rok 1907 přinesl umenšení politických práv komory, neboť zavedení všeobecného rovného volebního práva pro muže v Rakousku ukončilo možnost komory volit svého poslance do Říšské rady. Zde je však třeba připomenout, že již od změny volebního řádu č. 41 ř. z. ze 4. dubna 1873 jej volila ve společné volební kurii s městem Opavou. Namísto je rovněž poznamenat, že se komora s touto situací smiřovala jen velmi těžce a snažila se dosáhnout opětovného získání vlastní volby do Říšské rady.²⁰

Poslední změnou související s volbami do komory v tomto období představovala změna výše volebního cenzu, který byl roku 1911 stanoven ve výši 10 K. Tato změna tak umožnila ve volbách do komory v tomto roce udržet čistě německý charakter komory, neboť volební cenzus v této výši byl pro Čechy (ale i Poláky) příliš vysoký, a to až do takové míry, že měli Němci takovou početní převahu, že mohli své hlasy rozdělit tak, aby zabránili Čechům získat i pouhá místa náhradníků²¹ (tj. těch, kteří měli místo v komoře zaujmout v případě úmrtí nebo odstoupení zvoleného řádného člena).

Na vnitřní úrovni platil organizační řád komory, který si komory schvalovaly samy, a který následně sdělovaly Ministerstvu obchodu. V případě opavské komory platil po většinu období monarchie řád z roku 1870.²²

Obdobně jak se měnil počet řádných členů komory, se měnilo i její sídlo. Ta po svém vzniku působila nejprve na městské radnici. Posléze po krátký čas sídlila v prostorách tzv. Schmetterhausu – Horní náměstí čp. 68/69 (dnes součást Hlázky). Odtud se 6. září 1895 přestěhovala do původně zamýšlené konečné lokality, a to v prvním patře budovy Uměleckoprůmyslového muzea sídlícího na adrese Liechtensteinstrasse 10 (dnes výstavní budova Slezského zemského muzea na Komenského ulici).²³ Značný nárůst komorní agendy i sbírek muzea si však vynutily výstavbu nové budovy, kam se komora v říjnu 1910 přestěhovala a sídlila zde až do svého zániku na konci roku 1948. Nová budova byla slavnostně otevřena 24. října 1910 a při této příležitosti o ní prohlásil přítomný předlitavský ministr obchodu Richard Weiskirchner, že je to „*hrdý pomník tvořivého a vzrůstajícího se měšťanstva*“²⁴.

17 Opavský týdeník 33/11, 5. 2. 1902, s. 3.

18 Pavel KLADIWA, *Česko-německý spor v Olomoucké obchodní a živnostenské komoře na přelomu 19. a 20. století*, Slezský sborník 103/3, 2005, s. 163 a 168.

19 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, inv.č. 328, karton 38.

20 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 6.

21 Opavský týdeník 42/100, 24. 12. 1911, s. 2.

22 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 110, inv. č. 384.

23 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 5; Opakovaná změna sídla komory nebyla do výstavby vlastní budovy nikterak netypickou situací. Vyplynulo to ze situace, kdy podle komorního zákona, bylo za nalezení vhodných prostor odpovědné město, v němž komora sídlila. Např. plzeňská komora se stěhovala před definitivním přesídlením do vlastní budovy v roce 1906 celkem šestkrát! Blíže: Jana KOPEČKOVÁ, *Obchodní a živnostenská komora v Plzni*. In: Vladimír BYSTRICKÝ a kol., *Západočeský sborník historický. První svazek. Plzeň – 700 let krajské metropole*, Plzeň 1995, s. 122 a 124.

24 *Troppauer Zeitung* 125, 25. 10. 1910, s. 3.

3. Kancelář komory

Druhou podstatnou složkou každé komory byla její kancelář. Ta se starala o výkon administrativy a zároveň rozhodovala o jednotlivých podáních tam, kde působila jako správního orgánu.

Zde, na rozdíl od řádných členů, se jednalo o klasické zaměstnance, kteří za svoji práci pobírali plat. Počet úředníků²⁵ i výše jejich platu však byla u jednotlivých komor odlišná, nicméně zpravidla komorní úředníci (s výjimkou komory liberecké) na tom byli z hlediska svého hmotného zabezpečení poměrně dobře. Vyšší úředníci se mohli z výše své gáže srovnávat s vysoce postavenými státními úředníky, a i nejhůře placení zaměstnanci překračovali výrazně svým příjmem výdělek průmyslového dělníka. V čele kanceláře stál sekretář, což byl současně i její nejlépe placený úředník.²⁶

Množství podání se v průběhu 2. pol. 19. století a na počátku 20. století navýšilo. Tomu významně napomohlo vydání nového živnostenského řádu roku 1859, které do gesce komory předalo další záležitosti. Také mnohá další ministerská nařízení vydaná po roce 1859 upravovala rozsah oborů činností komory.²⁷

Většina podání maloživnostníků a maloobchodníků se týkala získání povolení na provozování koncesních živností, případně dotazů ohledně charakteru živnosti (mimo jiné zda je či není koncesní) nebo se jednalo o zapsání nově zakládaných firem do komorního seznamu a k zapsání patentů.²⁸

S navýšením agendy se zvyšoval i počet pomocného personálu komory. Zatímco agendu komory tvořilo roku 1851 531 podacích protokolů, naproti tomu již 2 088 roku 1860 (po vydání živnostenského zákona) a roku 1913 to již bylo 15 832 podacích protokolů. V době založení tvořili personál komory čtyři zaměstnanci (dva koncipisté, jeden kancelář a jeden sluha). Postupně se jejich počet zvyšoval a na konci roku 1913 dosáhl počtu 21 (jeden sekretář, tři koncipisté, jeden ředitel kanceláře, třináct kancelářských úředníků, jeden smluvní úředník a dva sluhové)²⁹.

25 Mezi úředníky komory převažovali koncipisté a kancelisté. Kancelistou byl kancelářský úředník nejnižšího stupně. Blíže: *Ottův slovník naučný*, svazek 13, Praha 1898, s. 910; Koncipistou (dnes používán termín koncipient) byla osoba, která dělá koncepty. Titul koncipisty měli politici, finanční i někteří jiní úředníci, zejména státní. Dříve než se někdo stal koncipistou, musel být praktikantem. Blíže: *Ottův slovník naučný*, svazek 14, Praha 1899, s. 671.

26 Tomáš JIRÁNEK, *Platové poměry zaměstnanců obchodních a živnostenských komor na začátku 20. Století, aneb Smutný příběh Václava Wolfa, úředníka Obchodní a živnostenské komory v Liberci*, Studie k sociálním dějinám 6, 2001, s. 158 – 163; Pro srovnání: I koncipista plzeňské komory v roce 1907 včetně příplatků pobíral plat 7 200 K za rok, což na korunu přesně odpovídá platu státního úředníka VI. hodnostní třídy IV. platového stupně (do této třídy spadali např. místopředsedové radové, prezidenti a viceprezidenti sborových soudů I. stolice nebo vrchní finanční radové aj. Kancelisté též komory pobírali 3 960 K ročně, což přibližně odpovídalo platu státního úředníka VIII. hodnostní třídy IV. platového stupně (ti pobírali o 10 K ročně méně; zde spadali např. vrchní finanční komisaři, ředitelé pomocných úřadů nebo správcové hospodářských úřadů aj. Nejhůře placený zaměstnanec, úřední sluha, pobíral 1 100 K ročně – což je pouze o 100 K méně než pobírali praktikanti u soudů!

27 J. GRUBER, *O komorách*, s. 19.

28 Analogicky k situaci v Praze, viz Josef GRUBER, *Obchodní a živnostenská komora v Praze v půlstoletí jejího trvání 1850 – 1900*, Praha 1900, s. 286–287.

29 *Handels- und Gewerbekammer in Troppau 1850-1925: Statistische Übersichten und Personalstand*, Opava 1925 s. 16-23.

4. Období let 1918–1938

Konec první světové války a s ním spojený vznik Československé republiky představoval změnu v dosavadním fungování opavské OŽK. V první řadě došlo ke změně státních hranic v oblasti teď již Československého Slezska, což mělo dopad na rozsah komorního obvodu.

I nový komorní obvod byl tvořen výlučně oblastmi Slezské země, byť do něj byly zařazeny i moravské enklávy ve Slezsku, avšak z výše uvedených důvodů se dočkal jistých změn.

Jako jediné komoře v Českých zemích se opavské komoře zmenšil obvod, neboť po všech územních změnách mělo Československé Slezsko od června 1920 rozlohu 4 452 km², což bylo o 698 km² méně než původní Rakouské Slezsko. Na této změně se podílelo odstoupení části Těšínska Polsku o rozloze 1 012 km².³⁰

Naopak územní zisk na Hlučínsku představoval 316 km². Toto území bylo k Československé republice připojeno dne 4. února 1920. Definitivní stanovení hranic v této oblasti se uskutečnilo až v roce 1923, kdy byly k ČSR připojeny obce Hať a Píšť.³¹

Pohyb hranic se projevil v poklesu počtu obyvatel (být je nutné vzít v úvahu i další faktory, zejména 1. světovou válku) a také v jeho národnostním složení. Podle sčítání lidu žilo v opavském komorním obvodu v roce 1910 celkem 756 949 obyvatel, z toho 741 456 pocházelo z Předlitavska.³² Obyvatelstvo z Předlitavska tvořilo z národnostního pohledu 325 524 Němců, 180 347 Čechů, 235 224 Poláků a 361 obyvatel jiné národnosti.³³ První sčítání lidu v Československé republice z roku 1921 eviduje v komorním obvodu 672 268 lidí (z toho 49 530 cizích státních příslušníků). Z národnostního hlediska československé občany tvořili Češi (296 194), Poláci (69 967) a Němci (252 365). Ve východní části (Těšínsko) žilo 311 193 obyvatel, v západní (Opavsko) pak 361 268.³⁴

Z hospodářského hlediska byla nejcitelnější ztráta především průmyslově vyspělého okresu Bílsko, který převážně agrární Hlučínsko nemohlo v žádném případě nahradit.³⁵ Hlavní průmyslové oblasti opavského komorního obvodu však zůstaly pro Československou republiku zachovány. I tak se však válečná léta a změna hranic promítly do počtu obchodních živnostenských závodů v opavském obvodu, kdy v roce 1920 v něm fungovalo celkem 22 336 závodů oproti 28 622 funkčním závodům v roce 1910. Nejcitelnější propad nastal pochopitelně v těšínské části obvodu, kde nově fungovalo pouze 6 028 závodů, oproti 11 726 v roce 1910. Mírný propad počtu závodů nastal i opavské části, kde v roce 1920 bylo v provozu 15 346 závodů (oproti 16 896 v roce 1910). Ziskem Hlučínska přibýlo 962 závodů.³⁶

30 Dan GAWRECKI a kol., *Dějiny českého Slezska 1740-2000, I. Část*, Opava 2003, s. 306.

31 Ryszard KINCEL, *Názor ratibořských Poláků na připojení Hlučínska k Československu*, In: Nina PAVELČÍKOVÁ, *Hlučínsko v proměnách času. Sborník příspěvků z konference k 75. výročí připojení Hlučínska k Československé republice*, Hlučín 1995, s. 45 a Jan KAPRAS, *O českém státě za války a po válce*, Praha 1925, s. 129.

32 Zbytek tvořilo 3 808 obyvatel ze Zalitavska, 16 z Bosny a Hercegoviny a 11 669 cizinců z jiných zemí.

33 *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in Schlesien*, Opava 1912, s. 81.

34 Československá statistika – svazek 9. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl, Praha 1924, s. 60 a 64.

35 Východní části Těšínska s průmyslovým centrem v Bílsku, jež rozhodnutím Velvyslanské komise připadla Polsku, znamenala ztrátu přibližně 20 % průmyslu komorního obvodu s přibližně 8 000 podniky. Viz *Deutsche Post für Sudetenland*, 9. 12. 1925, s. 4.

36 *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1925*, Opava 1926, s. 6.

Komora v původním složení z časů monarchie působila nadále ve své činnosti až do svého rozpuštění roku 1920, nicméně po celý rok 1919 se již nesešlo její plenární zasedání. Svoji činnost tak fakticky pouze vykonávala kancelář. Kromě běžné práce kanceláře se rovněž někteří komorní úředníci, nejčastěji sekretáři, a skuteční členové, účastnili jednání o hospodářských a finančních záležitostech na příslušných ministerstvech v Praze.³⁷ Případně ji pak zastupovali na zasedáních zemských fondů a některých dalších významných událostech regionálního života.³⁸

V průběhu roku 1919 ještě připravila i rozpočet pro rok 1920. Výdaje komory měly dosáhnout částky 496 318 Kč. Přírážka k živnostenské dani měla být podle vyhlášky zemské vlády č. 1610/5 desetiprocentní.

Na působení komory v roce 1919 z pohledu českých živnostníků si lze udělat obrázek z dopisu zaslání Ministerstvu průmyslu, obchodu a živností (dále jako MPOŽ), v němž si stěžovala Ústřední jednota českých živnostníků a živnostenských organizací pro Vévodství slezské v Opavě. Konkrétně stížnost směřovala na úřadování komory výhradně v německém jazyce a také na to, že dle pisatele „*Obchodní a živnostenská komora v Opavě doposud výzvě ministerstva obchodu nevyhověla, se žádným činitelem, jak ze živnostnictva českého, tak i polského o spravedlivější podporu českých a polských živnostenských potřeb nejednala a české živnostnictvo dále ignoruje*“. Dále konstatuje, že v důsledku takového jednání komory „*české živnostnictvo začíná o tom pochybovati, že je opravdu v československé státě*“.³⁹

Komora by rozpuštěna ke dni 20. dubna 1920, a to na základě výnosu MPOŽ. Takovouto možnost dalo ministru obchodu vládní nařízení č. 32/1919 Sb., O obchodních a živnostenských komorách, z 20. ledna 1919, kterým byl ministr obchodu zmocněn učinit nezbytná opatření v oblasti složení a správy komor.⁴⁰ Až do roku 1920 tak zasedali členové zvolení ještě v roce 1911, případně jejich náhradníci, neboť po celou dobu války se nové volby nekonaly.

Dějiny prvorepublikové opavské komory se začínají psát až 26. května 1920, kdy se konala její ustanovující schůze. Největší změnu oproti dosavadnímu stavu představoval způsob nabytí členství, kdy již nebyli členové voleni, ale byli do správní komise jmenováni MPOŽ. Při obsazování komise se muselo postupovat nejen z pohledu hospodářského, tedy aby v ní byla zastoupena nejdůležitější odvětví živnostenské a průmyslové výroby, stejně jako obchodu, ale i národnostního tak, aby se vyhovělo požadavkům národností v opavském obvodu. Tento národnostní poměr měl být zachovávan i v dalších letech. V případě rezignace či úmrtí člena, což se zejména od druhé poloviny 20. let stávalo pravidelně, byl na jeho místo vždy vybrán kandidát stejné národnosti.

Jmenování správní komise Obchodní a živnostenské komory pro Slezsko předcházelo jednání obou národností o podobě jejího fungování, přičemž byla uzavřena dohoda, jejímž základem bylo osm bodů:

37 Např. koncipista komory Dr. Emil Riedler zastupoval komoru na diskusi všech OŽK s ministerstvem financí o živnostenské dani nebo II. sekretář Wilhelm Muttwill jednal na ministerstvu pro zásobování o řízení zásobování (především o zásobování obyvatelstva oblečením - jednalo se o provedení tzv. Volksbekleidungsaktion). Wilhelm Muttwill rovněž zasedal i v demobilizační komisi.

38 Na zasedání slezského zemského spolku vojenského, vdovského a sirotčího fondu vedl zastoupení komory její prezident Heinrich Jannotta. Blíže k těmto aktivitám: *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1919*, Opava 1920, s. 1 a 4.

39 Národní archiv, fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností Praha, Díl I., karton 399, inv. č. 2.371/21.

40 Nařízení č. 32/1919 Sb. z 20. ledna 1919, *o obchodních a živnostenských komorách*, [online], citováno ke dni 9. ledna 2019, dostupné z <http://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/932/1/2>.

I. Správní rada, která se ustanovila na základě této dohody, měla pouze provizorní charakter a měla být nahrazena co nejdříve volenými členy.

II. Požadovalo se, aby se členem správní komise mohla stát pouze taková osoba, které podle platného komorního zákona příslušelo aktivní i pasivní volební právo do komory.

III. Správní komise se měla skládat z celkem 40 členů, přičemž i v nově složené správní radě měli převahu Němci, neboť ze 40 členů správní rady se mělo hlásit k německé národnosti 26 a k národnosti české 14. S ohledem na dosud neuzavřenou situaci na Těšínsku, tak tato dohoda počítala s možností jmenovat další členy polské národnosti, a tím počet členů správní komise by byl navýšen na 45.⁴¹

Prezidentem komory (předsedou správní komise) se měl stát Němec, viceprezidentem pak Čech. Osoba české národnosti měla být také správcem pokladny (pokladníkem) komory. Tento bod upravoval i jazykovou problematiku, a to v tom smyslu, že pokud by prezidentu byly kladeny české otázky českým členem, mělo mu být odpovězeno viceprezidentem taktéž v českém jazyce.

Složení členů sekcí komory mělo podléhat národnostnímu klíči, kdy tři pětiny členů měli tvořit Němci a zbylé dvě pětiny Češi. Čechům mělo dále připadnout předsednictví buď v sekci obchodní, anebo živnostenské. Současně byla v sekcích zavedena národnostní parita funkcí předsedy a místopředsedy, podle které funkce místopředsedy připadla té národnosti, jež v ní nedisponovala funkcí předsedy.

Národnostní poměr tří pětín Němců ku dvěma pětinám Čechů měl být zachován i při jmenování zástupců komory do státních nebo autonomních (např. různých spolků) těles, a to s výjimkou případů, jež si vyžadují potřebu odborných znalostí.

IV. Měla platit plná jazyková rovnoprávnost, a to jak v úřadování vnitřním, tak i vnějším, což platilo i pro vnější označení a vystupování komory. Měl však brát zřetel na lhůtu, kterou mají úředníci mít k naučení se českému jazyku. V případě polského jazyka měli se při budoucích jmenováních úředníků upřednostňovat ti, kteří ovládají polský jazyk, či se zaváží, že jej do jednoho roku zvládnou.

V. V sekretariátu mělo být zřízeno místo pátého konceptního úředníka české národnosti, který však slovem i písmem musel vládnout němčinou. Dále se uznalo přání českých zastupitelů na jmenování českého exportního nebo obchodního akademika. Čeští zástupci měli podat závazný návrh na jmenování konkrétní osoby, přičemž o konkrétních podmínkách služebního poměru mělo být rozhodnuto v plénu komory, a v případě že ještě nebude jmenována, tak po dohodě s německými zástupci.

VI. Od veškerého úřednictva se požadovala taková jazyková kvalifikace, aby mohla být splněna úplná jazyková rovnoprávnost. Současným úředníkům byla poskytnuta lhůta jednoho roku k nabytí znalostí jazyka českého na úrovni k „*obcování se stranami českými*“. K úplnému naučení českého jazyka pak lhůta dvou let, a to od data 14. ledna 1920.

VII. Pro úředníky komory a ústavů, jež komoře podléhají (např. tarifní kancelář), měl platit národnostní poměr tří pětín Němců ku dvěma pětinám Čechů. Nicméně k výslednému poměru se mělo dojít postupným procesem, a nikoliv propouštěním či okamžitým přijímáním nových

41 O tom, že s polskými představiteli byla pravděpodobně vedena jednání o jejich účasti v opavské OŽK, dokládá příloha k autoru práce neznámému dokumentu uloženému v Národním archivu ve fondu Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností v Praze. V této příloze je uvedena podoba správní komise opavské komory, ve které by měl být jejím prezidentem Otakar Fromm, jeho zástupcem Alfred Schmolík. Celkem by komora měla 28 členů, z toho patnáct Čechů, deset Němců a tři Poláky. Blíže: Národní archiv, fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností Praha. Díl I., karton 399, inv. č. 2.371/21.

úředníků. Tento klíč nebyl závazný pro každou samostatnou kategorii, nýbrž pro komoru jako celek. O zřizování nových služebních míst mělo do budoucna rozhodovat plénum správní komise.

VIII. Při sestavování komorního rozpočtu měl se brát v potaz národnostní klíč, a to s výjimkou situací, které měly být rozhodnuty na pouze na základě objektivního zkoušení čistě věcných předpokladů. Dále byly dohodnuty doplňky komorního rozpočtu pro rok 1920 požadované z české strany.

Toto ujednání schválilo ministerstvo obchodu výnosem č. 4 995 z 9. února 1920 a sděleno výnosem Slezského zemského prezidia č. 231/27 z 24. února 1920.⁴²

Na tomto prvním zasedání se členové správní komise komory, s výjimkou prezidenta a viceprezidenta, kteří se mohli účastnit zasedání všech sekcí, rozdělili do tří sekcí, a to do obchodní, živnostenské a nově ustavené průmyslové sekce. V každé sekci zasedlo celkem 13 osob.

Národnostní otázka se projevovala také na úrovni vedení jednotlivých sekcí, jelikož i v nich bylo zavedeno paritní rozdělení funkcí předsedy a místopředsedy mezi obě národnosti. V sekci obchodní (předsedou Josef J. Olbrich) a průmyslové (Josef Hatschek) se stali předsedy sekcí Němci, v sekci živnostenské pak Čech (Ignác Blažej). Místopředsednické funkce v sekci obchodní a průmyslové zaujali Češi (v sekci obchodní Bohuslav Tichý a v sekci průmyslové Josef David, v sekci živnostenské pak Němec Hubert Nedela).⁴³

Na stejné schůzi se rozhodovalo i o složení prezidiálního výboru opavské komory. Zde se objevily dva návrhy na její složení. První z nich počítal s dvanácti členy, druhý s deseti. Jak je patrné ze stenografického záznamu, rozhodnutí proběhlo s největší pravděpodobností až po rozpravě přímo na místě, neboť v tomto záznamu byl původně uvedený počet členů deset přepsán na dvanáct ručně. Stejně tak došlo ke změně v počtu tří českých a pěti německých členů, kdy jsou tyto psacím strojem napsané číslice stejnou černou barvou ručně přeznačeny na čtyři a šest. Tato situace tak plně odpovídala obvykle proklamovanému poměru tří pětin Němců vůči dvěma pětinám Čechů. Ručně je rovněž doplněno jméno Němce Adolfa Hoffmana (jakožto devátého). Prezidiální výbor tak po vzájemné dohodě tvořilo 12 členů. Šest Němců (Josef Hatschek, Alois Hoffmann, Hubert Nedela, Josef J. Olbrich, Adolf Schittenhelm, David Weinstein), čtyři Češi (Josef Brodský, Ignac Blažej, Josef David a Bohuslav Tichý) a dále i prezident s viceprezidentem).⁴⁴

Prezidentem (předsedou správní komise) byl jmenován Němec Alfred Schmolik, viceprezidentem pak Čech Otakar Fromm. Parita obou národností tak byla zachována i na vedoucích postech celé komory.⁴⁵ Prvním sekretářem, a vedoucím sekretariátu, zůstal i nadále Němec JUDr. Robert Freissler. Do sekretariátu nastoupil první Čech v její historii, dosavadní úředník zemské vlády, JUDr. Josef Rozsypal, jakožto nový provizorní koncipista, ke dni 1. června 1920. O jeho definitivním zařazení mezi konceptní úředníky mělo být

42 *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920. Verhandlungsschrift über 1. Meritorische Sitzung der Verwaltungskommission vom 26. Mai 1920*, Opava 1920, s. 8–11 (německy) a 11–13 (česky).

43 *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920. Verhandlungsschrift über 1. Meritorische Sitzung der Verwaltungskommission vom 26. Mai 1920*, Opava 1920, s. 16–17 (německy) a 17–18 (česky).

44 ZAO, fond OŽK v Opavě, karton 81, inv. č. 373; *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920. Verhandlungsschrift über 1. Meritorische...*, s. 18 (německy) a 18–19 (česky).

45 Obdobná situace panovala i v dalších správních komisích obchodních a živnostenských komor v Československé republice. Kupříkladu v OŽK Olomouc.

rozhodnuto až v budoucnu. Do českých rukou se dostala i další významná funkce – pokladníkem (správcem pokladny) se měl podle nového rozdělení funkcí stát Čech, a to Josef Brodský.⁴⁶

K takto složené správní komisi se na jejím ustavujícím zasedání vyjádřil i ministerský zástupce, sekční šéf Otakar Dokupil: „*Při sestavování komise bylo důležité mít na zřeteli jak poměry hospodářské, tak národnostní. Jednak jednalo se o to, aby v komisi zastoupena byla nejdůležitější odvětví průmyslové a živnostenské výroby a obchodu, jednak aby vyhověno bylo požadavkům národností v opavském obvodu zastoupených. Těžkosti při sestavování takto složitých korporací zpravidla se vyskytující jsou překonány tím, že se podařilo dohodou mezi stranami docílit jednotného nazírání na úpravu veškerých poměrů u komory.*“ Dále projevuje důvěru, že „*hospodářským rozmnohem utuží se nejen poměry hospodářské, nýbrž i národnostní. Rozkvět hospodářský jest zárukou i pro uklidnění mysli v ostatních směrech*“. K době, po kterou by měla správní komise komoru vést, uvedl toto: „*Činnost komise jest myšlena jako přechodná a to do té doby, až dojde k definitivní úpravě zákonem o komorách, o jehož vydání se jedná a jehož zásadami se bude v nejbližší době obírat.*“⁴⁷ Nicméně zákon o komorách nebyl až do Mnichova upraven, a tak po celé prvorepublikové období opavskou komoru (stejně jako všechny ostatní v celé republice) řídila správní komise.

Již od samotného počátku existence správní komise bylo patrné, že nebyl dodržen původně předpokládaný počet členů v počtu 40, nýbrž správní komise byla jmenována jako jednačtyřicetičlenná. Navíc ani původní předpokládané rozdělení členů obou národností v poměru 26:14 nebylo uvedeno v život. Ze 41 členů správní komise bylo 24 Němců, zbývajících 17 členů tvořili Češi. Výsledný poměr členů obou národností se tak více přiblížil stanovenému poměru tří pětín Němců ku dvěma pětinám Čechů, avšak i v tomto případě byl mírně vychýlen, a to ve prospěch Čechů.⁴⁸

V průběhu osmnácti let prvorepublikového fungování komory došlo ke dvěma změnám v počtu členů správní komise:

V prvním případě došlo k navýšení počtu členů ze 41 na 51. Podnět k tomuto navýšení počtu členů správní komise pocházel od MPOŽ, které se rozhodlo plošně navýšit počet členů ve všech komorách, a jehož zástupce v říjnu 1926 provedl ve spojení s prezidiem komory přípravné práce. K samotnému navýšení došlo až v roce 1927, neboť ve svém referátu „*v posledních dnech sdělil mi pan ministr obchodu, že rozšířil správní komisi opavské komory o devět členů, z nichž připadají dva na sekci průmyslovou, tři na sekci obchodní a čtyři živnostenskou sekci. Zároveň si pan ministr obchodu vyhradil další jmenování jednoho člena v průmyslové sekci*“.

46 *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920. Verhandlungsschrift über 1. Meritorische Sitzung der Verwaltungskommission vom 26. Mai 1920*, Opava 1920, s. 19 (německy) a 20 (česky); *Verhandlungsschrift über die am 26. Mai 1920 abgehaltene konstituierende Sitzung der für die schlesische Handels- und Gewerbekammern eingesetzten Verwaltungskommission*, Opava 1920, s. 2 (česky) a 3 (německy).

47 *Verhandlungsschrift über die am 26. Mai 1920 abgehaltene konstituierende Sitzung*, s. 2–3 (česky) a 3–4 (německy).

48 Národnost jednotlivých komorních členů z roku 1920 není zmíněná ve *Verhandlungen der Handels- und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920*. Lze ji však odvodit ze seznamu členů správní komise v letech 1920–1925, který je uveřejněn ve *Verhandlungen der Handels- und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1925*, s. 24–26. Stejný seznam je k nalezení rovněž v *Handels- und Gewerbekammer in Troppau 1850-1925: Statistische Übersichten und Personalstand*, Opava 1925. Konkrétně jednotlivou národnost lze odhadnout podle jazyka popisku jednotlivých členů, kdy u českých je psán česky a u německých německy. Nicméně ani tento seznam není úplně dokonalý, neboť v něm např. schází německý člen živnostenské sekce z roku 1920 Adolf Schittenhelm.

Novými členy sekce průmyslové byli jmenováni: Max Krafft a Ing. Dr. Julius Spitzer. V sekci obchodní: Bohumil Pick, Leopold Soboltis a Jan Schön. A konečně v sekci živnostenské: Břetislav Jelínek, Josef Krug, Adolf Zámostný a Pavel Zgabay.⁴⁹

Po této úpravě doznal pochopitelně změny i počet členů obou národností. Nově tak 51 členů komory tvořilo 29 Němců a 22 Čechů.⁵⁰ Poměr tří pětín Němců ke dvěma pětinám Čechů se tak znovu vychýlil ve prospěch Čechů.

Ve druhém případě, ke kterému došlo po volbách roku 1935, byl jejich počet navýšen na 61 členů. Komora se v tomto složení skládala ze tří sekcí po 20 členech – zbylým jednašedesátým členem se stával prezident (předseda správní komise). Prvopočátkem tohoto navýšení byl požadavek Československé strany živnostnické (která od voleb 1935 držela křeslo MPOŽ) na větší zastoupení ve správních sekcích jednotlivých obchodních a živnostenských komor. Ministerstvo obchodu, při své snaze o navýšení počtu členů opavské komory, tak vyslovilo přání, aby se mezi českými a německými zástupci (opět nebyli do diskuse zahrnuti Poláci!) organizace průmyslu, obchodu a živností byla dojednána nová dohoda o příštím složení a rozdělení správní komise. Tato dohoda by měla více reflektovat změnu národnostních poměrů v hospodářských výdělečných stavech oproti dohodě uzavřené roku 1920. Na základě této nové dohody měli být jmenováni členové správní komise. Šedesátičlennou správní komisi mělo tvořit 32 Němců a 28 Čechů. Posledním (61) členem byl předseda správní komise, kterým měl být Němec. Komora nově měla mít tři místopředsedy (vicepresidenty), z nichž dva měli být Češi, a třetím měl být Němec. Tito místopředsedové měli být jmenováni tak, aby každý pocházel z některé ze tří sekcí. Pokladníkem měl být i nadále Čech.

Každá ze tří sekcí se skládala z 20 členů. V sekci průmyslové byl poměr obou národností 12:8 ve prospěch Němců, v obou zbývajících bylo zastoupení paritní 10:10.

Rozdělení postů předsedů a místopředsedů sekcí zůstalo stejné, jako bylo doposud.

Prezidiální sbor měl být i nadále dvanáctičlenný, přičemž každou sekci zde reprezentovali čtyři zástupci a současně z národnostního hlediska jej tvořilo sedm Němců a pět Čechů. Členy komise byli předseda správní komise (který se v rámci vyrovnávání členů sekcí počítal do té, jejímž členem dříve býval), tři místopředsedové správní komise, předsedové všech tří sekcí, pokladník komory a čtyři nebo pět členů komory.⁵¹ Tito členové byli následně voleni tak, aby počet členů odpovídal jak poměrům národnostním, tak i shodnému zastoupení všech sekcí. Její členové i nadále mohli při své fyzické neúčasti na jednání využít plnou moc, a nechat se tak zastupovat jiným členem prezidiální rady.

Tato dohoda byla uzavřena 9. listopadu 1936 (č. pres. 141/37). Následujícího dne její znění předložila komora MPOŽ (pod číslem pres. 133/Dr. Br.). Ministr obchodu ve výnosu č. 14. 623/37-I-O, ze dne 25. února 1937, sdělil komoře, že dohodu bere na vědomí a na jejím základě provede patřičné rozšíření správní komise. Členové správní komise tuto dohodu

49 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 84, inv. č. 373. Tyto informace jsou konkrétně ve zprávě, kterou na plenární schůzi správní komise opavské komory konané dne přednesl prezident komory Alfred Schmolik. Celá zpráva se nalézá rovněž ve *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1927*, s. 8–9.

50 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 92, inv. č. 373. Příslušné informace jsou k nalezení ve zprávě o 36. řádném zasedání opavské OŽK ze dne 11. června 1937, s. 17. Druhý bod této zprávy (s. 15–19) se věnuje rozšíření počtu členů správní komise opavské OŽK. Nicméně kromě tohoto druhého navýšování zpráva podává přehled o vývoji počtu členů opavské komory spolu s příslušnými národnostními dohodami.

51 Jejichž počet závisel na tom, zda pokladník nebyl současně i místopředsedou správní komise nebo předsedou jedné ze sekcí, a měl by tak zajištěno členství v prezidiální radě z titulu této funkce.

schválili na 36. plenárním zasedání správní komise konaném 11. června 1937.⁵² V meziválečném období se objevovaly i návrhy na změnu komorních obvodů. Kromě diskutovaného vytvoření nové komory ve východních Čechách⁵³ se nepravidelně v regionálním tisku⁵⁴ objevovaly úvahy nad změnou obvodů komor v Opavě a Olomouci, jejímž cílem mělo být zřízení Obchodní a živnostenské komory v Moravské Ostravě. Jako důvod se uváděl význam Velké Ostravy, jakožto průmyslového centra regionu. Návrh autora článku, otištěném v Moravskoslezském deníku dne 2. října 1928, požadoval vytvoření komorního obvodu se sídlem v Moravské Ostravě a do své statistiky oblasti Ostravy zařadil nejen Slezskou Ostravu, spadající již pod OŽK v Opavě, ale i např. Karvinou! (opět z obvodu opavské komory). Jako argument pro vznik uváděl autor i některá ekonomická data z roku 1924.⁵⁵

Z těchto důvodů mělo být hnutí založené za účelem zřízení OŽK v Moravské Ostravě oprávněné a hospodářsky velmi důležité. Toto hnutí není vedeno politickou prestiží, ale snahou o hospodářské pozvednutí Ostravska a dodává: „*Nejedná se také o akci namířenou proti kterékoliv obchodní a živnostenské komoře, nýbrž Ostravsko prostě žádá to, co mu po právu přísluší*“.⁵⁶

Přestože v tomto novinovém článku nepadlo jediné slovo o opavské komoře, je i z uváděných obcí Ostravska jasné, že by v případě takto zřízené OŽK došlo k zásahu do opavského obvodu, kdy by s největší pravděpodobností byla ztracena celá jeho východní část, tj. Těšínsko a možná i část Hlučínska, jelikož v oblasti Petřkovic se nacházely černouhelné doly, jež by po případném novém vytyčování komorních obvodů pravděpodobně rovněž spadaly do nového obvodu Moravsko-ostravského.

Zajímavá je i závěrečná věta tohoto sdělení, která měla pravděpodobně dát najevo, že cílem tohoto hnutí není přestěhování sídla komory, nejspíše té opavské, do Moravské Ostravy, ale vytvoření komory nové.

Nicméně autor práce se domnívá, že v realitě první republiky musel být tento návrh předem odsouzen k nezdaru, neboť v případě zřizování nové komory v Moravské Ostravě, by kromě aspektu hospodářského, jež by zcela objektivně smysluplný být mohl, musel být brát na zřetel i aspekt národnostní.

S ohledem na to, že za 20 let meziválečného Československa nedošlo k vydání nového zákona o obchodních a živnostenských komorách a ani k proměně královéhradecké Obchodní, živnostenské a průmyslové ústředny na řádnou OŽK (oboje do značné míry z národnostních důvodů), je dle něj naprosto scesná představa, že by vláda a MPOŽ mohly s takovýmto návrhem v tak národnostně problematické oblasti, jako bylo dobové Ostravsko souhlasit (kde se k česko – německé, přidává ještě česko - polská problematika (v případě Polska ještě posílena nedávnou válkou o značnou část navrhovaného obvodu).

Nemluvě o tom, že by s takovouto situací (už minimálně z ekonomických důvodů) pochopitelně nesouhlasily opavská a olomoucká komora.

52 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 92, inv. č. 373. Příslušné informace jsou k nalezení ve zprávě o 36. řádném zasedání opavské OŽK ze dne 11. června 1937, s. 17–19.

53 Do textu návrhu se však na rozdíl od situace na pomezí Moravy a Slezska zakládal na reálných předpokladech – což dokládá i mimořádné postavení královéhradecké Obchodní, živnostenské a průmyslové ústředny, která byla v době První republiky takřka všeobecně (zdrženlivější byla pouze nadřízená OŽK v Liberci) pokládána na stejnou úroveň jako ostatní obchodní a živnostenské komory.

54 Jednalo se o národně demokratický, v Ostravě vycházející, Moravskoslezský deník.

55 Např. výše daně z příjmu z celé oblasti Ostravy činila 29 100 000 Kč, daně výdělkové pak 21 300 000 Kč a přírážky samosprávných korporací byly vyčísleny na 105 700 000 Kč.

56 Moravskoslezský deník, 2. 10. 1928, s. 7–8.

Zejména pro tu opavskou by takováto situace představovala problém, neboť předpokládaná ztráta Těšínska by přinesla úbytek více jak 300 000 obyvatel a více jak 10 000 provozoven⁵⁷, což by se velmi negativně projevilo na finanční síle opavské komory. Tím spíše, že by byly ztraceny průmyslově nejvyspělejší okresy, proti čemuž by nepochybně hlasitě protestovala.

Navíc by se opět projevil národnostní problém, neboť nově vytvořený opavský obvod by přišel o značnou část slovanského obyvatelstva, a to až do té míry, že by Němci v novém obvodu měli nepochybně velkou početní i hospodářskou převahu.

Takovouto situaci by opět pražská vláda ani MPOŽ nepřipustilo. Zde autor práce nemusí ani příliš spekulovat, neboť stačí vzít do úvahy jednání o novém komorním zákoně, při kterých i návrhy, prosazující co nejmenší počet Čechů ve většinově německých komorách (čímž mělo být dáváno co nejméně „českých peněz“ na podporu „německého hospodářství“) požadovaly v každé takové komoře dostatečně silnou českou menšinu, jež měla zajišťovat dozor nad německými aktivitami⁵⁸. Asi netřeba příliš dodávat, že české obyvatelstvo žijící především na Opavsku a Hlučínsku, by takovýto dozor zajistit plnohodnotně nemohlo.

Snahy o vznik nové komory s takovýmto obvodem mohlo podpořit vznik Země Moravskoslezské k 1. prosinci 1928 na základě zákona č. 125/1927 Sb., *O organizaci politické správy*, z 14. července 1927, čímž by odpadly problémy s odlišnými správními a územně samosprávnými oblastmi.⁵⁹

Ke změně opavského obvodu došlo až následkem mezinárodní politické situace, jakožto důsledek nových hranic Československé republiky po Mnichovu.

5. Období 1938–1948

Podepsání Mnichovské dohody znamenalo další přelomovou událost v dějinách opavské obchodní a živnostenské komory, neboť podle této dohody došlo k odstoupení značné části komorního obvodu, v čele s jejím sídelním městem Opavou, nacistickému Německu.

Původní opavský komorní obvod se v letech 1938–1939 rozdělil na čtyři části. Největší část s městem Opavou se stala součástí říšské župy Sudety, obvod vládního prezidenta v Opavě. Tato část spadala pod reorganizovanou Obchodní a průmyslovou komoru v Opavě. Pod tu měl rovněž spadat zbytek příslušného obvodu vládního prezidenta, čímž došlo poprvé v dějinách opavské komory k tomu, že opavský obvod nezahrnoval pouze oblast Slezska⁶⁰. Nově tak pod působnost opavské komory spadala část severní Moravy s městy Šternberk, Šumperk, Nový Jičín nebo Svitavy, a dokonce i malá oblast Východních Čech v okolí Lanškrouna.⁶¹

Hlučínsko se stalo součástí tzv. Altreichu a spadalo pod Obchodní a průmyslovou komoru v Opolí. Valná většina československé části Těšínska nejprve v říjnu 1938 připadla Polsku,

57 *Verhandlungen der Handels – und Gewerkekammern für Schlesien in Troppau 1925*, Opava 1926, s. 4 a 6. Počet obyvatel vychází ze sčítání lidu uskutečněnému v roce 1921. Statistika podniků vychází z roku 1925. Autor práce je tak využívá pouze jako ilustraci přibližných ztrát opavské komory a je si vědom toho, že daná data neodpovídají roku 1928, ve kterém je zmíněný článek vydán.

58 K jednáním o novém komorním zákoně blíže např.: Petr GRULICH, *Obchodní a živnostenské komory 1918–1938. Nepodařená reforma československé hospodářské správy a samosprávy*, Hradec Králové 2004, s. 178–182.

59 Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 352 a 381.

60 Opavský komorní obvod sice již do roku 1938 zahrnoval tzv. moravské enklávy ve Slezsku, avšak ty podle správního členění spadaly rovněž pod Slezsko.

61 Takovýto rozsah obvodu opavské komory je dán § 1 stanov Průmyslové a obchodní komory v Opavě. Stanovy jsou uloženy v: ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 11, inv. č. 256.

avšak po obsazení Německem v září 1939 byla spolu s původně polskou částí Těšínska následně přičleněna k Říši a dostalo se tak pod Obchodní a průmyslovou komoru v Katovicích. Malá část Těšínska, tvořená většinou okresu Frýdek a malou částí okresu Český Těšín, která zůstala i po Československo – polské dohodě součástí ČSR, začala spadat pod Obchodní a živnostenskou komoru v Olomouci.⁶²

5. 1. Ustanovení nacistické Průmyslové a obchodní komory v Opavě

Po Mnichovu došlo i ke změně v organizaci. Německé komory totiž sdružovaly pouze průmysl a obchod (Industrie – und Handelskammer). Živnostníci se sdružovali odděleně ve vlastních živnostenských (řemeslnických) komorách (Handwerkskammer).⁶³ Ta vznikla v obvodu opavského vládního prezidenta na základě říšského zákona ze dne 20. prosince 1938. Jejím sídlem se stal Šumperk.⁶⁴ V souvislosti se ztrátou působnosti komory v živnostenských záležitostech došlo ke zrušení Ústavu pro zvelebování živností při opavské komoře.

Po nástupci nacismu k moci ztratily průmyslové a obchodní komory (dále jako POK) postupně některé své pravomoci. Oproti předcházejícímu období měly menší míru samosprávy a více byly podřízeny rozhodnutím Ministerstva hospodářství. Od počátku 2. světové války se jejich autonomie i nadále oklešťovala, až s ohledem na válečné potřeby Německa, byly od 1. ledna 1943 spolu s živnostenskými komorami (dále jako ŽK) nově podřízeny župním hospodářským komorám (Gauwirtschaftskammer).⁶⁵

Kromě POK a ŽK německý stát zřizoval od roku 1935 hospodářské komory (Wirtschaftskammer). Ty byly organizované na vůdcovském principu a měly napomoci státním zásahům do hospodářské oblasti, což se zejména po vypuknutí války stalo velmi důležitým. V praxi však jejich působení nebylo příliš efektivní, a proto při zásahu do hospodářské organizace bylo rozhodnuto o jejich zrušení a nahrazení župními hospodářskými komorami, které však již měly část svých kompetencí vymezeny širěji. Jedna hospodářská komora byla zřízena na jaře 1939 i v sudetské župě.

Opavská komora v novém systému začala působit pravděpodobně od 26. října 1938. Zřejmě tohoto dne byl jejím dočasným vedením pověřen Karl Kern, stavitel z Opavy.⁶⁶ Od tohoto data oficiálně spadal pod ni veškerý obchod a průmysl v celém obvodu opavského vládního prezidenta. V souvislosti s touto změnou zřídila komora po celém svém obvodu několik poboček, např. i ve Svitavách, na kterých bylo možné rovněž vyřizovat její agendu.⁶⁷

Oproti situaci v září 1938 se proměnilo i složení členů, neboť z ní museli odejít všichni Češi a Židé. Jak připomíná článek o dějinách opavské komory, vydaný v *Deutsche Post für das Sudetenland* 12. února 1939, u příležitosti návštěvy Konráda Henleina v Opavě, z původních 61 členů komory v září 1938 jich bylo celkem 28 Čechů a 7 Židů (počítaných mezi německé

62 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 11, inv. č. 256.

63 *Slovník veřejného práva československého*, sv. 2, I - O, Praha 2000 (reedice), s. 243.

64 Aleš BYSTRJANSKÝ, *Obchodní a živnostenská komora na Opavsku v prvních poválečných letech (1945 – 1948)*, nepublikovaná bakalářská práce, Opava 2001, s. 8.

65 Podřízení komor došlo na základě výnosu O zřízení hospodářských komor (Gauwirtschaftskammeraufbauverordnung) z 30. května 1942.

66 Bohužel autor práce nenalezl žádný text, který by mu pomohl tuto situaci blíže osvětlit. Autor práce proto své tvrzení staví na článku vydaném v *Deutsche Post für das Sudetenland* 27. října 1938, který informuje o úpravě opavského komorního obvodu a úmyslu zřídit expozitury komory. Tyto informace článek vztahuje právě k datu 26. října 1938. Autor práce se tak domnívá, že pravděpodobně působení komory a jmenování jejího dočasného prezidenta se mohlo udát ve stejný den.

67 *Deutsche Post für das Sudetenland*, 27. 10. 1938, s. 11.

členy komory) a pouze! 26 „čistých“ Němců. Autor dále dodává, že takovéto složení opavské komory tak odporovalo tvrzení československé vlády o „německé komoře“ v Opavě. Takováto novinová zpráva je zajímavá, neboť autor v ní zcela účelově převrací fakta. Podle jeho tvrzení by tak musela mít komora 35 českých a židovských členů, oproti 26 Němcům. Nebere již v potaz skutečnost, která se pochopitelně nehodila nacistickému režimu, a to že jím uvádění židovští členové byli vybráni mezi příslušníky německé národnosti, a tak oproti jím uváděné skutečnosti měli Němci nad Čechy v komoře převahu 33 : 28 členů.⁶⁸

Po změně se tak komora skládala z 39 členů, rozdělených do sekce průmyslové (22 členů) a obchodní (17 členů). Obdobně jako v případě meziválečného Československa byli členové komory jmenováni. Poprvé ke jmenování členů této opavské došlo v únoru 1939.⁶⁹

Podle § 5 stanov komory byli jejími orgány: předseda, předsednictvo, poradní sbor, výbory a zvláštní výbory a obchodní vedoucí.

Předseda byl jmenován říšským ministrem hospodářství a nazýván prezidentem Průmyslové a obchodní komory v Opavě. Prvním prezidentem jmenoval ministr hospodářství pravděpodobně W. Olbricha.⁷⁰

Prezident odpovídal za řízení komory. Zastupoval ji navenek. Svolával a řídil její jednání. Mohl se nechat v některých záležitostech, např. řízení jednání nebo jednání s úřady, nechat zastupovat svým zástupcem, členem poradního sboru nebo úředníkem. Byl oprávněn rozhodovat v nejdůležitějších záležitostech, jako byl rozpočet, jmenování a odvolávání členů výborů a zvláštních výborů nebo vysílání zástupců do hospodářských svazů.⁷¹

Předsednictvo (Vorstand) podle stanov z 22. května 1939 tvořili pouze prezident s viceprezidentem. Ten byl jmenován ministrem obchodu na návrh prezidenta.

Poradní sbor (Beirat)⁷² mohl být tvořen maximálně 50 členy. Členy poradního sboru vybíral, se souhlasem říšského ministerstva hospodářství, prezident. Ten měl rovněž možnost kdykoli člena odvolat. Právě v tomto se ukazuje pronikání vůdcovského principu do Průmyslové a obchodní komory v Opavě, neboť o členech, jak je uvedeno výše, rozhodoval prezident, který tak mohl kdykoli kteréhokoli člena bez zásadního důvodu odvolat. Takto formulované stanovy vytvářely dominantní postavení prezidenta v komoře, který tak svým jednáním nepochybně ovlivňoval i názory ostatních členů, kteří tak mohli ze strachu o své členství (a s ohledem na způsob fungování nacistického režimu dost možná nejen o ně...) provádět autocenzuru svých názorů. Samotná doba členství (podobně jako ve správní komisi za první republiky) nebyla časově omezena. Avšak členství limitoval § 13 stanov. Členem se mohl stát pouze německý říšský občan mající minimálně 25 let, který je spolehlivým nacionálním socialistou a příslušný ke komoře, tj. je majitelem nebo ředitelem průmyslového podniku či obchodu v opavském obvodu.

68 *Deutsche Post für das Sudetenland*, 12. 2. 1939, s. 12.

69 *Deutsche Post für das Sudetenland*, 15. 2. 1939, s. 10.

70 Bohužel pro kusost informací o činnosti Průmyslové a obchodní komory v Opavě autor práce nemůže uvést datum jeho jmenování do funkce. S ohledem na článek v *Deutsche Post für das Sudetenland* s datem 1. června 1939, ve kterém právě W. Olbrich je uváděn jako prezident opavské komory, muselo k němu dojít již dříve. Autor dodává, že W. Olbrich v únoru 1939 do komory jako její člen jmenován nebyl!

71 Výčet těchto oprávnění je v textu pouze demonstrativní. V úplnosti lze nalézt v § 8 stanov opavské komory z 22. května 1939. Blíže: ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 11, inv. č. 256.

72 Poradní sbor (Beirat) je ekvivalentem bývalé správní komise / skutečných členů opavské komory. Nejednalo se tedy o žádný nový specifický orgán. Členství v poradním sboru tak odpovídalo členství ve správní komisi v letech 1920–1938, respektive skutečnému členství v letech 1850–1920.

Výbory a zvláštní výbory (Ausschüsse und Sonderausschüsse) prezident vytvářel jako poradní orgán při předběžném projednávání a řešení jednotlivých otázek nejdůležitějších záležitostí. Členy těchto výborů mohl prezident vybírat i z osob, které nebyly jejími členy.⁷³

Obchodní vedoucí (Geschäftsführer) odpovídal za obchody komory. Vykonával tak fakticky funkci pokladníka. Do své funkce byl jmenován prezidentem se souhlasem předsednictva.⁷⁴

Nová organizace systému průmyslových a obchodních komor (stejně jako těch živnostenských) se té opavské začala dotýkat v průběhu roku 1942. Podle výnosu O zřízení hospodářských komor mělo na území nacistického Německa vzniknout celkem 38 župních hospodářských komor. Opavská komora po tomto rozdělení měla podléhat župní hospodářské komoře pro Sudetenland v Liberci (spolu s POK Liberec a Cheb).⁷⁵ Činnost všech těchto komor začala k 1. lednu 1943.⁷⁶ Opavská komora se tak od tohoto data stala pouhou pobočkou (Zweigstelle) Župní hospodářské komory pro Sudetenland.⁷⁷

5. 2. Opavská komora od konce druhé světové války až do jejího zrušení

Po osvobození Československa v květnu 1945 došlo k obnovení činnosti Obchodní a živnostenské komory v Opavě. Komora disponovala po svém obnovení znovu rozsahem své činnosti jako v září 1938, neboť došlo ke zrušení Živnostenské komory v Šumperku a její agenda byla opět vrácena opavské komoře.

Již od osvobození se začaly rovněž vést diskuze o podobě nového komorního obvodu v oblasti expozitury Moravskoslezského zemského národního výboru (dále jako MZNV). Po osvobození ČSR od opavské komory odpadly nejprve východočeské oblasti jejího obvodu z doby okupace, avšak moravské oblasti, původně podléhají komorám v Brně a Olomouc, ještě nějaký čas podléhaly opavské komoře. V této souvislosti se znovu také rozvinula otázka o sídle komory, kdy se objevily názory žádající jeho přesun do Ostravy.

S ohledem na původní rozdělení ostravské průmyslové aglomerace mezi komory v Olomouci a Opavě, tak na svém zasedání rada expozitury MZNV 9. listopadu 1945 doporučila ministerstvu vnitřního obchodu (dále jako MVO) vymezit nový opavský komorní obvod v rozsahu obvodu této expozitury.

Hlavním cílem expozitury bylo především sjednotit politickou a územní hospodářskou samosprávu a napomoci tak organizaci průmyslu v její oblasti. Oproti tehdejšímu stavu měly být navráceny OŽK v Brně a Olomouci okresy Šumperk, Šternberk, Zábřeh na Moravě a Moravská Třebová. Naproti tomu měl být opavské komoře ponechán okres Nový Jičín a dále k ní přiřčeny okresy Místek a Moravská Ostrava. Zajímavé v této souvislosti je, že s tímto návrhem souhlasily pouze Okresní národní výbory (dále ONV) v Novém Jičíně a Frýdku. ONV v Moravské Ostravě se k návrhu stavěl negativně. Jako důvody uvedl nutnost spisové odluky, dále pak zasahování řady odborných živnostenských společenstev do obvodu OŽK v Olomouci, která současně eviduje i učňovskou výchovu. Tyto argumenty expozitura MZNV nepřijala, a i přes nesouhlas ONV v Moravské Ostravě podala na MVO tento návrh.⁷⁸

73 Stanovy POK Opava z 22. května 1939. Blíže: ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 11, inv. č. 256.

74 Tamtéž, § 18.

75 *Deutsche Post für das Sudetenland*, 29. 4. 1942, s. 4.

76 *Deutsche Post für das Sudetenland*, 31. 12. 1942, s. 4.

77 Označení pro pobočku (Zweigstelle) lze nalézt např. ve zprávě vydané v *Deutsche Post für das Sudetenland* 4. 7. 1943, s. 6.

78 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, karton 448, inv. č. 570.

Jelikož Ministerstvo vnitřního obchodu se k otázce změny opavského obvodu nevyjádřilo, zahájila opavská komora v lednu 1946 jednání s komorou olomouckou o zřízení společné pobočky v Moravské Ostravě, které měla vyřizovat záležitosti Ostravska a Frýdecka. Tento záměr však nakonec nebyl realizován. Rozloha opavského obvodu činila k datu 19. října 1946 4 459 km² s celkem 569 614 obyvateli⁷⁹, což naznačuje, že přání ostravské expozitury nebylo vyslyšeno, avšak již musela ztratit moravské oblasti, které v předmnichovském období patřily komorám v Brně a Olomouci.

5. 2. 1. Vedení opavské komory

Tak jako v případě jiných OŽK na našem území byl do čela komory v květnu 1945 jmenován ministerský komisař Dr. Gustav Konárek.⁸⁰ Dr. Konárek v čele zůstal déle než ostatní ministerští komisaři, neboť ve všech dalších obchodních a živnostenských komorách byli prezidenti jmenováni již 23. prosince 1945.

Prvním poválečným prezidentem byl jmenován ministrem vnitřního obchodu JUDr. Ivanem Pietorem až 13. června 1946 Dr. Ing. Antonín Bachný, v té době generální ředitel Národního podniku Vítkovické železářny v Moravské Ostravě.

Spolu s ním byli členy předsednictva jmenováni:

1. Josef Bartošík, spolumajitel firmy Glogar z Opavy,
2. Andělín Král, ředitel tiskárny „Lidotypia“ z Opavy,
3. Karel Kristl, ředitel plynárny z Českého Těšína,
4. Štěpán Pavlický, obchodník z Vratimova,
5. Alois Skotnica, předseda Okresního národního výboru z Bílovice.

První schůze nového představenstva se konala 23. července 1946. Na této schůzi byl dosavadní ministerský komisař JUDr. Gustav Konárek zvolen generálním tajemníkem. Rovněž zde došlo k přidělení dozoru referátů komory mezi jednotlivé členy představenstva:

Josef Bartošík měl dohlížet nad Ústavem pro zvelebování živností

Andělín Král nad referátem průmyslovým

Karel Kristl nad hospodařením komory a záležitostmi osobními

Štěpán Pavlický nad záležitostmi týkajícími se obchodu

Alois Skotnica nad záležitostmi týkajícími se řemesla⁸¹

V předsednictvu došlo k podstatné změně v průběhu léta 1947, kdy Dr. Ing. Antonína Bachného nahradil na pozici prezidenta jeho dosavadní zástupce Andělín Král.⁸²

V tomto krátkém časovém období (1945–1948) došlo k další změně v organizaci, neboť oproti všem předcházejícím obdobím komora poprvé nedisponovala svými členy. Celá organizace se tak skládala pouze ze jmenovaného předsednictva a kanceláře.

79 Takovýto údaj o rozloze opavského komorního obvodu by však přibližně odpovídal rozsahu prvorepublikového obvodu, jenž činil 4 452 km², tedy o pouze 7 km² více. Prvorepublikový obvod byl však tvořen pouze oblastmi Československého Slezska a moravský enkláv. Údaj o této rozloze obvodu je obsažen ve zprávě Obchodní a živnostenské komory v Brně o Statistickém přehledu obvodů a počtu obyvatelstva komor v historických zemích ze dne 13. listopadu 1946. Jako zdroj mělo brněnské komoře posloužit sestavení Státního úřadu plánovacího z 19. října 1946. Zpráva je uložena v: ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora Opava, inv. č. 281, karton 13; Více informací o jednáních ohledně opavského komorního obvodu do budoucna snad odkryje fond Ministerstva vnitřního obchodu, který je dosud nezpracovaný. Ve fondu ÚOŽK se nachází pouze informace zpráva, ze které plyne nesouhlas olomoucké komory se ztrátou Novojičínska. Bližší: NA v Praze, fond Ústředna obchodních a živnostenských komor Praha, karton 722, inv. č. 6317.

80 Zajímavé je, že podle *Rozmachu*, odborného periodika obchodních a živnostenských komor, měl jím být jmenován vrchní ministerský rada JUDr. Karel Navrátil. Viz *Rozmach* 1/2, 1945, s. 47.

81 NA v Praze, fond Ústředna obchodních a živnostenských komor Praha, karton 816., inv. č. 16 469.

82 *Rozmach* 3/37, 1947, s. 10.

5. 2. 2. Funkční členění opavské komory

Kromě předsednictva patřil k vedení komory její generální tajemník a jeho zástupce. Tím byl rovněž 23. července 1947 zvolen JUDr. František Bloudek.

Komora se po své obnově dále dělila odbory, referáty a oddělení:

I. Zvláštní pracovní obor generálního tajemníka

A. Hospodářská politika (náplň tvořilo plnění úkolů komory v rámci hospodářské organizace a komorního zákona, zásadních hospodářských otázek a spolupráce se státními úřady a jinými OŽK...)

B. Vnitřní správa (1. Hospodářská a finanční správa – měla na starost účetní záležitosti, komorní přírázky, platy zaměstnanců, subvence odborným školám a další...; 2. Kancelář – písárna, podatelna, telefon, dálnopis, spisovna a výpravna; 3. Knihovna; 4. Zřízení + Šofěři)

II. Referáty komory

Referáty byly tvořeny celkem 3 odbory:

A. Odbor I.

1. Obchodní a živnostenská komora
  - a) Oddělení průmyslové
  - b) Oddělení pro zahraniční obchod
2. Záležitosti živnostensko – právní a živnostenského katastru
3. Záležitosti daňové a finanční
4. Záležitosti v oblasti dopravy

B. Odbor II.

1. Všeobecné otázky právní
2. Sociální politika
3. Řízení hospodářství a cenová politika
4. Oddělení pro výcvik k povolání

C. Odbor III.

1. Vnitřní správa Ústavu
  - a. Povšechná administrativa
  - b. Právní záležitosti spojené s agendou Ústavu
  - c. Finanční a účetní záležitosti

2. Agenda Ústavu

- a. Zvelebování řemesel
- b. Zvláštní činnost zvelebovací
- c. Výzkum a poradenství⁸³

Definitivní tečku za existencí opavské komory představovalo nové krajské zřízení. Podle § 44 zákona č. 280/1948, *O krajském zřízení*, z 21. prosince 1948 se všechny komory zrušily uplynutím dne 31. prosince 1948. Na něj navázalo vládní nařízení č. 306/1948 ze dne 28. prosince 1948, *O přechodu a zániku působnosti obchodních a živnostenských (průmyslových) komor*, které určovalo, na které orgány budou převedeny některé z dosavadních kompetencí obchodních a živnostenských komor.

Od prvního ledna 1949 tak Obchodní a živnostenská komora v Opavě byla minulostí.

83 A. BYSTRJANSKÝ, *Obchodní a živnostenská komora*, s. 16–18.

Závěr

Obchodní a živnostenská komora v Opavě se v průběhu své 98 leté existence značně proměnila. V době habsburské monarchie postupně docházelo k rozšiřování jejich pravomocí a oborů činností. V tomto období lze rovněž mluvit o poměrně nezávislém postavení instituce, neboť členové byli voleni svými kolegy obchodníky a živnostníky ve svobodných volbách.

Vznik Československé republiky přinesl do komory poprvé vstup českých členů. Současně došlo k podstatné změně v oblasti členství, kdy nově byli členové jmenováni Ministerstvem průmyslu, obchodu a živností. Tato původně dočasně zamýšlená změna však přetrvala po celou dobu první republiky.

Mnichov a s ním spojené změny hranic znamenaly další proměnu, neboť soudobé německé platné právo chápalo vymezení rozsahu činností těchto komor jinak. Ta tak po celé období Velkoněmecké říše ztratila svoji živnostenskou agendu, kterou nově reprezentovala Živnostenská komora v Šumperku.

Po konci 2. světové války už k návratu do dob předmnichovských plně nedošlo. Opětovně se sice vrátila do komory nazpět živnostenská agenda, avšak v oblasti členské dochází k další redukci, neboť nově bylo jmenováno pouze 6 členů předsednictva komory. Vzhledem k neustálým diskusím o podobách OŽK v tomto období už o plném institucionálním zakotvení nelze mluvit.

Definitivní konec znamenal vznik krajského zřízení roku 1948 a s ním spojený zánik komor k 1. lednu 1949.

Obecně tak lze konstatovat, že si komora přes všechny změny uchovala postavení významného hospodářského orgánu v oblasti Rakouského, respektive Československého Slezska a mohla se tak spolupodílet na jeho rozvoji.

Uvedená práce se zaměřila na vývoj komory od jejího vzniku až po zánik, a to zejména po stránce organizační. Další aspekty spojené s působením této instituce zde byly zmíněny pouze okrajově či vůbec (např. oblasti činnosti komory nebo národnostní problematika) a tak představují prostor pro další výzkum.

Summary

Establishment and Organization of the Chamber of Commerce and Trade in Opava

The study presented focuses on the development of the Opava Chamber of Commerce and Trade, from its establishment in 1850 until its abolition at the end of 1948, especially in the area of the organization, the elected members of the Chamber, the right to vote and the changes in the chamber district.

The main objective is primarily the area of the organization of the Chamber because it developed significantly due to the legislation adopted. The most significant manifestation of this change was the increase in the number of regular members of the Chamber in the period from 1868 to 1900. The establishment of the Czechoslovak Republic brought a qualitative change to the membership area, as the elected members were replaced by members appointed by the Ministry of Industry, Commerce and Trade. This originally temporarily intended change, however, outlasted all the changes that occurred in the next almost 30 years until the abolition of the Chamber itself.

As in the case of the organization of the Chamber, the legislation adopted and the international events had an impact on other areas outlined above. For example, the approval of the Trade Licensing Act in 1859 meant a significant increase in the activity of chambers and their decision-making powers. The international events then influenced the extent of the Chamber District in Opava, as it changed with the change of the borders.

Veronika Juriková

VODOLÉČEBNÉ LÁZNĚ V MNICHOVĚ U VRBNA POD PRADĚDEM (1881–1946)

Abstract

The study deals with a defunct hydrotherapy institute in Mnichov u Vrba pod Pradědem, which was administered by the Congregation of Sisters of Mercy of Saint Charles Borromeo. The spa was in operation at least from 1881 to 1946; during this period Mnichov became a treatment place, visited annually by hundreds of people.

Keywords: *Mnichov, Vrba pod Pradědem, Silesia, spa industry, spas, Congregation of the Sisters of Mercy of Saint Charles Borromeo, Borromean Sisters, Daughters of Charity of St. Vincent de Paul, hydrotherapy, spa treatments, Sebastian Kneipp*

Stav výzkumu

Protože bylo lázeňství v rakouském Slezsku spojeno především s německým etnikem a s církevními institucemi, které byly po roce 1948 perzekvovány, nebylo toto téma příliš atraktivní. Teprve po změně režimu v roce 1989 se dějinám lázeňských ústavů věnovala větší pozornost, i když zejména soustředěná jen na některé vybrané areály. Slezským lázeňstvím se zabýval například historik Vladan Hanulík v knize o V. Priessnitzovi a lázních Gräfenberk (Jeseník),¹ Jakub Ivánek informoval o slezských lázních Jánské Koupele (Bad Johannisbrunn),² případně monografie pojednávající o lázních v minulosti a současnosti vydávaly samotné obce.³ O lázeňství v oblasti Beskyd a Pobeskydí se lze dočíst v publikaci kolektivu autorů o beskydské turistice.⁴ Ovšem menším vodoléčebným ústavem v Mnichově u Vrba, který byl po většinu času své existence spravován Kongregací Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, se zatím nikdo odborně nezabýval.

V soukromém archivu Kongregace v domě sv. Notburgy v Praze je uloženo 19 dílů překladu původně německých kronik,⁵ v nichž lze nalézt jen poměrně kusé informace o mnichovských lázních, především až z doby po druhé světové válce.⁶ Nejdůležitějším pramenem pro zpracování tématu bylo dílo Edmunda Friedricha Webera s názvem *Das Mineral- und Dampfbad Einsiedel bei Würbenthal (österr. Schlesien) als Heilanstalt*⁷ z roku 1881, jehož objev v Rakouské národní knihovně ve Vídni dal podnět k sepsání této studie. Údaje o pozdějších letech fungování ústavu jsou dohledatelné zejména v dobových turistických příručkách, jejíž autoři instituci pojmenovávali různými způsoby. Kromě obecných názvů jako *léčebný ústav*

1 Vladan HANULÍK, *Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny. Vznik a vývoj lázní Gräfenberk v 1. polovině 19. století*, Pardubice 2017, 488 s.

2 Jakub IVÁNEK, *Jánské Koupele. Historie lázní v 19. století*, Slezský sborník 113, 2015, s. 47–70.

3 Např. Zdeněk BRACHTL – Zdeněk GÁBA – Ludvík KORENÝ, *Lipová – lázně v minulosti a dnes*, Lipová 1991, 72 s.; Dálek Lenka SKUHRAVÁ – Kateřina KOČÍ, *Karlova Studánka*, Karlova Studánka 2012, 105 s.

4 Kolektiv autorů, *Beskydy turistickými stezkami*, Třinec 2015, 285 s.

5 *Kronika Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského*, český překlad 1–19 díl, z originálu *Chronik der Barmherzigen Schwestern*.

6 Konkrétně se jedná o Kroniku 11. díl, M2 str. 9 a 66 a M3 str. 4.

7 Edmund Friedrich WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad Einsiedel bei Würbenthal (österr. Schlesien) als Heilanstalt*, Würbenthal 1881, 19 s.

(Kuranstalt, Heilanstalt),⁸ *vodoléčebný ústav* (Wasserheilanstalt nebo Kaltwasserheilanstalt),⁹ *lázeňský ústav* (Badeanstalt)¹⁰ nebo jednoduše *lázně* (Bad),¹¹ bylo zařízení nazýváno *Dům* či *Nemocnice (císaře) Františka Josefa* (Franz Joseph-Heim,¹² Franz Josefs Heim,¹³ Kaiser Franz-Josefs Krankenhaus).¹⁴ V neposlední řadě se lze setkat s názvem *Minerální a parní lázně Mnichov* (Mineral- und Dampfbad Einsiedel).¹⁵

Mnichov

V podhůří nejvyšší hory Moravy a českého Slezska – Pradědu – leží obec Mnichov, v níž v letech 1881–1954 působila Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Mnichov, německy Einsiedel, byl do roku 1869 součástí soudního okresu Zlaté Hory (Cukmantl, Zuckmantel), ve zmíněném roce byla obec připojena k nově vytvořenému soudnímu okresu Vrbno (Würbenthal) v politickém okresu Bruntál (Freudenthal) a v roce 1960 se stal místní částí města Vrbno pod Pradědem.¹⁶ Leží v údolí Černé Opavy, přibližně 545 metrů nad mořem. Původní název Einsiedel (samota, poustevna) odkazuje podle pověsti na skutečnost, že v dávných dobách měl na stráních nad pozdější osadou svou chýši osamělý mnich – poustevník. České pojmenování vytvořené z latinského monachus, které se přes německou odvozeninu Monch dostalo do češtiny jako mnich, získala obec v roce 1924.¹⁷ Po dlouhou dobu byl Mnichov téměř čistě německou obcí. Až do sčítání lidu roku 1921 se k české národnosti nepřihlásil ani jeden obyvatel ve vsi. Ve zmíněném roce 1921 se k české národnosti přihlásilo šest lidí.¹⁸ Pro srovnání uveďme, že v celém Československém Slezsku žilo k tomuto roku celkem 296 194 (47,6 %) Čechů (Čechoslováků) a 252 365 (40,4 %) Němců. I v roce 1930, kdy se ve Slezsku k české národnosti hlásilo 53 % a k německé národnosti 35,9 % obyvatel,¹⁹ měli v Mnichově stále drtivou převahu Němci, s deseti Čechy jich zde žilo celkem 2 175. Po druhé světové válce došlo ve vsi v důsledku odsunu německého obyvatelstva k prudkému poklesu obyvatel, roku 1950 bydlelo v 327 domech jen 772 lidí.²⁰

8 *Einsiedel der schönste und billigste Kur- und Sommeraufenthalt im Altwatergebirge, Schlesien, ČSR, Hohenstadt 1938, nestr.*

9 *Würbenthal im Altwatergebirge: Sommerfrische und Wintersportplatz, Würbenthal 1939, nestr.*

10 Josef LOWAG, *Führer für Würbenthal und Umgebung, mit einer Chronik der Stadt Würbenthal und der umliegenden Ortschaften, Würbenthal 1888, s. 77.*

11 Wilhelm PATSCHOVSKY, *Führer durch das Altwater-Gebirge und die im Bereiche desselben gelegenen Kurorte und Sommerfrischen nebst einer Wegekarte zu den Ausflügen ins Altwatergebirge, Schweidnitz 1900, s. 65.*

12 *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte, Wien 1906, s. 51.*

13 Josef LOWAG, *Illustrierter Führer durch das Sudetengebirge dessen Kurorte, Heilanstalten und Sommerfrischen, Freudenthal 1908, s. 295.*

14 SOKA Bruntál se sídlem v Krnově, fond Farní úřad Heřmanovice, inv. č. 2, úřední kniha.

15 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad.*

16 Josef BARTOŠ – Jindřich SCHULZ – Miloš TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, Svazek XIII, Okresy: Bruntál, Jeseník, Krnov, Olomouc 1994, s. 23 a 75.*

17 Spolek Přátel Vrbenska, *Vrbno pod Pradědem. Ohlédnutí za minulostí dávnou a zcela nedávnou, Vrbno pod Pradědem 2011, s. 65.*

18 J. BARTOŠ a kol., *Historický místopis, s. 75.*

19 Dan GAWRECKI a kol., *Dějiny Českého Slezska 1740–2000, II. díl, Opava 2003, s. 311.*

20 J. BARTOŠ a kol., *Historický místopis, s. 75.*

Protože se okolo Mnichova nacházely rozsáhlé lesy, jež garantovaly svěžest a čistotu vzduchu a pacienti léčící se zde vděčili za své uzdravení mimo jiné i zdravému klimatu,²¹ řadil se mnichovský léčebný ústav mezi klimatické lázně, jak se označovaly téměř všechny malé vodoléčebné ústavy v horských oblastech. Již od poloviny 19. století bylo klima vyzdvižováno jako ozdravný faktor při léčení plicních a nervových chorob i pro celkové zotavení.²² Othmar Kloske dokonce napsal, že „kdo hledá klid a potřebuje zotavení, najde přesně toto v přírodních krásách mnichovské krajiny“.²³ Obec je obklopena několika kopci, na které mohli lidé podnikat výlety a díky výhodnému umístění tvoří výchozí bod pro horské pěší putování, například po hřebenu Pradědu, nebo po Červenohorském sedle.²⁴

Pohlednice z roku 1902, novogotický kostel se hřbitovem a naproti lázeňský ústav.
Soukromá sbírka Karla Michaluse.

Počátky Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v českém prostředí jsou spjaty se čtyřmi mladými dívkami z Českých Budějovic, které vstoupily do noviciátu ve francouzském Nancy. V roce 1837 se vrátily jako první české boromejky do Prahy, kde vedly domov nevidomých. Postupem času se činnost sester začala rozšiřovat do dalších míst nejen v Čechách, ale i na Moravě a ve Slezsku.²⁵ Když pražské ústředí Kongregace vyslalo sestry do Slezska, vznikla zde severní větev boromejek, které v této oblasti zakládaly různé ústavy, zejména dívčí a mateřské školy, sirotčince, charitní domovy a ozdravovny. Vodoléčebný ústav v Mnichově u Vrba byl filiálkou albrechtické provincie, která patřila do konce 2. světové války pod generální dům v polské Třebnici. Domy boromejského řádu,

21 E. F. Weber, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 2.

22 Jitka BUDINSKÁ – Petra ZERJATKE, *Kapitoly z dějin lázeňství*, Teplice 2006, s. 46.

23 Othmar KLOSKE, *Chronik von Würbenthal. Beitrag zum 300 Jährigen Stadt-Jubiläum 1611–1911*, Würbenthal 1911, s. 148.

24 *Einsiedel der schönste und billigste Kur- und Sommeraufenthalt im Altwatergebirge*.

25 Zdeněk JIRÁSKO, *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Praha 1991, s. 129.

kteře spadaly pod provincii Albrechtice, se nacházely ve dvanácti městech nynější České republiky.²⁶ V Mnichově měl boromejský řád vlastní hospodářství a statek, založil zde mateřskou a obecnou dívčí školu, přispěl k založení pošty. Především zde ale sestry boromejky do roku 1946 spravovaly vodoléčebný ústav. Díky kongregaci a její lázeňské činnosti začal význam obce narůstat a z Mnichova se stalo léčebné místo, kde se údajně uzdravily stovky lidí trpící různými nemocemi.²⁷ Nejpozději od roku 1910 vlastnil boromejský řád v Mnichově čtyři budovy. Dům s číslem popisným 14 byl určen k obývání a sestry v něm zamýšlely zřídít školu. V budově č. 17, která dle údajů ve sčítacích operátech sloužila především k živnostenským účelům, a v domě č. 18, který byl určen k obývání a podnikání, se nacházel lázeňský ústav. V neposlední řadě využívaly boromejky dům č. 208 k obývání a k zemědělské činnosti, sestry měly k dispozici koně (valachy), krávy, telata, kozy, vepře i slepice.²⁸ V mnichovské filiálce bylo založeno hospodářství, které svou cenou významně přispělo k ručení při půjčce vzniklé stavbou nemocnice v Albrechticích.²⁹

Vznik lázní

V roce 1857 přišla do Mnichova ošetrovatelka Hortulana Weberová,³⁰ kterou povolal kněz Veitz, protože se v obci rozšířil tyfus a bylo potřeba každé pomocné ruky. Weberová pomáhala v lékárně, a protože byla všímavá, naučila se připravovat různé léky vyrobené z rostlin a poznávat jejich účinky, a dokonce se tradovalo, že dokázala pouhým pohledem poznat pravou příčinu choroby. Svě znalosti začala využívat při léčení nemocných, a jelikož údajně řadu z nich vyléčila, rozšířila se pověst o jejích schopnostech, díky čemuž k ní přicházelo stále více nemocných, kteří doufali ve vyléčení. V Mnichově si přála zařídit nemocnici, v níž by byli léčeni a ošetřováni starší nemocní lidé. Jejím životním heslem prý bylo „*Můj život a moje práce patří nemocným lidem a těm, kteří jsou v nouzi*“.³¹ Zřejmě z iniciativy Weberové se v roce 1871 začala stavět budova nemocnice³² a oficiálně byla mnichovská léčebná instituce pod zvláštní ochranou c. k. slezské zemské vlády v Opavě založena v roce 1872.³³ Ústav, jenž byl uveden v život představenou ošetřujícími sester Hortulanou Weberovou patřící k řádu vincentek a díky pomoci dobrodinců a mecenášů, zpočátku fungoval pouze jako obecní

26 Albrechtice u Krnova (dnes Město Albrechtice), Bílá Voda, Frýdek, Hraběšice, Kobylá, Mnichov u Vrba, Moravec, Ondřejovice u Zlatých Hor, Orlová, Těšín, Vidnava, Žulová.

27 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 1.

28 SOKA Bruntál, fond Okresní úřad Bruntál, kart. 411, inv. č. 715.

29 *Kronika Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského*, 11. díl, M3 str. 4.

30 Hortulana Weber, vlastním jménem Tereza neboli Theresia, se narodila 10. 12. 1829 v obci Hrozová (Grosse) na Osoblažsku a zemřela jako zdravotní sestra dne 22. 11. 1908 v Mnichově. V knize Spolku Přátel Vrbenka, která byla vydána pod vedením amatérského historika Karla Michaluse v roce 2011 ke čtyřsetletému výročí povýšení Vrba pod Pradědem na město, je chybně napsáno, že se Hortulana narodila 28. 2. 1828, v matričním záznamu je uvedeno výše zmíněné datum. V Mnichově žila v malém domku č. p. 108, který se nacházel uprostřed vesnice a jehož majitelkou byla učitelka Antonie Herberová. Po přistěhování požádala i o udělení domovského práva v obci. V sanatoriu pracovala až do své smrti.

31 Spolek Přátel Vrbenka, *Vrba pod Pradědem*, s. 67.

32 SOKA Bruntál, fond Farní úřad Mnichov, inv. č. 31, sign. VI/i.

33 Dle knihy Spolku *Vrba pod Pradědem. Ohlédnutí za minulostí dávnou i nedávnou* bylo zařízení podobající se nemocnici, mezi lidmi označované jako „Klášteří sanatorium“, otevřeno již v roce 1870. E. F. Weber ale uvádí, že ústav vznikl o dva roky později. Budova nemocnice se začala stavět až roku 1871, tedy rok poté, co mělo být podle autorů knihy sanatorium otevřeno. Budoucí lázně se ovšem do roku 1910 skládaly ze dvou různě velkých, na sebe napojených staveb, a proto je možné, že budova postavená v roce 1871 byla jen dostavěna k již existující stavbě, v níž mohl ústav fungovat ještě před jeho oficiálním založením. Přesné informace se bohužel nepodařilo dohledat.

nemocnice, lázně vznikly později. Měl sloužit trpícím lidem k ozdravným účelům a ošetřující sestry údajně plnily tento „ušlechtilý cíl s obětavostí a nezištným úsilím“.³⁴ Později byla instituce prodána sestrám Kongregace sv. Karla Boromejského.³⁵

Vodoléčebný lázeňský ústav v Mnichově existoval nejpozději od roku 1875. V listu Österreichische Badezeitung ze dne 23. května 1875 se píše o lázních v Mnichově u Vrbna zřízených zejména z iniciativy tamějšího ženského kláštera.³⁶ Autor článku uvedl, že v osadě Mnichov byla původně založena nemocnice a sirotčinec. Poté, není uvedeno kdy přesně, byl vyhlouben pramen³⁷ a zjistilo se, že voda z něj, která byla žluté barvy a podivného zápachu, není pitná, což místní obyvatelé sice zklamalo, ale dále doufali, že se voda vyčistí. Pozdější chemická analýza ukázala, že je voda silně železitá a sirnatá. Sirno-železité prameny se díky svým léčivým účinkům používaly v lázeňství ke koupelím, neboť sirnaté přírodní minerální vody mají příznivé účinky při léčbě především kožních onemocnění, při cévních a nervových onemocněních či nemocech pohybového aparátu. I v Mnichově byly provedeny pokusy s nemocnými, kteří se v této minerální vodě koupali a údajně se po „nemnoha“ koupelích uzdravili. Pověst o sirnatých lázních se postupně rozšířila a v roce 1874 se o jejich léčivé síle údajně přesvědčil hrabě Schaffgotsch,³⁸ jenž měl také přispět významnou finanční částkou na stavbu lázeňského domu.³⁹ Železitý a sirnatý minerální pramen se nacházel ve sklepě ústavu a ke koupelím se užíval již dříve, ovšem širší veřejnosti zůstal neznámý.⁴⁰ Hortulana Weberová nechala na podzim roku 1874 vystavět v bezprostřední blízkosti nemocnice prostorný a účelný lázeňský dům a velikou zahradu pro rekonvalescenty a v roce 1875 mělo dojít k „povýšení“ ústavu v Mnichově na lázně.⁴¹

V témže vydání rakouských lázeňských novin se nachází i polemika, která v podstatě zpochybňuje informace z článku, a nabádá čtenáře, aby k tomuto léčení přistupovali se zvláštní obezřetností a opatrností a upozorňuje na některé nesrovnalosti. Například se autor ptá, jakým způsobem se hrabě Schaffgotsch přesvědčil o léčivé síle koupelí, když ne chemickou analýzou, nebo k čemu je potřeba velká pěkná zahrada pro rekonvalescenty, když se nemocní po nemnoha koupelích uzdravili.⁴² Nepodařilo se zjistit, zda hrabě Schaffgotsch Mnichov skutečně navštívil, ani jestli přispěl na výstavbu lázeňského domu, ale veliká zahrada u ústavu skutečně byla a pacienti ji využívali pro procházky na čerstvém vzduchu. Mnichovskou minerální vodu analyzoval patrně v 70. letech 19. století rakouský chemik Richard Goddeffroy, zakladatel, první předseda a ředitel chemické laboratoře Všeobecného rakouského spolku lékárníků ve Vídni. Od roku 1872 každoročně zveřejňoval výsledky analýz minerálních vod. Podle závěrů jeho analýzy obsahovala minerální voda v Mnichově důležité minerální složky jako je vápník, hořčík, sodík, draslík, mangan, oxid hlinitý a kyselinu uhličitou, sírovou, fosforečnou, křemičitou a dusičnou. Ve vodě byl také poměrně velký podíl uhličitane železnatého. Proto byla minerální voda v Mnichově charakterizována jako voda železitá a pro

34 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s 4.

35 O. KLOSKE, *Chronik*, s. 147.

36 Österreichische Badezeitung 7, 23. 5. 1875, s. 81

37 Podle textu Webera byl pramen zpřístupněn v roce 1871.

38 Blíže neurčený. Hrabata Schaffgotschové jsou stará slezská šlechtická rodina. Náleželi k největším vlastníkům půdy a byli mezi nimi generálové, biskupové i podnikatelé.

39 Österreichische Badezeitung 7, 23. 5. 1875, s. 81.

40 J. LOWAG, *Führer*, s. 77.

41 Österreichische Badezeitung 7, 23. 5. 1875, s. 81.

42 Tamtéž.

své léčivé vlastnosti se mohla aplikovat na různá onemocnění, zejména byla vhodná k léčbě nemocí, jako je anémie (chudokrevnost), vaginální výtok, chronický průduškový a plicní zánět, plicní tuberkulóza, revmatismus a atonická dna. Současně Weber uvedl, že dle analýzy byla minerální voda v Mnichově pitná,⁴³ ovšem pitné kúry v ústavu zřejmě nikdy aplikovány nebyly a jak již bylo uvedeno, sirno-železité prameny se užívaly především ke koupelím.

Podle záznamu v kronice M3 z Kongregačního archivu převzaly sestry boromejky „starobinec zřízený nadací faráře Appela z Heřmanovic a lázeňský dům (vodoléčebný ústav)“ v roce 1881, a to jako majetek kongregace.⁴⁴ Heřmanovický farář Appel byl nejspíše jedním z dobrodinců, díky kterým byl ústav zřízen. V kronice farního úřadu Heřmanovice je dokonce uveden jako zakladatel filiálek kongregace v Albrechticích a v Mnichově. Mnichovské „Nemocnici císaře Františka Josefa“ (Einsiedler Kaiser Franz-Josefs Krankenhaus) přispěl štědrou částkou v hodnotě 18 900 K. Obě filiálky pak zůstaly spřátelené až do jeho smrti.⁴⁵ V textu E. F. Webera z roku 1881 se doslova píše, že v ústavu žijí „nedávno dorazivší“ milosrdné sestry boromejky, jež obětavým způsobem obstarávají péči o nemocné, a to jak v ústavu samotném, tak i v jeho okolí a přilehlých obcích. Weber zároveň upozorňuje, že si boromejky nesmíme plést s řádovými sestrami vincentkami, které do té doby v ústavu působily a v lednu roku 1881 přesídlily do Štýrského Hradce.⁴⁶ Převzetí dřívějšího majetku vincentek boromejkami tedy můžeme datovat do roku 1881 a je pravděpodobné, že toto převzetí lázní boromejkami bylo podnětem k napsání a vydání Weberova díla.

Vodoléčebný ústav po roce 1910. Soukromá sbírka Karla Michaluse.

43 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 8.

44 Autoři knihy Spolku Přátelů Vrbenska mylně tvrdí, že sestry boromejky přejaly zmiňované „Klášteří sanatorium“ v roce 1878, a až poté byly za pomoci řádu postaveny budovy a zřízeny vodoléčebné lázně.

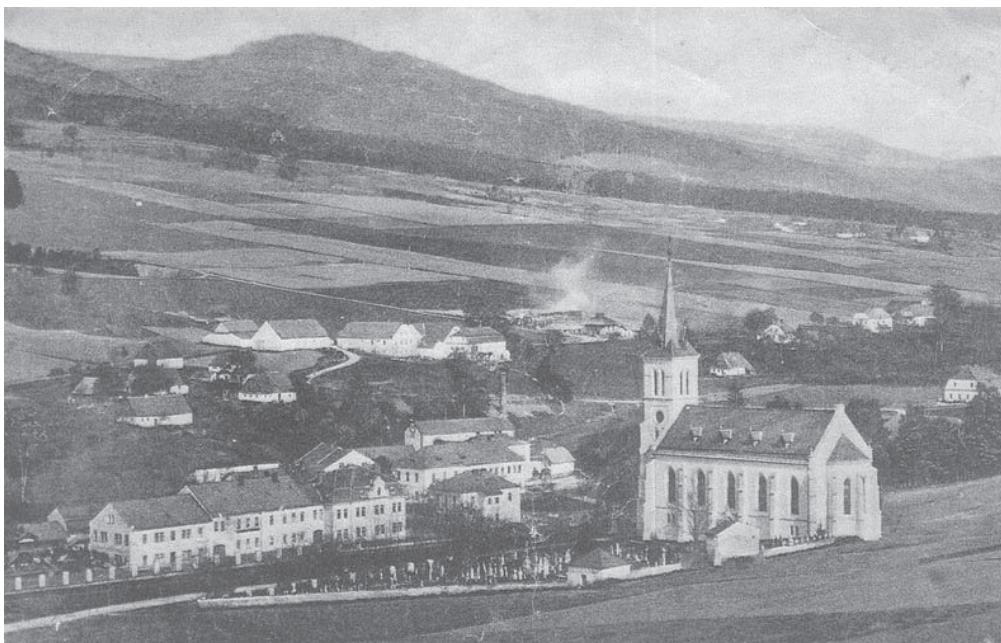
45 SOKA Bruntál, fond Farní úřad Heřmanovice, inv. č. 2, úřední kniha.

46 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 5–6; Dále i SOKA Bruntál, fond Farní úřad Mnichov, inv. č. 31, sign. VI/1.

Lázeňské budovy

Celý vodoléčebný ústav se nacházel přes ulici naproti novogotickému kostelu, k němuž přiléhal hřbitov. Tato skutečnost v lázeňských hostech, léčících se zde ze svých nemocí, patrně nevzbuzovala příjemné pocity, na druhou stranu se ale nemuseli obávat městského ruchu, protože Mnichov byl klidnou vesnicí obklopenou kopci a lesy. Přestože se sanatorium v Mnichově postupně rozvíjelo, nikdy se nestalo většími a významnějšími lázněmi. K roku 1881 se mnichovský ústav skládal z kláštera, domu ošetřujících řádových sester, obytného domu a lázeňského domu, vedle něhož stály dvě prostorné budovy – strojovna a kabinové lázně. Kabinové lázně zahrnovaly dvanáct pohodlných koupacích kabin. V lázeňském domě byla i malá kaplička, ve které se během sezóny sloužila téměř denně mše, ale z jejího původního vybavení se nic nedochovalo.⁴⁷ Součástí ústavu byla i lázeňská restaurace, která údajně vyhovovala všem požadavkům pacientů týkajících se jídla i pití a dokonce nabízela i zábavu, neboť zde byla zřízena kuželna.⁴⁸

Fotografie pořízená po roce 1910, k lázeňskému ústavu po pravé straně přistavěna nová budova. Soukromá sbírka Karla Michaluse.

Hlavní budova, v níž se nacházely například pokoje pro hosty či dům ošetřujících sester, byla postavena pravděpodobně ve stylu pozdního klasicismu 2. pol. 19. století. Byla tvořena dvěma na sebe napojenými jednopodlažními domy se sedlovými střechami. Celá budova byla velice jednoduchou stavební produkcí danou prostředím a limitovanou finančními možnostmi

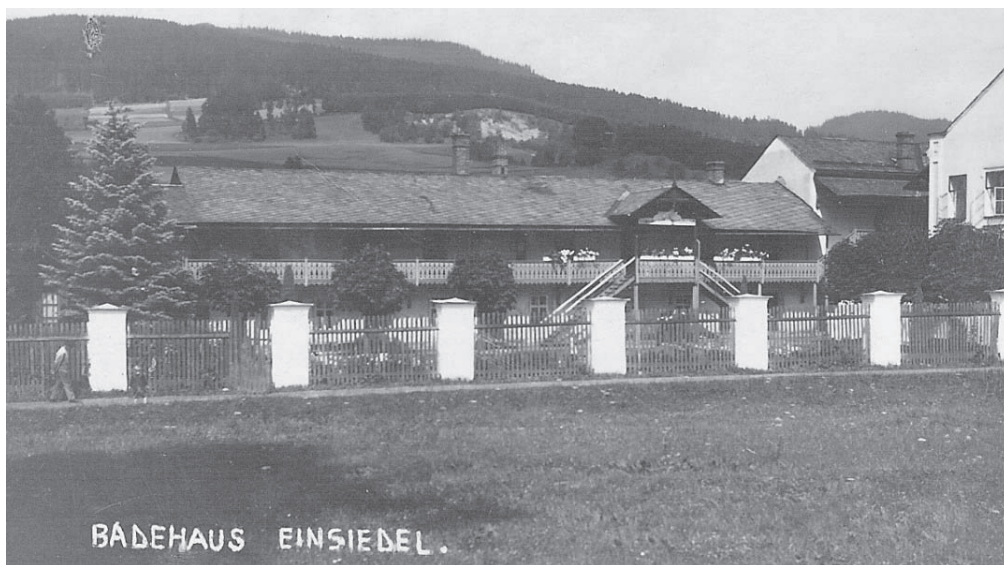
47 Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 759.

48 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 5.

stavebníka,⁴⁹ protože jak víme, stavbu nemocnice iniciovala Weberová a přispívali na ni dobrodinci. Některé dobové příručky informují, že se zde nacházela i půda a sklep. Podle barevné pohlednice pocházející z roku 1904 měla budova žlutou fasádu s bílými pilasty. V roce 1910 byla k těmto dvěma domům přistavena nová jednoposchoďová budova s ochozem, vodovodem a dvanácti novými pokoji, slavnostně otevřena byla dne 25. května 1911.⁵⁰ Nový dům byl postaven rovněž v poměrně strohém, neobarokním stylu, ale na rozdíl od dvou dříve postavených domů měl mansardovou střechu. Hlavní budova v popředí tedy byla ve výsledku složena ze tří domů.

V zahradě ústavu se nacházel lázeňský dům, v němž pacienti absolvovali jednotlivé léčivé procedury. Budova byla napojena na jinou stavbu, podle E. F. Webera na kabinové lázně a strojovnu. Jelikož musely být lázně vytápěny, disponovaly i velikým komínem. Lázeňský dům s ochozem a dřevěným zábradlím, které bylo zdobeno květinami v truhlíku, byl postaven v poněkud odlišném stylu. Sice byl také jednopodlažní, ale byl podstatně nižší než hlavní budova, jelikož se zde nenacházely půdní prostory. Na ochoz v poschodí vedly zvenčí dvoje dřevěné schody a především díky využití dřeva působil lázeňský dům dojmem, že byl postaven ve švýcarském stylu. Celý ústav byl ohraničen dřevěným plotem s cihlovými sloupky.

Lázeňský dům. Soukromá sbírka Karla Michaluse.

Mnichovský vodoléčebný ústav měl již od svého vzniku k dispozici velkou upravenou zahradu, o kterou se řádové sestry pečlivě staraly. Pacienti se mohli procházet po cestičkách, nebo odpočívat v několika zahradních altánech a na lehátkách, kromě kterých byly na zahradě i stolky s židlemi, lavičkami a slunečníky. V prostoru byly vysázeny ovocné i jehličnaté stromy

49 Konzultováno s PhDr. Jiřím Jungem, Ph.D., který se zaměřuje na architekturu, umění a kulturní dějiny 19. a 20. století. Podle jeho názoru je jedinou pozoruhodností užitá architektonické koncepce symetrické členění průčelí se zajímavým rytmem okenních os.

50 O. KLOSKE, *Chronik*, s. 147.

a nemocní, kteří se nemohli dlouho procházet, si oblíbili místa k odpočinku obklopená stromy poskytujícími stín. Říkalo se jim *Wiesenruh*, v překladu „odpočinek na louce“, *Oppablick*, čili „pohled na Opavu“ a *Buchenhain*, „bukový háj“. Hosté se také mohli projít k blízkému klášternímu lesu, kde byly rozestaveny stoly a lavičky a odkud byl krásný rozhled po okolí.⁵¹ Podle dobových fotografií se boromejky nejspíše snažily zahradu pro návštěvníky co nejvíce zútulnit a navodit tak příjemnou atmosféru. Proto byly na mnoha místech postaveny zahradní sochy trpaslíků a různých zvířat, například sošky koloucha nebo psa, který u jednoho ze stromů hlídal maketu zámečku. Kolem budovy i po celé zahradě kolem chodníků byly vysázeny okrasné keře a květiny.

Vodoléčebný ústav v první třetině 20. století

K roku 1881 měly být přihlášky do lázní v Mnichově adresovány lázeňské správě, a to alespoň osm dní předem. Vedení lázní se potom mohlo na případné zájemce obrátit s dotazem ve věci ubytování či stravování. V případě, že se lázeňským hostům nepodařilo zajistit si ubytování přímo v budově ústavu, mohli se ubytovat v blízkých hostincích či soukromých domech v Mnichově, nebo i v nedalekém Vrbně. Kromě dvou pohodlných hotelů se ve Vrbně nacházely a lázeňským hostům doporučovaly i hostince s dobrým jídlem a pitím, např. Benzingův hostinec či hostinec U černého orla na rohu náměstí ve Vrbně a Gottwaldova restaurace v Železné (Buchbergsthal).⁵² Přímo v Mnichově byl v nadmořské výšce 639 m n. m. hostinec U tetřívka, ze kterého byl prý velmi pěkný výhled.⁵³ Dále se zde nacházel Hostinec König, Penzion Grotz či hostinec Wilhelma Kobera, který nabízel dokonce i pokoj s klavírem.⁵⁴

Minimálně o letech 1909–1914 víme s jistotou, že informace o ústavu v Mnichově poskytovala řádová sestra Maria Engelberta Bräuer,⁵⁵ jež byla od roku 1899 představenou kláštera.⁵⁶ Lze proto předpokládat, že lázeňskou správu řídila vždy představená kláštera. Bräuer tuto funkci zastávala pravděpodobně i v roce 1918, kdy vyřizovala záležitosti týkající se zřízení soukromé mateřské školy v Mnichově.⁵⁷ Do roku 1899 byla představenou kláštera sestra Scholastica Gottwald, která 23. července zmíněného roku zemřela.⁵⁸ K roku 1925 pak tuto funkci vykonávala sestra Irmgard Casper,⁵⁹ a v roce 1950 vyřizovala záležitosti kongregace představená Neomysie Benešová.⁶⁰ K obsluze pacientů byl určen kromě lázeňských sluhů i spolehlivý personál. Pro zajímavost uveďme, že lázeňská hudba v Mnichově nebyla, zábavu prý nabízelo Vrbo. Hosté lázní mohli navštívit výše zmíněné hostince, městskou střelnici,

51 *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien*, Wien 1910, s. 68.

52 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 15–16.

53 J. LOWAG, *Illustrierter Führer*, Freudenthal 1903, s. 165–166.

54 J. LOWAG, *Illustrierter Führer*, Freudenthal 1909, s. 287.

55 *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien*, Wien 1909, s. 75.; Dále *Sommerwohnungen in Mähren und Schlesien nach dem Stande vom Frühjahr 1914: Beilage zu dem Führer durch die Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien*, Wien 1914, s. 13.

56 SOKA Bruntál, fond Farní úřad Mnichov, inv. č. 31, sign. VI/i.

57 ZA v Opavě, fond Zemská školní rada slezská Opava, kart. 969, inv. č. 1476, sign. V/47.

58 SOKA Bruntál, fond Farní úřad Mnichov, inv. č. 31, sign. VI/i.

59 OBEC MNICHOV. *Mnichov – Vrbo pod Pradědem (historie obce a okolí)*. [online], citováno ke dni 4. 2. 2016, dostupné z <http://obecmnichov.eu/historieobce.html>.

60 SOKA Bruntál, fond Místní národní výbor Mnichov, kart. 10, inv. č. 125.

fotografický ateliér nebo i kadeřníka a holiče.⁶¹ Ve městě se nacházely i obchody s potravinami, galanterií, oblečením, sklem a porcelánem, modistka, obuvnictví ad.⁶²

K roku 1906 měla mnichovská léčebná instituce prostornou jídelnu a kolem třiceti „příjemně zařízených“ obývacích pokojů.⁶³ V roce 1912 byla připojena k telefonní síti a v budově byla zřízena telefonní hovorna. Roku 1914 disponoval ústav již čtyřiceti „dobře zařízenými“ pokoji, neboť jak již bylo uvedeno, v roce 1910 byla přistavěna nová budova.⁶⁴ Z toho vyplývá, že Mnichov patřil k lázním s menší kapacitou. Pro srovnání uvedme, že ve Vodolázebných lázních dr. Karla Anjela ve Zlatých Horách (Zuckmantel, Cukmantl) bylo již v roce 1894 k dispozici více než sto pokojů.⁶⁵ Schrothův lázeňský ústav v obci Dolní Lipová (Nieder Lindewiese, dnes Lipová-lázně), měl k roku 1926 zhruba 200 pokojů.⁶⁶ V Priessnitzově vodoléčebném ústavu v Gräfenberku bylo již v roce 1883 dokonce celkem 549 pokojů.⁶⁷ Menšími lázněmi byly Jánské Koupele, ale ani těm se nemohl mnichovský ústav rovnat. Již v 60. letech 19. století bylo v těchto lázních k dispozici 63 pokojů a v roce 1900, kdy byl zprovozněn nově přistavený lázeňský dům, přibýlo dalších 23 komfortních pokojů.⁶⁸ Oproti tomu lázně v Mnichově pravděpodobně nikdy neměly více než zmíněných 40 pokojů a nikdy nebyly považovány za luxusní instituci. Vyzdvihovalo bylo naopak klidné prostředí, v němž mohli nemocní pokojně odpočívat a nebyli rušeni hlučnější zábavou moderních lázeňských institucí,⁶⁹ které často navštěvovali zejména bohatší měšťané, pro něž pobyt v lázních představoval primárně spíše rekreaci než léčebný pobyt. Boromejky si zřejmě nikdy ani nekladly za cíl vybudovat z vodoléčebného ústavu luxusnější lázně, které by přesahovaly regionální horizont.

Provoz lázeňských míst byl vždy nákladný, protože se musely zřizovat a udržovat prameny, kolonády, parky či společenské budovy. Proto se již od 16. století vybíral od lázeňských hostů poplatek, tzv. lázeňská taxa. V 50. letech 19. století byla taxa sociálně odstupňována pro šlechtu, duchovenstvo, úředníky, řemeslníky, obchodníky a podobně i pro jejich rodinné příslušníky.⁷⁰ Zprávy o tom, že by se taxa platila i v mnichovském vodoléčebném ústavu, nejsou dochovány. Za stravu a ubytování byly podle Kloskeho v Mnichově stanoveny přiměřené ceny.⁷¹ Minimálně v letech 1906–1912 se týdně za ubytování a plnou stravu, což bylo pět pokrmů denně, platilo 25–30 K. Turistické příručky uvádí, že strava byla bohatá a dobrá. K dispozici bylo také lázeňské oblečení a ložní prádlo, ale hosté mohli použít i své vlastní.⁷² V roce 1914 se již za ubytování a celou stravu platilo týdně 35–40 K.⁷³ K témuž roku bylo možné si zaplatit samostatně pouze ubytování, což na týden obnášelo 8–15 K v závislosti

61 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 16–17.

62 O. KLOSKE, *Chronik*, s. 120–130.

63 *Kurorte und Sommerfrischen* 1906, s. 51.

64 *Sommerwohnungen in Mähren und Schlesien nach dem Stande vom Frühjahr 1914*, Wien 1914, s. 13.

65 Oskar MEISTER, *Sanatorium und Wasser-Heilanstalt Zuckmantel (Oesterr. Schlesien)*, Brünn 1894, s. 5.

66 Julius MÜCKE, *Führer durch das Mährisch-Schlesische Sudetengebirge*, Freiwaldau–Leipzig 1926, s. 32.

67 Wilibald MÜLLER, *Führer durch die Mähr.-Schles. Sudeten*, Freiwaldau 1883.

68 J. IVÁNEK, *Jánské Koupele*, s. 57 a 65.

69 *Fremdenführer durch die Čechoslovakischen Bäder, Kurorte, Luftkurorte und Sommerfrischen*, Mähr.-Schönberg 1931, s. 152.

70 Vladimír KRÍŽEK, *Obrazy z dějin lázeňství*, Praha 2002, s. 183–184.

71 O. KLOSKE, *Chronik*, s. 147.

72 *Kurorte und Sommerfrischen* 1906, s. 51.; Dále i *Kurorte und Sommerfrischen*, Wien 1912, s. 65–66.

73 *Kurorte und Sommerfrischen*, Wien 1914, s. 54.

na velikosti a zařízenosti pokoje.⁷⁴ V roce 1938 byla cena za ubytování se stravou v lázních 24–28 Kč podle umístění pokoje.⁷⁵

Lázeňská místa si vedla seznamy hostů, původně rukopisné, později tištěné tzv. Kurlisty. Tyto seznamy, které vycházely v sezoně i několikrát týdně, obsahovaly jméno a bydliště hosta, titul či povolání, datum jeho příjezdu, dům, ve kterém se ubytoval i seznamy lékařů a aktuální inzeráty. Lidé odkázání na charitativní péči v lázeňských špitálech se ovšem neevidovali. Návštěvnost v lázních vrcholila před první světovou válkou, za války se z lázeňských domů stávaly vojenské lazarety určené k doléčování a rehabilitaci po zraněních. Až kolem roku 1923, kdy nastoupila konjunktura v hospodářství, opět docházelo ke zvýšení návštěvnosti lázeňských míst, které v roce 1930 znovu utnula hospodářská krize, jež byla překonána až po několika letech.⁷⁶ Dle informací o návštěvnosti vodoléčebného ústavu v Mnichově je zřejmé, že s přibývajícímí léty počet lázeňských hostů stoupal, ovšem v ostatních slezských lázních byla frekvence pacientů mnohem vyšší. K roku 1900 byla návštěvnost v Mnichově jen zhruba 100 osob,⁷⁷ roku 1905 navštívilo Mnichov přes 150 lázeňských hostů,⁷⁸ a k roku 1908 je zaznamenáno přes 200 hostů potřebujících uzdravení a odpočinek.⁷⁹ Během let 1909–1911 se v ústavu ročně léčilo přes 250 lázeňských hostů.⁸⁰ K roku 1910 jsou ve sčítacích operátech zaznamenáni někteří pacienti léčící se v Mnichově, celkově bylo v domě přítomno 212 osob. Pobývali zde lidé různých věkových skupin, například nejstarší nemocnou byla šestaosmdesátiletá Karolina Wenzel z Mnichova (narozena v říjnu 1824), nejmladší pak Olga Kleiber, která měla 29 let a pocházela z okresu Krnov.⁸¹ Při následujícím sčítání lidu roku 1921 byla nejstarší pacientkou v ústavu Theresia Streit, která se narodila v březnu 1831 v obci Karlovice (Karlsthal) nedaleko Mnichova. Ve sčítacích operátech jsou zaznamenáni lidé pocházející převážně ze Slezska či Moravy, ovšem v roce 1921 se v ústavu léčil například i Josef Knapp, jehož rodištěm byla Vídeň.⁸² V období velké hospodářské krize na začátku 30. let došlo k výraznému poklesu návštěvnosti, do kroniky obce bylo v roce 1932 zapsáno, že se v lázních léčilo jen padesát hostů. O dva roky později již došlo k oživení návštěvnosti, ale přesný údaj o počtu pacientů uveden není.⁸³

Pokud údaje o návštěvnosti mnichovských lázní srovnáme s návštěvností jiných lázní v rakouském Slezsku, potvrdí se nám teze, že se jednalo o lázně malé. Mezi nejnavštěvovanější slezské lázně patřil Priessnitzův vodoléčebný ústav v Gräfenberku. V roce 1900, kdy byla v Mnichově návštěvnost 100 osob, se v Priessnitzově ústavu léčilo přes 1290 osob a o rok později jej navštívilo dokonce 4585 pacientů. V lázních Karlova Studánka (Karlsbrunn) se v letech 1900–1913 léčilo každoročně přes 800 pacientů.⁸⁴ V Schrothově lázeňském ústavu v Dolní Lipové se v roce 1900 léčilo 983 nemocných a počet hostů zde neustále stoupal,

74 *Sommerwohnungen in Mähren und Schlesien nach dem Stande vom Frühjahr 1914*, Wien 1914, s. 13.

75 *Einsiedel der schönste und billigste Kur- und Sommeraufenthalt im Altwatergebirge*.

76 V. KRÍŽEK, *Obrazy*, s. 187–188.

77 W. PATSCHOVSKÝ, *Führer durch das Altwater-Gebirge*, s. 65.

78 *Kurorte und Sommerfrischen*, Wien 1906, s. 51.

79 *Kurorte und Sommerfrischen*, Wien 1909, s. 75.

80 *Kurorte und Sommerfrischen*, Wien 1910, s. 68.; Dále i *Kurorte und Sommerfrischen*, Wien 1912, s. 65.

81 SOKA Bruntál, fond Okresní úřad Bruntál, kart. 411, inv. č. 715.

82 SOKA Bruntál, fond Okresní úřad Bruntál, kart. 481, inv. č. 802, sign. 5.

83 SOKA Bruntál, fond Archiv obce Mnichov, inv. č. 1, úřední kniha.

84 Maximilian KUBIN, *Bad Karlsbrunn*, Freudenthal 1925, s. 36.

roku 1905 navštívilo ústav 1462 pacientů a v roce 1909 jich bylo dokonce 1702.⁸⁵ Středně velké lázně Jánské Koupele se na přelomu 19. a 20. století postupně proměnily ze zastaralého ústavu, jež v roce 1894 navštívilo jen necelých 50 hostů, na moderní a prosperující lázně, jejichž návštěvnost v roce 1909 byla již 653 osob,⁸⁶ čili rovněž daleko vyšší než v případě Mnichova. Také lázně Darkov (Darkau) byly navštěvovanější, například v roce 1904 zaznamenaly 293 hostů, v roce 1906 již 637. Srovnatelný s Mnichovem byl snad jen léčebný ústav v dnes polské obci Bystra (Bystrá, něm. Bistra), který v roce 1903 navštívilo 139 pacientů.⁸⁷

V lázeňských ústavech vždy působili lékaři, kteří nemocným předepisovali léčebné procedury. V sanatoriu byla k dispozici i dobře vybavená domácí lékárníčka a v blízkosti ústavu se nacházela veřejná lékárna, vzdálená zhruba deset minut chůze. K roku 1881 obstarával v mnichovském ústavu lékařské vedení praktický lékař Ernst Schindler z Vrba, jenž pacientům ordinoval všechny druhy koupelí i další léky. Lázeňský doktor předepisoval hostům lékařská doporučení po každé jejich návštěvě a kontrole. Bylo pouze doporučováno, aby se všichni pacienti chovali přesně podle těchto lékařských nařízení.⁸⁸ Weber uvádí, že léčba studenou vodou se v Mnichově prováděla podle principů Vincenze Priessnitze,⁸⁹ který pocházel z Gräfenberku, místa Mnichovu vzdáleného jen přibližně dvacet kilometrů.⁹⁰ V naprosté většině dobových turistických příruček se ovšem píše, že zdejší léčba probíhala podle metod německého faráře Sebastiana Kneippa.⁹¹ Jejich metody si byly velice blízké – oba „vodní léčitelé“ například používali k uzdravování svých pacientů zejména studenou vodu. K roku 1903, kdy vyšla kniha J. Lowaga, byl lékařským vedoucím ústavu dr. Karl Straube, který v roce 1894 studoval léčebnou metodu S. Kneippa ve Wörishofenu.⁹² Lékařem byl v Mnichově ještě v roce 1920,⁹³ k roku 1929 jej zmiňuje jako lékaře ve Vrbně i M. Remeš, jemuž Straube poskytl informace o dvou železitých kyselkách v Ludvíkově (Ludwigsthal) u Vrba.⁹⁴ Lze předpokládat, že zpočátku léčba v mnichovských lázních probíhala podle principů Vincenze Priessnitze, jak uvedl ve svém textu Weber, a později, někdy po roce 1894, se v ústavu začalo pod vedením doktora Straubeho léčit podle systému Sebastiana Kneippa.

85 Franz RABENSEIFNER, *Nieder-Lindweise die Heilstätte der diätetischen Schroth – Kur*, Troppau 1910, s. 36.

86 J. IVÁNEK, *Jánské Koupele*, s. 66.

87 ZA v Opavě, fond Zemská vláda slezská Opava, kart. 3904, inv. č. 2031.

88 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 14.

89 Vincenz Priessnitz se narodil v roce 1799 a zemřel roku 1852 v malé slezské horské osadě Gräfenberk, kde prožil celý svůj život. Založil zde vodoléčebný ústav, jenž pod názvem *Priessnitzovy léčebné lázně* funguje dodnes. Již od svého mládí používal studenou vodu k léčení a ošetřování úrazů, později i akutních onemocnění. Nejprve léčil sám sebe, poté i nemocné obyvatele Gräfenberku a okolí. Jeho největším přínosem bylo, že se cíleně zaměřil na léčení chronických chorob, u kterých zkušenosti s vodoléčbou do té doby většinou chyběly. V roce 1829 založil první vodoléčebný ústav na světě, kam přijížděli nemocní z celého světa a vedle vysoké šlechty se zde léčily i významné osoby veřejného a kulturního života.

90 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 12.

91 Sebastian Kneipp (1821–1897) byl farářem v bavorském Wörishofenu. Za studií na gymnáziu byl často nemocen, a proto na sobě začal zkoušet vodoléčebné procedury, které mu přinesly značnou úlevu, a tak se stal vášnivým propagátorem léčby vodou. Od roku 1855 působil jako duchovní v bavorském městě Wörishofen, jež se jeho zásluhou proměnilo ve významné léčebné místo.

92 J. LOWAG, *Führer*, s. 169.

93 *Almanach lázeňský republiky Československé*, Praha 1920, s. 117.

94 Mauric REMEŠ, *Příspěvky k balneologii na Moravě a ve Slezsku*, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 41–42, 1929, s. 91.

Vodoléčebné lázně po roce 1910.
Sbírka Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze.

Léčebné metody

Obec Mnichov měla předpoklady nezbytné k vybudování vodoléčebného ústavu. Dobré umístění lázeňského místa, zdravý a stále čistý vzduch, léčivá minerální voda, to vše dávalo instituci správný impuls k využití. Léčba zde byla prováděna různými lázeňskými procedurami – zpočátku byly využívány minerální koupele, koupele ze smrkového jehličí, parní lázně, sprchy, vodoléčba a mléčné kúry.⁹⁵ Později se aplikovaly i koupele uhličitě, vápenné a rašelinové.⁹⁶ O. Kloske uvádí, že se zde prováděly i koupele sirnaté, železité, solné a místo koupelí ze smrkového jehličí udává lázně z jehličí borovice.⁹⁷ Využívala se především voda studená, ale i vlažná, horká a rovněž voda ve formě páry. Podle Lowaga se v Mnichově dělaly i zábaly a bahenní koupele,⁹⁸ a nechybělo ani částečné či celkové omývání pacientů.⁹⁹ V pozdějších letech byla v ústavu pacientům poskytována i tehdy módní elektroléčba a nejrůznější druhy masáží. Léčili se tu zejména rekonvalescenti po těžkých onemocněních a operacích, pacienti trpící všemi druhy nervového onemocnění a lidé s poruchami metabolismu. Ve 30. letech bylo údajně k dispozici vybavení moderních lázeňských pomůcek.¹⁰⁰ Kromě toho na pacienty příznivě působil lesní a horský vzduch. Čisté ovzduší mělo povzbuzující

95 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 6–11.

96 Jindřich PLEVA, *Vrbno pod Pradědem je naše rodné město*, Bruntál 1965, s. 51.

97 O. KLOSKE, *Chronik*, s. 147.

98 J. LOWAG, *Führer*, s. 169.

99 *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien mit einer Besprechung der benachbarten Städte*, Wien 1910, s. 68.

100 *Einsiedel der schönste und billigste Kur- und Sommeraufenthalt im Altvatergebirge*.

a posilující účinky, podstatně podporovalo léčebné metody a v mnoha případech značně přispívalo k úspěchu léčby. Ovzduší v Mnichově bylo vhodné pro děti s dispozicemi ke skrofulóze a rachitidě, bylo vhodné pro osoby trpící anémií, komplikovanou nervovou slabostí nebo pro ty, u nichž se vyskytovala nervová slabost po dlouhodobé a vyčerpávající nemoci.¹⁰¹ Za vodoléčbu a různé koupele byly údajně stanoveny přiměřené ceny,¹⁰² které ale nejsou nikde přesně zmíněny. Pro představu uveďme, že v nedalekých lázních Karlova Studánka se k roku 1903 platilo například za rašelinovou koupel 3 K, za minerální koupel pacienti zaplatili 1,80 K a za koupel ze smrkového jehličí rovněž 1,80 K.¹⁰³ V mnichovském vodoléčebném ústavu byly ceny pravděpodobně o něco nižší.

Pro jednotlivá lázeňská místa obvykle vznikaly lázeňské řády o koupelích, jejichž pravidla se týkala nejen pacientů, ale i ošetřujících lékařů. Účelem lázeňských regulí byla především prevence nehod, které se při jejich nedodržování stávaly údajně velice často.¹⁰⁴ Nepochybně měla pravidla sloužit i ke zvýšení efektivity léčby, proto obsahovala různá doporučení lékařů. V mnichovském sanatoriu platilo pravidlo, že se ráno lázeňští hosté nechodili koupat ihned po snídani, ani nalačno, ale museli počkat jednu až dvě hodiny po jídle. Před lázní se měli „přiměřeně pohybovat“, zároveň se ale museli vyhnout jakémukoliv zahřátí se a pocení.¹⁰⁵ V. Křížek naopak uvádí, že vlastní léčbě koupelemi by mělo předcházet pocení, aby se „tělo otevřelo“.¹⁰⁶

Ochlazování či otužování těla k povzbuzení cévního systému bylo v Mnichově provozováno pouze u silných a odolných jedinců. Lázeňské předpisy upozorňovaly pacienty, aby před samotnou koupelí neprováděli jakékoliv, byť i pouze částečné pokropení či omývání vodou. Naopak se doporučovalo jít ihned do vody celým tělem a okamžitě se v ní začít pohybovat. Podle nařízení se hosté nesměli koupat déle než čtvrt hodiny, obzvláště ve vodě s nízkými teplotami. Po opuštění koupele si pacienti museli ručníkem či flanelem otřít pokožku, co nejrychleji se obléci a opět se začít pohybovat, aby cítili příjemné teplo. Výjimečně si mohli po lázni dopřát i doušek vína, kávy či dalších nápojů a k tomu i nějaký chutný pokrm. To vše hostům nabízela mnichovská lázeňská restaurace.¹⁰⁷ Svlékání a oblékání oděvu nesmělo být zdlouhavé. Vedlejší práce, jako například zapínání knoflíků nebo obouvání, mohli pacienti vykonat, až když bylo tělo řádně oblečeno. Podle doporučení Sebastiana Kneippa se měl každý během zhruba čtyř až pěti minut svléci, umýt vodou a opět se obléci. Zajímavostí je, že nařizoval, aby se pacient po lázni nesusil. Na mokré tělo si měl ihned obléct suchou košili a pak další oděv. Neosušení těla totiž podle jeho slov napomáhá ke stejnoměrnému a nejrychlejšímu přirozenému teplu. Pohybem po koupeli bylo myšleno buďto procházení se, nebo fyzická práce venku či uvnitř, nejprve rychleji, a jakmile pacient cítil, že se dostavila běžná teplota těla, mohl s pohybem přestat.¹⁰⁸ Někteří hosté se mohli v lázních koupat pouze po poradě s lékařem. Mezi takové pacienty patřili lidé s předpoklady k mrtvici, tělesně slabé osoby, lidé trpící onemocněním plic, náchylností k chrlení krve, velikou vznětlivostí

101 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 6–7.

102 *Sommerwohnungen in Mähren und Schlesien*, Wien 1914, s. 13.; *Dále i Kurorte und Sommerfrischen*, Wien 1910, s. 68.

103 J. LOWAG, *Führer*, s. 119.

104 V. KRÍŽEK, *Obrazy*, s. 55.

105 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 7.

106 V. KRÍŽEK, *Obrazy*, s. 55.

107 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 7.

108 Sebastian KNEIPP, *Léčení vodou*, Brno 1888, s. 29–30.

či jedinci se srdeční vadou a dalšími neduhy a postiženími vnitřních orgánů. Malé děti se koupat či omývat směly, ovšem s určitými omezeními – voda nesměla být příliš studená a mohly v ní pobýt nanejvýš pět až šest minut. Starší lidé se měli studeným lázním vyvarovat zcela. A samozřejmě zde platilo pravidlo, že čím studenější koupel byla, tím kratší dobu by v ní měli hosté setrvat.¹⁰⁹

Pokud Kneipp upotřebil vodu na různé druhy minerálních lázní, pak se podle jeho metod pravděpodobně řídil i vodoléčebný ústav v Mnichově. Jednou z možností bylo koupání nohou ve studené či v teplé vodě, druhým typem byla tzv. poloviční lázeň, při níž se vodou omývala spodní část těla nejvýše k žaludku a u plných čili celých lázní bylo tělo ponořeno až po ramena. Ve studené koupeli neměl lázeňský pacient zůstat déle než tři minuty. Kneipp nemocným doporučoval kratší lázně, protože podle něj měly lepší účinek. V neposlední řadě byly aplikovány lázně částečné, jichž se užívalo pro jednotlivé části lidského těla, ať už rukou a ramenou, hlavy nebo očí.¹¹⁰

Velice oblíbené byly přísady z bylinných extraktů a výluhů.¹¹¹ Mladé smrkové výhonky, využívané i v Mnichově, obsahují velké množství vitamínu C, který odvádí z těla toxiny a posiluje imunitu. Tyto lázně se zde připravovaly dvojím způsobem. Buď se skládaly pouze z odvaru či nálevu ze smrkových jehlic, anebo z celých větví smrku. Jehličí takto mohlo být přimícháno ke koupeli v minerální vodě, nebo se pacienti koupali v čistě smrkové lázni. Kterým způsobem mají být tyto koupele aplikovány, předepisoval hostům lázeňský lékař. Léčebné smrkové koupele pomáhaly při zánětlivých onemocněních dýchacích cest, bolestech či ztuhlosti kloubů a končetin, poruchách prokrvení, ale i při nervozitě, nespavosti a celkové vyčerpanosti. Příznivě působily na srdce, ale obzvláště účinné byly u atonické dny a chronického revmatismu či u bolestí nervového původu, především u onemocnění sedacího nervu (ischiasu). Koupele rovněž pomáhaly i lidem po vlekých chorobách, trpícím stavu tělesné slabosti, nebo u nemocí sliznice močového měchýře.¹¹²

Vodoléčebný ústav v Mnichově nabízel pacientům také parní lázně. Zdejší koupelna byla vybavena třemi řadovými stupňovitými lůžky, na kterých stoupala teplota do výšky od 20 do 50 °R, tedy od 25 °C až do 62,5 °C. Před samotnou parní lázní museli pacienti v Mnichově pobýt chvíli v přiměřeně teplém předpokoji, kde se svlékli a zabalení v županu, koupacím pláští či v nějaké pokrývce se odebrali do koupelny. Zde šli nejdříve na první lůžko, setrvali na něm přibližně osm až patnáct minut a potom se nechali polít vodou. Začátečníci se nepolévali zcela studenou vodou.¹¹³ I Sebastian Kneipp dopřál začátečníkům v léčení vodou ke koupání nebo k polévání těla vlažnou vodu – „*vždyť se mouchy vábí také medem, a ne solí nebo octem*“.¹¹⁴ Pacienti, kteří chodili do parní lázně častěji, se již nechávali polévat vodou studenou. Potom přešli na druhou lavici, na níž teplota dosahovala 56 °C a na které setrvali už jen maximálně osm minut. Hosté si pak nechali utřít pokožku flanelem, koupací houbou nebo jen rukou a opět se zchladili studenou vodou. Tentýž postup se prováděl i na třetím stupňovitém lůžku. Poté se v předpokoji osušili a ještě zpotení chvíli čekali zabalení v županu nebo vlněné dece, načež se

109 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 7–8.

110 S. KNEIPP, *Léčení vodou*, s. 60–102.

111 V. KŘÍŽEK, *Obrazy*, s. 60.

112 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 9.

113 Tamtéž, s. 9–10.

114 S. KNEIPP, *Léčení vodou*, s. 28.

oblékli a opět zchladili.¹¹⁵ Parní lázně v ústavu fungovaly patrně na principu skandinávských horkovzdušných potních koupelí – sauny. I zde byly stupňovité lavice, na které potící vylézali, a čím výše vylezli, tím byli vystaveni většímu horku.¹¹⁶ Do páry chodili pacienti podle doporučení lékaře v Mnichově buď jednou denně, dvakrát, a někteří dokonce až třikrát za den. K úplnému vyléčení bylo potřeba aplikovat zhruba třináct až patnáct koupelí, u lázeňských hostů s dlouhodobější nemocí jich bylo nutných dokonce až třicet.¹¹⁷ Účelem napařování bylo, aby se škodlivé a nezdravé látky v těle rozpustily a pak potem vyloučily.¹¹⁸ Tato kúra působila velice silně nejen na pokožku, ale například i na plíce. Pára rozproudila krev a přivedla ji „do varu“, způsobila její nával do hlavy, hrudníku a pokožky a vyvolávala silné pocení. Sice působila mnohem důrazněji než teplé vodní lázně, ale v důsledku spojení parní lázně s ochlazováním studenou vodou byly její účinky mírně zeslabeny. Obzvláště prospěšně a léčivě se tato léčba projevovala při odstraňování a zabraňování zánětů a revmatických dispozicí.¹¹⁹

Další vodní procedurou v mnichovském ústavu bylo sprchování, při němž voda nejčastěji tryskala z výšky na tělo pacienta. U sprchy bylo možné nastavit různou sílu a hustotu proudu vody a podle potřeby lázeňského hosta mohla voda stříkat z výšky buď na jednotlivé části těla, nebo na různé části těla najednou. Voda v Mnichově byla kromě toho také poháněna stříkacím zařízením, kdy netekla proudem dolů, ale vytékala z hadice. V sanatoriu se využívaly i sprchy s přerušovaným proudem, tzv. prudké či nárazové sprchy a zvláštní druhy sprch – dešťová či kruhová. Sprchování působilo dráždivě na nervový systém, proto se tato kúra užívala především u lidí trpících nervovými onemocněními. V souvislosti s touto léčbou se muselo ke každému pacientovi přistupovat individuálně, protože ne pro každého nemocného byla sprcha snesitelná. Podle předpisu lázeňského lékaře byly na lázeňského hosta aplikovány teplé či studené sprchy. Účinky této procedury zvyšovalo následné otírání částí těla ručníkem.¹²⁰

Již na počátku 19. století se zejména v podhorských oblastech začalo s léčebným podáváním produktů vyráběných z ovčího, koziho, kravského, nebo dokonce oslího mléka.¹²¹ Mléčná kúra se v Mnichově připravovala z koziho mléka, které se smíchalo s jablečným moštem. Podle lékařského předpisu lázeňského doktora vypili hosté mléko s moštem ráno nalačno ještě před koupelemi. Bezprostředně po vypití tohoto nápoje se museli co nejrychlejší chůzí procházet, a to tak dlouho, dokud se nezačali alespoň mírně potit. Tato procedura působila léčivě u postižení dýchacích orgánů, zejména u chronických zánětů, jež jsou ještě posíleny vykašláváním. Dále léčba pomáhala pacientům se začínající plicní tuberkulózou nebo pacientům, u nichž byly dispozice k tomuto onemocnění. Naopak lidem, kteří trpěli žaludečními a střevními záněty a pokročilou plicní tuberkulózou se silnými horečkami a průjmy, se syrovátka v Mnichově podávat nesměla. A hosté, kteří syrovátku pili, museli dbát na správné množství podle toho, jak jej předepsal lékař.¹²² Od koupelí v mléce a syrovátce se očekávaly i kosmetické efekty. Podle prastaré tradice se Sabina Poppaea, druhá manželka císaře Nerona, pravidelně koupala v oslím mléce, aby tím zvyšovala své půvaby.¹²³

115 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 10.

116 V. KRŽÍZEK, *Obrazy*, s. 90.

117 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 10.

118 S. KNEIPP, *Léčení vodou*, s. 119.

119 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 10.

120 Tamtéž, s. 11.

121 V. KRŽÍZEK, *Obrazy*, s. 170.

122 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 12–13.

123 V. KRŽÍZEK, *Obrazy*, s. 60.

Nejpozději od roku 1907 se v Mnichově prováděly i nejrůznější obklady a zábaly.¹²⁴ Obklady se mohly aplikovat na přední část těla, aby se vypudily škodlivé plyny ze žaludku a dolní části těla, a na zadní část těla k posílení páteře a míchy a při bolestech v kříži. Plátno na obklad se namáčelo pouze do studené vody, neboť ledové obklady Kneipp nepřikládal, dokonce je odsuzoval,¹²⁵ proto lze očekávat, že se neaplikovaly ani v Mnichově. Poskytovaly se také různé druhy zábalů, při nichž se vždy nemocná část těla namočila a obvázála suchou látkou nebo přímo mokřým studeným ručníkem a ještě obtočila další suchou látkou, např. flanelem nebo vlněným šátkem. Konkrétně se dělaly zábaly hlavy, krku, tzv. šály na prsa, zábaly nohou jako mokré ponožky, zábaly od ramen až po prsty na nohou. Dalšími typy byla tzv. mokrá košile, která se namočila do vody, pořádně se vyždímala a oblékla na nemocného, a tzv. španělský plášť podobající se dlouhému županu dosahujícímu až k prstům na nohou.¹²⁶

Uhličité koupele jsou další léčebnou metodou, která se v Mnichově prokazatelně aplikovala. Weber o těchto koupelích sice neinformuje, ovšem v roce 1911 se o nich zmínil O. Kloske,¹²⁷ a připomeňme, že podle analýzy chemika Godeffroye obsahovala voda v Mnichově i uhličitany. Je tedy pravděpodobné, že se zde pacientům tyto koupele opravdu aplikovaly, byť až po roce 1881. Uhličité koupele zaujaly lékařskou veřejnost ve druhé polovině 19. století, kdy byly prokázány některé fyziologické účinky oxidu uhličitého na cévní systém, ke kterým dochází po vstřebání tohoto plynu do kůže. Byly indikovány lidem trpícím srdečními a cévními chorobami.¹²⁸

Bahenní a rašelinové způsoby koupelí se v Mnichově rovněž zavedly až po roce 1881. Rašelinu ke koupelím čerpal lázeňský dům pravděpodobně z blízkého rašeliníště v osadě Rejvíz (Reihwiesen) a léčivé rašeliny se těžily i v bezprostředním okolí lázeňského místa Karlova Studánka.¹²⁹ Rašelinové a slatinné koupele se v českých zemích zaváděly po roce 1800, poprvé zřejmě v dnešních Konstantinových Lázních (Konstantinsbad) roku 1809.¹³⁰ Ve druhé polovině 19. století začalo intenzivní studium biochemických vlastností rašeliny, jímž bylo prokázáno, že léčba pomocí produktů z balneologické rašeliny dosahuje výborných výsledků. Lze předpokládat, že z toho důvodu se stávaly rašelinové koupele u lázeňských hostů stále oblíbenější. Bahno a rašelina se používaly i na zábaly kvůli jejich schopnosti převodu tepla do organismu a jeho prohrátí, díky čemuž docházelo u pacientů k uvolňování od napětí a stresu. Těmito koupelemi a zábalami se léčily hlavně revmatické choroby, ale i chronické záněty gynekologické a urologické.¹³¹

Od druhé poloviny 19. století se v lázeňství rozvíjely další léčebné metody, jako masáže nebo elektroléčba.¹³² Právě v této době se stalo mezi lékaři módou nechat pacientovým tělem procházet elektrický proud a odstraňovat tak různé bolesti. Podle informací z turistického průvodce *Einsiedel der schönsten und billigsten Kur- und Sommeraufenthalt im Altwatergebirge* vydaného v roce 1938 se elektroléčba prováděla i v Mnichově. V tomto, ani v jiných

124 *Kurorte und Sommerfrischen in Mähren und Schlesien*, Wien 1907, s. 51.

125 S. KNEIPP, *Léčení vodou*, s. 49–53.

126 Tamtéž, s. 136–150.

127 O. KLOSKE, *Chronik*, s. 147.

128 V. KRÍŽEK, *Obrazy*, s. 64.

129 *Bad Karlsbrunn unter dem Altwater: 800 bis 1000 Seehöhe. Natürliche Kohlensäure- und Moorbäder*, Karlsbrunn 1939.

130 J. BUDINSKÁ – P. ZERJATKE, *Kapitoly*, s. 44.

131 V. KRÍŽEK, *Obrazy*, s. 175–176.

132 J. BUDINSKÁ – P. ZERJATKE, *Kapitoly*, s. 46.

průvodcích ale není přesně uvedeno, jaké druhy elektroterapie se v ústavu aplikovaly. Obecně elektroléčba působí proti bolesti, napjatosti svalů, zlepšuje prokrvování a příznivě působí na zmenšování otoků.¹³³

Lázeňští hosté v Mnichově se pochopitelně museli chovat řádně a kromě absolvování lázeňských procedur bylo nutné, aby dodržovali různá nařízení lékaře, mezi něž patřila například dieta. Prvním a nejdůležitějším pravidlem diety je umírněnost, hosté se nesměli přejídat, protože z přeplněnosti žaludku se mohl žaludek lehce „zkazit“ a kvůli tomu by se léčba musela nejspíše přerušit, nebo dokonce hrozilo, že by tím byla léčba zcela zmařena. Všeobecně se v mnichovských lázních volilo a podávalo jídlo posilující a lehce stravitelné.¹³⁴ Sebastian Kneipp doporučoval požívat stravu domácí, jednoduchou, silnou a nezkaženou ostrým kořením. V menší míře povoloval i sklenici piva či vína, protože dle něj jsou tyto nápoje pro pacienty po některých nemocech důležité, ovšem zdravému člověku by prý prospělo spíše ovoce.¹³⁵ Pozornost byla v Mnichově zaměřena i na oblékání pacientů, protože kvůli místním klimatickým podmínkám bylo nezbytné, aby byli hosté zaopatřeni teplým oblečením, ústav se totiž nacházel v hornatých polohách. Teple oblékat se pacienti museli především ráno a večer, aby se ochránili před hrozcím nachlazením.¹³⁶ I Kneipp nabádal k tomu, aby se lidé oblékali

Lázeňská zahrada. Soukromá sbírka Karla Michaluse.

133 LÁZNĚ VELICHOVKY. *Elektroléčba*. [online], citováno ke dni 3. 2. 2016, dostupné z <http://www.velichovky.cz/cs/clanek/elektrolecba-pacienti>

134 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 13.

135 S. KNEIPP, *Léčení vodou*, s. 20.

136 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 13.

teple a důraz kladl zejména na zanedbané nohy, pokrývané v zimě i v létě jen ponožkami či punčochami a střevíci nebo botami. Zatímco horní část těla byla v teple pod šálem, vestou, kabátem či kožichem, nohy mrzly, a kvůli tomu pak lidé trpěli na bolesti hlavy, návaly krve, mdloby či rozšíření žil v hlavě.¹³⁷

Ve svém volném čase mohli hosté mnichovských lázní podnikat výlety po krásném okolí, například na kopce, kterými je obec obklopena – Na Vyhlídce (978 m), Loupežník (1020 m), Medvědí vrch (1216 m), Suchý vrch (941 m), Větrník (843 m) ad. K řadě výletních míst, jako je například známé lázeňské město Karlova Studánka či rašeliniště Rejvíz, bylo možno dorazit po pěkných lesních cestách v půldenních nebo celodenních túrách.¹³⁸ V okolí Mnichova a Vrbna se dochovalo i několik hradních zřícenin, například zbytky hradu Drakov, Koberštejn, Quinburk či Fürstenwalde. Rovněž nesmíme zapomenout, že se kolem ústavu nacházela i rozlehlá zahrada, ve které se pacienti procházeli, anebo jen odpočívali na čerstvém vzduchu.¹³⁹ Podle Webera ovšem hosté v Mnichově většinou netrávili svůj volný čas namáhavým či vyčerpávajícím pohybem v přírodě či nějakou vzrušující zábavou a rozptýlením, místo toho jej vyplňovali veselou četbou a příjemnou společností.¹⁴⁰

Soumrak lázní Mnichov

Během první i druhé světové války sloužily mnohé lázně jako lazarety k léčení raněných a nemocných vojáků, obvyklých hostů jezdilo málo.¹⁴¹ Žádné informace o mnichovském vodoléčebném ústavu za první světové války se zřejmě nedochovaly. V posledních letech druhé světové války se ústav přeměnil na ubytovny pro německé vysídlence z polského města Warthegau a jiných východních oblastí.¹⁴² V roce 1945 bylo boromejkám v Mnichově povoleno zřídit „Domov pro přestárlé“. Podle záznamu v kronice k roku 1946 sice vodoléčebný ústav ještě přijímal hosty, ale postupně zanikal.

K roku 1950 se již zařízení nazývalo „Kongregace milosrdných sester sv. Karla Boromejského Albrechtice, starobinec a chudobinec v Mnichově, okres Bruntál“ a „Charitativní ústav sester sv. Karla Boromejského v Mnichově“. V srpnu téhož roku rozhodla rada Okresního národního výboru v Bruntále, že kongregace slouží účelům obecně prospěšným a sociální a zdravotní péče. V roce 1951 se rada Okresního národního výboru v Bruntále usnesla vykoupit¹⁴³ z půdy kongregace boromejek v Mnichově veškerou zemědělskou půdu kromě jednoho hektaru, který si řád mohl podle vlastního výběru ponechat. Kongregace si podala k ministerstvu práce a sociální péče žádost o povolení výjimky a o vyloučení zemědělského majetku z výkupu, ministerstvo ale žádosti nevyhovělo.¹⁴⁴

K roku 1952 byl dům podle záznamů v kronice Kongregace zanedbaný a pozůstatky po léčebném ústavu byly v dezolátním stavu. Kdysi údajně až „přepychové“ pokoje pro lázeňské hosty s plyšovým nábytkem musely sestry odblesít. Na půdě boromejky údajně našly dva

137 S. KNEIPP, *Léčení vodou*, s. 21.

138 *Einsiedel der schönste und billigste Kur- und Sommeraufenthalt im Altvatergebirge*.

139 J. LOWAG, *Führer*, s. 166–169.

140 E. F. WEBER, *Das Mineral- und Dampfbad*, s. 13.

141 J. BUDINSKÁ – P. ZERJATKE: *Kapitoly*, s. 55–57.

142 Spolek Přátelů Vrbenska, *Vrbno pod Pradědem*, s. 68.

143 Výkup půdy dle zákona č. 46/48 Sb.

144 SOKA Bruntál, fond Místní národní výbor Mnichov, kart. 10, inv. č. 125.

veliké kufry plné děkovných dopisů za pobyt a uzdravení, což nám dává tušit, že lázně zřejmě byly kdysi velmi oblíbené a zároveň na úrovni.

V listopadu 1954 správce ústavu Heřman informoval sestry, že se budou muset 15. prosince přestěhovat do Božic a že budou nahrazeny jinými sestrami. Podle vzpomínek sestry Iluminaty Malechové to měl být trest za to, že nešly k volbám.¹⁴⁵ Městský národní výbor ve Vrbně je chtěl potrestat ihned v den voleb, proto o půlnoci rozhlasem oznámil veřejnosti, že se devatenáct klášterních panen nedostavilo k volbám. Reakce obyvatel byla ovšem jiná, než příslušníci výboru předpokládali. Ráno, když jela sestra do města na nákup, jí lidé radostně gratulovali a děkovali, že sestry projevily takovou odvahu. V prosinci 1954 tedy skončila činnost Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v ústavu v Mníchově a na místo boromejek sem byly převezeny příslušnice Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka ze Šumperka.

Dnešní Domov pro seniory, lázeňský dům již nestojí. Foto: autorka (2016).

Domov pro seniory v Mníchově funguje dodnes. Celý areál se nachází uprostřed obce a je situován podél hlavní silnice spojující Vrbno pod Pradědem se Zlatými Horami. Hlavní budova stojí dodnes, i když pochopitelně v jiném duchu. Vnitřní prostory i vnější plášť jsou zcela pozměněny, původní fasáda byla během socialismu nahrazena dvoubarevnou brizolitovou omítkou a znešvařena osazením typizovaných oken.¹⁴⁶ Lázeňský dům se ovšem nedochoval vůbec a místo něj je v zahradě dnešního ústavu prázdné místo. I po odchodu boromejek v 50. letech se domovu důchodců mezi místními obyvateli říkalo *Boromeum*, někteří starší občané jej tak nazývají i v dnešní době.

145 Roku 1954 proběhly volby do Národního shromáždění, v nichž Národní fronta Čechů a Slováků získala téměř 98 % hlasů voličů.

146 D. FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 759.

Summary

Hydrotherapy Spa in Mnichov u Vrbna pod Pradčdem (1881–1946)

The hydrotherapy spa in Mnichov was established no later than in 1875 by Hortulan Weber from the Company of the Daughters of Charity of St. Vincent de Paul with the help of patrons and benefactors. Six years later, the Borromean Sisters came to Mnichov and took over the Franz Joseph House. Already in 1871 the building of the hospital started to be built, three years later a spa house was built in its immediate vicinity and, in 1910, a new building was added to the institute, probably due to the increasing attendance of the spa. By 1881, the principles of Vincenz Priessnitz were used in the treatment in Mnichov - hydrotherapy, mineral baths, steam baths, spruce needles baths, and milk and whey treatments were applied. Over the years, other treatments were added, such as electrotherapy, carbon dioxide, mud and peat baths. Probably, thanks to doctor Karel Straube, who worked at the institute from at least 1903 to 1920, the spa began to apply treatments according to the methods of the German pastor Sebastian Kneipp. The Borromean Sisters managed the hydrotherapy spa in Mnichov until at least 1946. During the seventy-year existence of the institute, it was visited by hundreds of visitors. For this reason, we can conclude that the Borromeo Order from Mnichov created a regionally important treatment and tourist destination.

Marta Š o p á k o v á – Pavel Š o p á k

KARLOVA STUDÁNKA: PROMĚNY LÁZEŇSKÉHO ÚZEMÍ V LETECH 1945–1989*

Abstract

The study focuses on the transformations of the Karlova Studánka spa in the period from 1945 to 1989. It reveals unknown facts from the history of the spa and the circumstances of its construction, lists the names of project authors, including unimplemented plans, and, on the basis of the plan material deposited at the spa's head office, it illustrates a comprehensive concept of the intentions relating to the construction of the premises, the modernization of the buildings and the modification of the park areas, including the contents of the buildings.

Keywords: Czech Silesia, Karlova Studánka, Moravia, Olomouc, Ostrava, spa industry, hydrogeology, urbanism

Pavlu Zatloukalovi k životnímu jubileu

„Roku 1765 objevili náhodou dřevorubci a havíři z Hubertova pod starou jedlí křišťálově čistou bublající studánku, zarostlou mechem, aniž si byli vědomili, jaký přírodní poklad našli.“¹ Zpráva o objevu pramenů v dnešní Karlově Studánce,² působící spíše jako pověst dodatečně objasňující původ proslulého lázeňského místa, symbolicky uvozuje chronologii událostí, představujících přibližně dvěstěpadesátileté údobí. To lze rozdělit na několik etap: 1/ nejstarší, spojené s prvními pokusy s lázeňským využitím zdejší vody a se stavbou prvních budov (1780–1800)³ až po ustavení lázeňské správy a lékařské péče (1803);⁴ 2/ období výstavby lázní v intencích klasicismu a biedermeieru (první polovina 19. století);⁵ 3/ období historismu a výstavba nových lázeňských objektů rozšiřujících původní jádro urbanistického

* Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní kulturní identity (NAKI II.) Velký historický atlas českého Slezska – identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu společenské modernizace s dopadem na kulturní krajinu, č. DG18P02OVV047.

- 1 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 429, sign. 154.12, inv. č. 1005, sdělení ředitelství lázní adresované oblastnímu pozorovateli generálního sekretariátu Hospodářské rady v Olomouci Vladimíru Sigmundovi ze dne 12. března 1948. Sigmundův úřad dopis postoupil dne 19. ledna 1949 plánovacímu referátu Krajského národního výboru (KNV) v Olomouci.
- 2 Název *Karlsbrunn* od roku 1803; předtím místo neslo prakticky nepřeložitelné označení *Hinnewieder* (*Tam a zpět*). – Od roku 1869 vodoléčba, od roku 1879 slatinné lázně; postupně lokalizováno sedm pramenů: nejstarší z nich byl Maxmiliánův (objeven 1780), dále Karlův (1802), Antonínův (1812), Vilémův (1862), Bezejmenný (1928), Trubačův (1929) a Norbertův (1931).
- 3 Roku 1780 proveden první chemický rozbor vody a stavba domu pro ubytování, tento dům v roce 1781 zvýšen o patro; 1782 proběhly první pokusy s koupelemi, 1785 výstavba několika kabin s vanami; mezi lety 1795–1802 tvořilo lázně několik přízemních domků a uprostřed postaven dům pro správu lázní (1782–1785, dnes Odra). Posléze realizován přízemní *Starý koupelový dům* (1802–1803). Podrobně viz příloha za článkem.
- 4 Lékařský dozor nad láznemi vykonával od roku 1803 Adam Garzarolli, viz ZA v Opavě, fond Řád německých rytířů Bruntál, 1. místodržitelství, karton 75, inv. č. 481, sign. Rub. 44, fasc. 13. Po jeho smrti v roce 1809 funkci lázeňského lékaře převzal bruntálský lékař Johann Nepomuk Klemm, autor pojednání *Der Sauerbrunn und die Schlackenbäder in Carlsbrunn, vormahls Hinnewieder bey Freudenthal in österreichischen Antheil von Schlesien*, Wien 1826. Dále v lázních jako lékaři působili Anton Heinisch (1841–1856), Franz Kubin (1857–1871), Josef Siegel (1872–1887), Ignaz Steinschneider (1886–1887) a další.
- 5 *Hostinský dům* (1824, dnes *Bezuč*); *Knížecí dům* (1832–1834, Anton Onderka) s monumentálním schodištěm a luxusním vybavením, bohatě zdoben srncím a jelením paroží; kaple Panny Marie Uzdravení nemocných (1838–1840, Maxmilian Wilsch – Anton Onderka?) na místě dřevěné kaple z roku 1829. Podrobně viz příloha za článkem.

souboru východním a západním směrem (1860–1914);⁶ 4/ meziválečné období, jemuž dominuje výstavba *Lázeňského hotelu* (1928–1931)⁷ a vyznačuje ji rozšíření ikonografie lázní jednak o fotografie, jednak o obrazy malíře Ericha Hürdena (1884–1969);⁸ 5/ krátké období druhé světové války; 6/ období poválečné a navazující etapa socialismu. Prvým čtyřem etapám, klíčovým pro podobu celého lázeňského území, věnoval soustředěnou pozornost Pavel Zatloukal,⁹ naproti tomu na etapu šestou je zaměřen následující text. Než k ní obrátíme pozornost, pokusme se stručně nastínit krátké období, jež jí předcházelo: období okupace a druhé světové války.

V červnu 1939 řešila správa lázní především nové využití *Hudební haly*; podle jednoho projektu mělo jí být užito jako kina (projekt dodala Ufa-Handelsgesellschaft Breslau),¹⁰ podle jiného jako kavárny.¹¹ Tento druhý projekt vypracoval architekt Wilhelm Schön, s jehož jménem se setkáváme v Karlově Studánce v případě adaptace lázeňského domu *Bezruč*. Nedatovaný projekt ukazuje na využití objektu pro ubytování, a to včetně podkroví. Je nápadné, že oproti jiným detailům řada vikýřů na severním a jižním průčelí odpovídá Schönovu nedatovanému projektu.¹² Rovněž tak prosvětlení schodiště z nádvoří strany stupňovitě uspořádanými

6 Adaptace starších objektů provedené v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století, dále novostavby restaurace *Hubertus* (1879–1882), *Lotrinského domu* (1909–1913, Karl Kern & Karl Blum), vily *Eugen* (1890, Franz Kachler), *Lázeňského domu* (1893, Franz Kachler). Dále dostavba nynějšího lázeňského domu *Bezruč* (Franz Kachler) a realizace vil *Vilém* (dnes Vlasta, 1893–1894, Franz Meißner) a Pavla. Podrobně viz příloha za článkem. – V roce 1905 zbudována vodní elektrárna a umělý vodopád, v letech 1909–1910 přibyla vodárna. – Během dubna a června 1909 se uskutečnila v uměleckoprůmyslovém muzeu ve Vídni výstava věnovaná arcivévodovi Karlovi, na které Karlovu Studánku reprezentoval obraz R. Völkela z roku 1908, srv. Karl KNAFLITSCH, *Erzherzog Karl-Ausstellung, Wien, Österr. Museum für Kunst und Industrie, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens* 4/4, 1908–1909, s. 205. Ředitelství lázní dodnes vlastní pohled na lázně od vídeňského malíře Karla Marii Schustera (1871–1953) z roku 1913. – Z uměleckých děl z té doby vyniká obraz svatého Jiří od vídeňského malíře Viktora Müllera (1902), dodnes umístěný v lázeňském kostele, cit. dle Maximilian KUBIN, *Bad Karlsbrunn*, Freudenthal 1925, s. 45.

7 Dnes *Libuše*, projekt Anton Köstler, realizace firma K. Werner & G. Purde z Opavy. M KUBIN, *Bad Karlsbrunn*, s. 75–78.

8 Z té doby pochází rovněž polohopisný a výškopisný plán Karlovy Studánky, vypracovaný Ing. Heinrichem Thunhausenem. Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, *Läge-und Höheplan von Bad Karlsbrunn*, 23 listů, měřítko 1 : 500.

9 Pavel ZATLOUKAL, *Architektura lázní Karlova Studánka*, edice Vlastivědné zajímavosti č. 222, OVM Šumperk, Šumperk 1986, leták; Pavel ZATLOUKAL – Vítězslav KOLLMANN, *Moravské lázně v proměnách staletí*, Olomouc 1987, s. 23–40; Pavel ZATLOUKAL, *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 169–177; Lubomír ZEMAN – Pavel ZATLOUKAL, *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2014. – Starší vesměs topograficky laděná literatura: Franz KUBIN, *Der Curort Carlsbrunn und seine Trink-, Bade- und Molken-Anstalt im k. k. Antheile Schlesiens*, Freudenthal 1864; Josef SIEGEL, *Carlsbrunn. Seine Mineralquellen und andere Heilpotenzen*, Prag 1877; MATTERN, *Die Entstehung von Carlsbrunn*, Heimat 1/1, 1923; M. KUBIN, *Bad Karlsbrunn; Bad Karlsbrunn unter dem Altvaters*, (s. l.) 1939; *Bad Karlsbrunn in oesterreichisch Schlesien*, (s. l.), (s. d.); Hans KLINGER, *Carlsbrunner Spaziergänge. Ein Strauß schlesischer Gebirgsblüten*, Karlsbrunn 1896; *Bad Karlsbrunn in Österr.-Schlesien. Moor-, Eisen- und natürliche Kohlensäurebäder, Kaltwasser-Heilanstalt, Trink-, Massage- und Terrainkuren, Klimatischer Kurort, Wintersportplatz*, Karlsbrunn 1915. J. SCHOLZ, *Führer durch das Altvatergebirge, durch Freiwalddau, Lindewiese, Ziegenhals, Zuckmantel, Reihwiesen, Einfiedel, Würbenthal, Karlsbrunn, Goldenstein, Altstadt und das Glatzer Schneebergs-Gebirgsblüten*, (s. d.); *Bad Karlsbrunn das Waldparadies unter dem Altvater*, (s. l.) (s. d.); Oswald JANTSCH, *Carlsbrunner Kulturdokumente*, Freudenthaler Ländchen 21, 1942, s. 13–17. Po druhé světové válce zejména Jan URBAN, *Karlova Studánka, lázně pod Pradědem*, Praha 1954.

10 SOKA Bruntál, Sbirka map a plánů, inv. č. N3, složka P15.

11 Tamtéž, inv. č. N4, složka P15.

12 Tamtéž, inv. č. N2, složka P15, půdorysy podlaží, detaily okenních konstrukcí, severní průčelí.

obdélnými okny spadá do adaptace projekčně připravené Wilhelmem Schönem. Co se týče vlastního provozu lázeňského areálu v letech druhé světové války, některé objekty užívala německá armáda jako nemocnice, lázeňský dům *Bezruč* zabral trestný oddíl SS, objekt dnes využívaný jako mateřská škola sloužil coby sklad zbraní a hotel *Hubertus* byl dán k dispozici dětem poslaným sem na ozdravný pobyt z Říše.¹³ Na sklonku války vznikl při dolním konci Karlovy Studánky zajatecký tábor.

Tuto etapu lázeňské historie uzavřelo jaro 1945, načež do konce září toho roku byla v lázních na rekreaci přibližně tisícovka vojáků první československé tankové brigády. Poté, co vojáci areál opustili, mohla správa lázní¹⁴ přistoupit k přípravě řádné lázeňské sezóny. Ta byla zahájena o Vánocích roku 1945. V rozpětí let 1945–1948 se v lázních vystřídali klienti různých pojišťoven,¹⁵ horníci a dělníci, úředníci i obchodníci, návštěvníci z domova i ze zahraničí (USA, Velká Británie) i „*zástupci slovanského kulturního života*“, jak uváděla dobová zpráva. Z událostí připomeňme pracovní programovou konferenci Československého rozhlasu (červen 1947)¹⁶ nebo návštěvy politiků (Joža David, Antonín Zápotocký apod.) Provoz lázní podporoval stát i akce UNRRA. Dobová hodnocení byla velmi příznivá; ocitujme jednu z takových reakcí: „*Přírodní uhlíčitě a slatinné lázně Karlova Studánka pod Pradědem se těšily v tomto roce neobyčejnému zájmu a oblibě široké veřejnosti, takže ani nestačily ubytovati všechny zájemce o pobyt a léčení. Po celou dobu hlavní letní sezóny bylo v těchto lázních na léčení měsíčně 100 ostravských horníků. Rovněž v září budou tyto krásné slezské lázně dobře navštíveny. – Ve volných dosud pokojích lze ubytovati i nejnáročnější hosty. Září je jedním z nejkrásnějších měsíců v těchto lázních a jistě potěší i náročné milovníky houbaření množství hub ve zdejších lesích.*“¹⁷ Nutno zdůraznit, že lázně byly po roce 1945 ochuzeny o několik objektů, jež získaly jiné organizace,¹⁸ a ještě v první polovině padesátých let se uvažovalo o různých typech rekreačního využití lázeňského areálu. Hovoří o tom záměr uvolnit hotel *Hubertus* pro běžný cestovní ruch a začlenit jej do podniku Československé hotely, n. p. (1950)¹⁹ a objekt lázeňského domu *Bezruč* se označuje v plánové dokumentaci z července 1949 jako *Zotavovna Ústřední rady odborů Bezruč*.²⁰ Nutno ale dodat, že v té době

13 Kateřina KOČÍ – Lenka SKUHRAVÁ (edd.), *Karlova Studánka*, Karlova Studánka 2012, s. 14–15.

14 Nejprve byla na lázně uvalena národní správa (3. července 1945), v květnu 1948 je jako celek převzala Ústřední rada odborů. V té době byla Karlova Studánka jako ostatně všechny ostatní přírodní léčebné zdroje a lázeňský majetek znárodněna zestátněním zákonem č. 125/1948 Sb., o znárodnění přírodních léčivých zdrojů a lázní a o začlenění a správě konfiskovaného lázeňského majetku, ze dne 6. května 1948 s retroaktivitou od 1. ledna 1948.

15 Šlo o pojištěnce Revírní bratrské pokladny, Úřadovny sociálního pojištění ve Fryštátu a Nemocenské pojišťovny soukromých zaměstnanců, o pracovníky Báňské hutní společnosti, rourovny Hahn v Bohumíně atd. Lázně uzavíraly smlouvy s pojišťovnami až do roku 1948, kdy bylo zákonem č. 99/1948 Sb. ustaveno jednotné národní pojištění.

16 *Rozhlas bilancuje a plánuje*, Svobodné noviny 3/141, 18. 6. 1947, s. 3.

17 *Přírodní uhlíčitě a slatinné lázně...*, Čin 3/210, 9. 9. 1947, s. 2.

18 Ovčárna připadla armádě, objekty lázeňského domu Opava a *Lesana (U Lesa)* připadly Klubu českých turistů, hotely *Džbán* a *Hubertus* získal podnik Restaurace a jídelny; z lázeňského majetku byly vyňaty také objekty *Hinnewiederhaus*, *Pruský dům* a Švýcarský dům. K. KOČÍ – L. SKUHRAVÁ (edd.), *Karlova Studánka*, s. 16.

19 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc – zápisy ze zasedání rady, karton 21, inv. č. 1266, 49. schůze, 4. října 1950, návrh č. 950, čj. 517-28/9-1950-X/1, návrh byl na žádost referentky Marie Zlámálikové, jež jej původně měla předložit, stažen z programu schůze.

20 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, plánová dokumentace, jednotlivá podlaží, podkroví, půdorysy, pohledy a řezy, v měřítku 1:100, anonymní plány opatřeny datem 18. července 1949.

se již objevovaly kritické hlasy, odsuzující mísení rekreace a lázeňské péče, neboť „rekreace do lázní naprosto nepatří.“²¹

Obr. 1. Karlova Studánka, úprava a rozšíření lázeňského parku, Hana Wichterlová, 1949, Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna. Reprofoto Pavel Šopák.

Dochoval se nám popis lázní z roku 1948,²² z něž ocitujeme některé údaje: *Slezský dům* byl tehdy spolu s lázeňským domem *Bezruč* jako jeden z mála vybaven rozvody studené a teplé vody; pokoje *Slezského domu* vytápěla kachlová kamna, v *Bezruči* již bylo zavedeno ústřední topení, kterým disponovala také vila Šárka (*Eugen*), naproti tomu pokoje vily *Vlasta* vytápěla kamna. Většina objektů nebyla napojena na vodovod. Jako správní budova sloužil nynější

21 *Karlova Studánka otázkou diplomatickou*, Slovo národa 2/265, 16. 11. 1946, s. 17. – Lázně lákaly k pracovním jednáním odborných lékařů, například mezi 30. zářím a 3. říjnem 1948 proběhl v Karlově Studánce sjezd Československé pneumologické a fizeologické společnosti, viz *Časopis lékařů českých* 87/36, 17. 9. 1948, s. 966. Je zajímavé, že již v roce 1934 se v lázních sešli účastníci IV. konference profylaktického lékařství, viz *Pozvání na IV. konferenci profylaktického lékařství*, *Časopis lékařů českých* 73/4, 1934, s. 106.

22 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 429, sign. 154.12, inv. č. 1005, sdělení ředitelství lázní adresovaný oblastnímu pozorovateli generálního sekretariátu Hospodářské rady v Olomouci Vladimíru Sigmundovi ze dne 12. března 1948.

dům *Odra* a v jednom z objektů v ohnisku lázní – patrně šlo o objekt čp. 18 – byla umístěna stanice Sboru národní bezpečnosti s byty zaměstnanců. Lékařská ordinace, lékárna a byt lékaře byly situovány do nynějšího lázeňského domu *Bezruč*, který byl takto pojmenován na přelomu let 1946 a 1947;²³ v roce 1948 byly českými jmény označeny objekty *Džbán*, v němž bylo kino, vinárna a v patře pokoje pro hosty, dále *Opava*, *Obchodní dům* a *Praděd*. Nejvýhodněji se rozkládal statek s bytem hospodáře a čeledníkem, se stájí pro koně a hovězí dobytek, s vepřínem a garáží. Přibližně dvě stě kroků od statku při silnici se nacházelo benzínové čerpadlo. Naproti tomu elektrárna s vodní turbínou byla umístěna v sousedství *Slezského domu*. Zajímavostí byla finská sauna, údajně první v Československu, zbudovaná v roce 1948 za *Hudební halou* a v roce 1988 zbořená.²⁴ V této podobě vstoupily lázně do padesátých let.

Pro rozvoj Karlovy Studánky byl klíčový seznam úkolů, jež měly být zařazeny do prvního pětiletého plánu (1949–1953): měl být proveden geologický průzkum, nový rozvod lázeňské vody, připraven regulační plán lázní a v návaznosti na něj realizována příprava stavby nových objektů – lázeňské budovy, pošty a kotelny pro centrální vytápění. Dále se počítalo s regulací řeky, s odstraněním technicky nevyhovujících budov, s vybudováním kanalizace v lázních i v sousedním Hubertově a s provedením sadovnických úprav parku. Mezi úkoly čteme také provedení nátěrů fasád, výměny oken, oprav komínů a střech nebo oprav mostů a jejich zábradlí. Plán navrhoval dovybavit lékařskou ordinaci novými přístroji, zřídit kabiny pro uhlíčitě lázně a skotské sprchy, vybudovat novou kuchyni a kompletně ji vybavit, nově vybavit pokoje nábytkem a rozšířit telefonní síť a rozhlas. Koncept pětiletého plánu dále zahrnoval také přijetí opatření pro proměnu *Slezského domu* (nově *Libuše*) na sanatorní léčbu. V investiční výstavbě se počítalo s realizací zcela nové lázeňské budovy, zahrnující hotelovou část, bazén, čtyřicet kabin pro uhlíčitě lázně a dvacet kabin pro slatinné lázně, s novou centrální teplárnou, jež by nahradila kotelny u jednotlivých lázeňských domů, a v návaznosti na ni s instalací ústředního topení i v těch objektech, v nichž dosud nebylo, s novostavbou pošty a úpravou parku a lesních pěšin. Zvláštní zmínky zasluhuje nápad „překlenout“ Bílou Opavu v místech mezi *Letními lázněmi* a *Libuší* tak, aby centrální část areálu působila monumentálněji, tj. aby ji tvořila jedna kontinuální plocha nepřerušovaná vodotečí.²⁵ K těmto úkolům připojme ještě jeden, jenž byl aktuální již v roce 1948 a ještě po deseti letech bude znovu – marně – připomenut, a tím byla přeložka okresní silnice mimo lázně.²⁶

Ačkoliv z úkolů prvního pětiletého plánu, alespoň co se týká výstavby lázní, nebylo splněno zhola nic – pošta, hotel či úpravy parku nebyly v navrženém rozsahu provedeny – dochovaný plánový materiál alespoň odhaluje některé z těchto záměrů. Zcela výjimečný je projekt úpravy lázeňského parku, jež v roce 1949 vypracovala Hana Wichterlová. Autorka řešila území mezi kaplí Panny Marie, hotelem *Džbán*, *Hudební halou* a křížovatkou u hotelu *Hubertus*. Cílem bylo odstranit souvislý smrkový porost a nahradit jej jednak alejí, lemující základní komunikací vedenou východozápadním směrem, jednak skupinami javorů, bříz, rododendronů a dalších dřevin, mezi nimiž by se vinuly nově trasované pěší cesty [obr. 1].²⁷

Pro další vývoj lázní byl klíčový geologický průzkum, zahrnutý již do prvního pětiletého

23 *Bezručův dům v Karlově Studánce*, Slovo národa 3/17, 21. 1. 1947, s. 3.

24 K. KOČÍ – L. SKUHRAVÁ (edd.), *Karlova Studánka*, s. 34.

25 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 429, sign. 154.12, inv. č. 1005, dopis ředitelství lázní Karlova Studánka ústřednímu ředitelství státních lázní v Praze z 22. května 1948.

26 *Stavební pětiletka slezských lázní*, Hraničář 4/10, 6. 3. 1948, s. 60.

27 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, Úprava parku v Karlově Studánce, měřítko 1 : 500, 2 listy téhož, jeden podlepen tuhým kartonem, signováno vpravo dole.

plánu. V letech 1950–1951 a 1952–1953 byly provedeny dva vrty (S1 a S2), vrt třetí v pořadí (S3) nebyl dokončen. Počátkem padesátých let vypracoval chemik Rudolf Jirkovský (1902–1989) chemický rozbor minerálních vod, který potvrdil vysoký podíl železa a CO².²⁸ Jan Šilar (1921–2007), tehdejší odborný asistent (a pozdější profesor) na katedře hydrogeologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, vypracoval hydrogeologický rozbor, jenž se stal podkladem pro vymezení ochranného pásma zdrojů minerální vody. Z materiálu zaujme popis situace pramenů v době jeho vzniku, tj. na konci padesátých let: voda byla tehdy přechovávána v mělkých jámkách poblíž ústí pramenů a ve vrtech S1 a S2, voda pramene *Norbert* se jímala do studny hluboké přibližně deset metrů. Plocha ochranného pásma,²⁹ čítající dva hektary, zahrnovala všechny tehdy existující prameny (pramen *Karel* již v té době nebyl v provozu): u komunikace to byl *Vilém*, na louce na okraji lesa se nacházel *Norbert*, nejnižší a současně nejvýchodněji ze všech pramen *Maxmilián*, 270 metrů od Maxmiliánova pramene jako nejzápadnější z pramenů byl situován *Trubkový pramen*. Pro další osud pramenů bylo klíčové zjištění, že „vývěvy minerální vody v Karlově Studánce jsou soustředěné a mají společný původ“;³⁰ což rozhodlo o osudu všech pramenů s výjimkou pramene *Vilém*, jenž zůstal včetně dřevěné architektury altánu, díla Franze Kachlera, zachován do dnešní doby. Naproti tomu přístřešek nad Maxmiliánovým pramenem byl zbořen již v roce 1899.

Přelomový význam mělo jednak vyčlenění části území z katastru obcí Suchá Rudná, Ludvíkov a Malá Morávka a vznik obce Karlova Studánka (od 1. ledna 1953), jednak aplikace zákona č. 43/1955 Sb., o československých lázních a zřídlech, na lázeňské území. Ve smyslu §9, odst. 1 normy byl krajskou lázeňskou komisí připraven *Statut lázní Karlova Studánka*.³¹ Schválen na zasedání rady KNV dne 18. dubna 1957, stal se významným impulsem k rozvoji lázní nejen ve smyslu technickém, hygienickém, dopravním, ale – a možná dokonce zejména – estetickém. V tomto směru je důležitý koncept statutu, jenž oproti přijaté verzi, následně vydané tiskem, některé aspekty komentoval podrobněji a doslova naléhavěji. Patrný je především důraz na nadregionální význam Karlovy Studánky a na likvidaci všeho, co by jedinečnost prostředí mohlo jakkoliv negativně ovlivnit. Tento materiál vyžaduje podrobnější komentář,

28 Nejstarší rozbor pramenů zveřejnil lázeňský lékař Anton Franz Heinisch (1809–1855) v publikaci *Die Brunnen-, Bade- und Schafmolkencur-Anstalt zu Karlsbrunn in k. k. Schlesien*, Troppau 1845. Srov. Pavel ŠOPÁK, *Anton Franz Heinisch*, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, Supplementum 4, Ostrava 2018, s. 64. Z dalších prací na toto téma zejména Anton August MALIK, *Die Stahlquellen zu Karlsbrunn in k. k. Schlesien naturhistorisch und medicinisch beschrieben nebst einer Anleitung die dortige Schafmolkencur zu gebrauchen*, Troppau, Adolf Trassler 1837; Ernst LUDWIG, *Chemische Untersuchung des Eisensäuerlings der Wilhelmsquelle zu Karlsbrunn bei Freudenthal in Österr.-Schlesien*, Mineralogische und petrographische Mitteilungen 4/2, 1882, s. 173–185; W. HERRMANN – J. HOLLUTA, *Untersuchungen an einer Mineralquelle in Bad Karlsbrunn*, Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn 69, 1937, s. 14–20. – Před rokem 1949, patrně v souvislosti s převzetím podnikem Československé státní lázně, n. p. v Praze, byl do lázní vyslán ministerstvem zdravotnictví odborník na hydrogeologii Ing. Dušek.

29 Na základě dokumentu Jana Šilara, přijatého jako důvodová zpráva k návrhu, přijata na 66. schůzi rady KNV v Olomouci dne 19. ledna 1960.

30 Cit. podle ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, zápisy ze zasedání rady, karton 98, inv. č. 1592, [Jan ŠILAR], *Důvodová zpráva k prozatímnímu ochrannému pásmu lázní*, [1960].

31 Zákon říká doslova: „Pro jednotlivá lázeňská místa se vydávají lázeňské statuty. V lázeňském statutu se blíže vymezí rozsah lázeňského území a stanoví se v něm i potřebná ochranná opatření v lázeňském místě a podmínky zajišťující řádné provádění lázeňské péče; při tom se v něm zejména stanoví, která činnost a jakým způsobem se v lázeňském místě omezuje, po případě zakazuje a jaká zařízení nesmějí v něm být zřizována.“ Zákon č. 43/1955 Sb. pozbyl platnosti přijetím zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, a ten již pasáž o ochraně lázeňského území a vyhlášení lázeňských statutů neobsahoval, resp. platnost těchto statutů rušil. – Statut byl distribuován všem dotčeným organizacím, například viz ZA v Opavě, fond Severomoravské státní lesy Krnov, prozatímní karton IX–56, sign. IX–9A (IX–3).

příčemž stojí za to citovat z neschválené, širší verze, neboť ta výborně odhaluje myšlenkové klima, v němž se dokument rodil. Především nutno vyzdvihnout zavedení pojmu *lázeňské území*, jež jsme užili také v názvu této studie. Jde o vymezení území v rámci sídelního útvaru, na které se vztahují přísné provozní a funkční regulativy, jež statut podrobně vyjmenoval. Nás bude zajímat pouze vnitřní ochranné pásmo (129,41 ha), neboť vnější ochranné pásmo (641,29) zahrnovalo mnohem širší území, včetně hory Praděd. Vnitřní lázeňské území statut vymezil následovně: hraniční linie byla vedena od křižovatky *Hvězda* východním směrem lesní cestou směrem k objektu č. 107, dále po toku Bílé Opavy za dolní automobilové stanoviště, následně směřovala přes silnici na Ludvíkov na sever k lesnímu porostu, jež hraničí s územím cvičné louky (dnes Skiareál Karlova Studánka), a odtud dále ve směru na *Výří kámen* (dnes *Rolandův kámen*).³² Severní hranici území definovala linie vedená od *Výřího kamene* západním směrem až k silnici ve směru na Vidly a odtud vně Hubertova směrem jižním zpět k výchozímu místu na *Hvězdě*.³³

Klíčovým dokumentem pro další rozvoj lázní se stal *směrný územní plán* (1959, M. Strnad, M. Suchánek, E. Sehnal, Státní projektový ústav pro výstavbu měst a vesnic Olomouc), jež reagoval na jednotlivé body *Statutu lázní* a konkretizoval je. Především velkoryse řešil přeložku státní silnice Malá Morávka – Vidly (dnes silnice II/445 a II/450). Nově trasovaná komunikace, vedená obloukem po vrstevnici východního svahu vrchu Hradečná (kóta 1057), výrazně rozšířila lázeňské území z jihozápadní strany. Umožnila zcela vyloučit průběžnou dopravu na západním konci lázní a propojit Hubertov s Karlovou Studánkou do jednoho urbanistického celku. Zklidnění západního okraje lázní vytvořilo možnost situovat západně od hotelu *Hubertus* novostavbu lázeňského domu. V centrální části lázní plán předpokládal demolici některých objektů. Jižně od promenádní cesty, spojující nynější geologickou expozici na západě s předprostorem kaple Panny Marie Uzdravení nemocných, mohl být navržen rozlehlý park – plně v intencích záměru, jak jej v roce 1949 zpracovala Hana Wichterlová. Nová výstavba se soustředila do prostoru východně od centra a severně při linii mezi *Slezským domem* a *Libuší*. Tyto dva největší lázeňské objekty měly být propojeny chodbou a přibližně uprostřed mezi nimi měla být zbudována nová lázeňská budova s obdélným předprostorem. Její mírně natočené křídlo by uzavřelo průhled komunikací, vedoucích z jihu od kaple Panny Marie, v jejímž sousedství byl situován polyfunkční objekt s kinem. Dovozejeme-li záměr, musely by mu ustoupit oba dřevěné objekty (*Švýcarský dům* a *Pruský dům*); analogicky na severní straně kompozice by si komunikace vedená od polyfunkčního objektu vyžádala demolici skleníku v sousedství domu *Kamzík*. Nový velký lázeňský dům nebo hotel byl situován do zalesněného svahu jihozápadně od hotelu *Hubertus* [**obr. 2**]. Pochopitelně, že tyto rozsáhlé, očividně naddimenzované stavební zásahy nebyly jistě především z finančních důvodů uskutečněny. A tak ze stavebních akcí z konce padesátých let připomeňme pouze rekonstrukci lázeňského domu *Libuše*, zahrnující rekonstrukci rozvoje vody a výstavbu skladiště uhlí u nové kotelny, projekčně připravenou v letech 1955–1958.³⁴

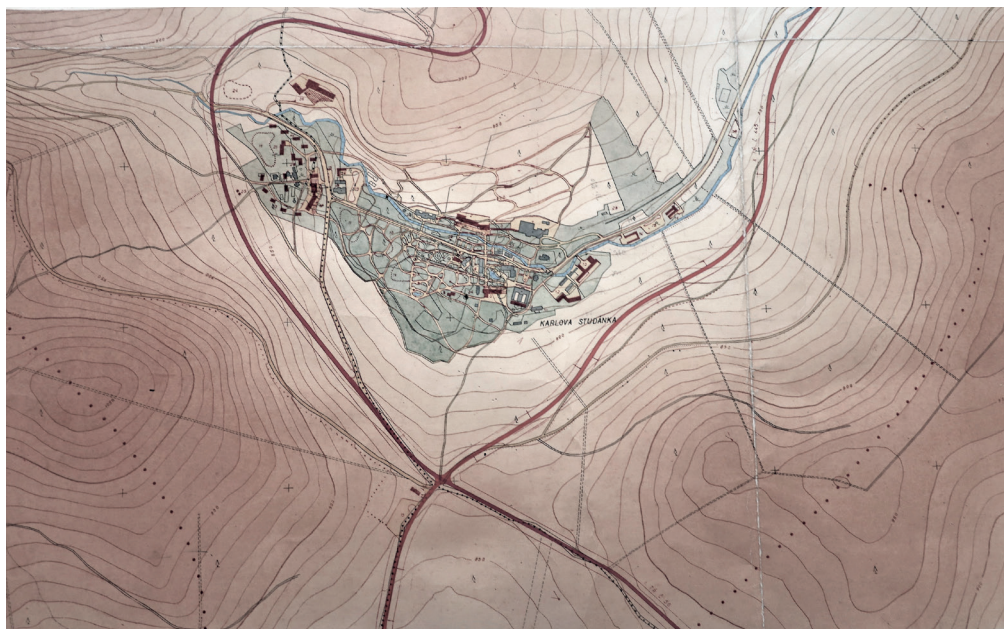
Sedesátá léta 20. století znamenala pro Karlovu Studánku novou situaci. Po organizační stránce ji ovlivnil zánik Olomouckého kraje a ustavení Severomoravského kraje – a odtud převedení problematiky lázeňství v Jeseníkách na Severomoravský KNV v Ostravě.

32 Dnes již nepoužívané označení *Výří kámen* povstalo „překladem“ z německého *Wieder-Stein*.

33 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 2161, inv. č. 2696, *Statut lázeňského místa Karlova Studánka*, 1957.

34 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, zčásti signován K. Kramář, IPRA Praha, vše v měřítku 1:100.

Obr. 2. Karlova Studánka, směrný územní plán, 1959, M. Strnad, M. Suchánek, E. Sehnal, Státní projektový ústav pro výstavbu měst a vesnic Olomouc, 1:5000, Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna. Reprofoto Pavel Šopák.

Vzpomeňme na koncept statutu lázní, v němž se píše: „*Místní lázeňská komise zajistí spolupráci s odbornými ústavy, jak jsou Sdružení výtvarných umělců v Olomouci a vysoká škola stavitelská v Brně, jejichž prostřednictvím připraví některé výhledové projekty, týkající se zlepšení estetického vzhledu lázní.*“³⁵ Právě estetizace lázní ve smyslu prosazení současně výtvarné řeči v kontrastu vůči historickým stavbám a přírodnímu aranžmá je klíčovým fenoménem v proměnách Karlovy Studánky v šedesátých letech. Konkrétně šlo o úpravy parkových ploch, jež obohatila nová výtvarná díla. Nejstarším ze souboru sochařských děl je busta Petra Bezruče (1959, Vladimír Navrátil), následovaná figurou Hygie (1960, Vladimír Navrátil), umístěné v nově zbudovaném bazénu před *Letními lázněmi*. Plochu v sousedství *Hudební haly* doplnila kašna s rybkami (1961, Rudolf Doležal) a v protilehlé poloze v sousedství *Knížecího domu* kašna s figurou jelena (1960–1962, Antonín Kalvoda). Kvalitativně nejvyšší úroveň reprezentuje památník vody s verši Jana Skácela (*Modlitba za vodu*). Jeho výtvarné pojetí koresponduje s úpravou parteru naproti *Slezskému domu*, řešenou v několika terasách a doplněnou stolními hrami, a s mladším památníkem CHKO Jeseníky, jenž je až z osmdesátých let 20. století. Autorem koncepce parteru je vynikající krajinářský architekt a profesor krajinářské architektury na Mendelově univerzitě v Brně Ivar Otruba (nar. 1933). Mezi úpravy ze šedesátých let náleží také stavba *Pitného pramene* (1966) na místě někdejšího *Antonínova pramene*. Kiosk kvadratické dispozice, ze dvou stran

³⁵ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond KNV Olomouc, karton 2161, inv. č. 2696, *Statut lázeňského místa Karlova Studánka*, 1957.

Karlova Studánka, hrací stůl, žula, 60. léta 20. století. Foto Pavel Šopák.

prosklený měl v interiéru umístěnu kašnu pro jímání minerální vody. Po uzavření zdroje slouží jako prodejna upomínkových předmětů, ale dekorativní kašna zůstala v interiéru zachována.

Z projekční přípravy investičních akcí zaujme hospodářská budova lázeňského domu *Libuše* (1966, Jan Špička), jehož interiéry byly upraveny na přelomu šedesátých a sedmdesátých. Dodnes si vestibul tohoto objektu udržel charakter z doby před padesáti lety. Dochovaly se návrhy vestavěného nábytku, umístění keramických žardiniér pro pokojové květiny a pítka minerální vody, které rovněž vypracoval Ivar Otruba.³⁶ Tentýž autor zpracoval také koncept úpravy dvora lázeňského domu, proměněného na parčík s mozaikou odpočivných ploch, asymetricky doplněných stálezeleným dřevinami.³⁷

V sedmdesátých letech sice zájem o lázně neupadal – konala se zde například několikrát soutěž *Stříbrná pila*³⁸ – avšak jestli v letech padesátých a šedesátých sledujeme jistou velkorysost v chápání lázeňského areálu a v návrzích různých zlepšení, sedmdesátá léta vyznačuje nápadný pokles důrazu na velkorysost. Převažovala utilitarita. Optimistická perspektiva se vytratila – vždyť ani hotel, ani úprava, ba ani obchvat lázní se nedočkaly realizace. Karlova Studánka se nestala ani sídlem správy Chráněné krajinné oblasti Jeseníky, jež měla být umístěna v stávající správní budově lázní, pro něž se počítalo s novostavbou administrativního objektu.³⁹ Utilitární přístup se promítá do snahy po intenzivnějším využití stávajících lázeňských objektů. Jde o sérii půdních vestaveb, projekčně připravených Zdeňkem

36 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, půdorys a pohledy, měřítko 1:20 a 1:50.

37 Tamtéž, zakreslení parteru v měřítku 1:50.

38 Stříbrná pila se v Karlově Studánce konala v letech 1970, 1979 a 1988. ZA v Opavě, fond Severomoravské státní lesy Krnov, nezpracovaný fond, prozatímní karton XVI–17.

39 Eva OLŠANSKÁ, *Jeseníky chráněnou oblastí*, Slezsko 4/1-2, 1972, s. 22.

Táborským ze Světlé Hory roce 1975.⁴⁰ Dochované plány dokumentují například pořízení nové elektroinstalace v lázeňském domě *Lesana* (1976)⁴¹ a zejména komplexní řešení elektrického vedení v obci a vodovodního řadu s napojením na čističku odpadních vod (1976).⁴² V letech 1985–1987 proběhla rekonstrukce ubytovny zaměstnanců státních lesů dle projektu, jež zpracoval Lesprojekt, ústav inženýrské činnosti v Brandýse nad Labem – pobočka Frýdek-Místek, pracoviště Krnov.⁴³

Naprosto novou kvalitou sedmdesátých let bylo zajištění individuálního bydlení pro pracovníky lázní. Vně vnitřního lázeňského území, jak je definoval statut z roku 1957, severně od silnice směrem na Ludvíkov, bylo vytipováno území určené k zástavbě rodinnými domky (1974).⁴⁴ Tento obytný soubor nikterak nenarušil výtvarný celek lázní, a přitom zůstává dobře dostupný jak pro pěší, tak pro automobilovou dopravu. Druhé území pro individuální výstavbu bylo zvoleno v osadě Hubertov; tamní zástavba se realizovala na přelomu osmdesátých a devadesátých let a oproti předešlé leží uvnitř vnitřního lázeňského území, což se negativně odráží ve výrazu západní části lázeňského souboru při pohledu od pramene *Vilém*. Připomeňme, že tento prostor měl sehrát důležitou úlohu dle směrného územního plánu z roku 1959 jako jedno z ohnisek společenského života lázní, ovšem jedině v případě odstranění průjezdní komunikace; stávající situace je tedy krokem nazpět.

Co se týče jádra sídelního útvaru, tento soubor historizujících objektů utrpěl demolicí *Struskového domu* v roce 1987, ačkoliv objekt, v šedesátých a sedmdesátých letech využívaný k ubytování zaměstnanců lázní, byl proponován jako sídlo chráněné krajinné oblasti Jeseníky. Stavba z let 1862–1863, stojící naproti přes cestu severní od Vilémova pramene a v letech před demolicí užívaná jako skladiště, měla pozoruhodný exteriér, jež postihl Pavel Zatloukal slovy: „*Jeho hrázdná konstrukce byla vyplněna nazelenalými, neomítanými cihlami ze strusky z blízkých vysokých pecí v Hubertově, které byly používány k ohřívání kyselkových lázní*“⁴⁵

Etapu, v historii lázní a proměnách území, kterou jsme postihli v tomto textu, uzavřel Listopad 1989. Díky značnému úsilí správy lázní se podařilo některé objekty radikálně adaptovat, jiné významně modernizovat a přiblížit současným nárokům na lázeňskou péči a rekreaci, a přitom zachovat jejich původní historickou tvářnost. Z rekonstrukcí vyniká adaptace *Letních lázní* s obnoveným bazénem (2007) a vily *Eugen* (2010–2011), které si vzdor modernizaci provozu zachovaly půvaby historizující architektury.⁴⁶ Skleník v sousedství lázeňského domu *Kamzík* získal novou náplň: je využit jako kavárna a prodejní galerie. Polistopadové období ale vyznačují také významná negativa; především jde o neomluvitelnou likvidaci hotelu *Hubertus* požárem (duben 2000, odstranění zbytků stavby v letech 2009–2010) a následnou výstavbu naddimenzovaného objektu, jenž zůstává oproti předpokladům dodnes nevyužit, o nedostatečnou údržbu některých objektů (prodejna

40 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, půdorysy podkrovních vestaveb lázeňských domů *Bezruč*, *Libuše* a *Slezský dům*, vše v měřítku 1:50.

41 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, dva listy, autor Jiří Turek, listopad 1976, měřítko neuvedeno.

42 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, plánovou dokumentaci vyhotovil Státní ústav pro projektování zdravotnické výstavby – Zdravoprojekt Brno.

43 Bývalý objekt záměčku v Hubertově, dnes čp. 29, dodnes ve vlastnictví podniku Lesy ČR.

44 Horské lázně Karlova Studánka, s. p., spisovna, archiválie uložené mimo archiv, bez evidenčního čísla, zakreslení nové zástavby, provedené roku 1974 bruntálským střediskem Geodézie Opava v měřítku 1:500.

45 Cit. dle P. ZATLOUKAL, *Moravské lázně*, s. 32.

46 K. KOČÍ – L. SKUHRAVÁ (edd.), *Karlova Studánka*, s. 21–23.

potravín) a o celkové provozní zahuštění komunikací a parkovišť, jež viditelně nedostačují. Mezi negativa patří také dlouhodobá absence systematické údržby parkových ploch, včetně dekorativních prvků, plastik, zpevněných a nezpevněných ploch, schodišť a prostranství. Tristní je podoba okolí hotelu *Džbán*. Rehabilitací těchto prvků urbanistické kompozice Karlovy Studánky by lázeňské území získalo kvality, jež se jim snažili přisoudit zejména tvůrci před více než padesáti lety.

Summary

Karlova Studánka: transformation of the spa area in the period from 1945 to 1989

The Karlova Studánka Spa (Karlsbrunn, the District of Bruntál) is a traditional topic of interest for national history workers, historians and art historians. After a number of German publications published from the second half of the 19th century until 1945, which still have an informative function, the art historian Pavel Zatloukal came up with a reflection of the spa premises managed by the Czech side only in the 1980s. His conclusions are mentioned here in the overview of the development of the spa until 1945. The study focuses on the follow-up period, i.e. from 1945 until the political change brought about by November 1989. Based on the documents and plans, which are deposited in the Regional Archive in Opava – branch Olomouc and especially in the register office of the state enterprise Horské lázně Karlova Studánka and which have not been used from the research perspective or separately published yet, the history of the spa in the period from 1945 to 1989 is presented in several stages. The first stage (1945-1955) represents the renewal of the spa operation and the period of the so-called first five-year plan, which focused primarily on hydrogeological analysis of the area. After the promulgation of Act No. 43/1955 Coll. on the Czechoslovak spas and springs, the spa status, which contained a comprehensive view of the perspective of the premises, was defined. An important tool for the construction of the spa was the urban general plan of 1959, which, however, was not implemented as regards the construction of new spa buildings. In the 1960s, the parks were reconstructed and works of art for fountains were obtained or the interiors of the spa houses were modified; in the 1970s, a set of residential houses, visually separated from the historic core of the spa, were built. The most serious losses include the demolition of the Slag House (Struskový domek) in 1987 and the destruction of the Hubertus Hotel by fire in April 2000.

Příloha: Přehled pavilonů a dalších budov v lázeňském území Karlova Studánka s proměnou označení

Čp.	Historické označení	Označení po roce 1945	Údaje o vzniku / zániku stavby
	(první) <i>Obytný dům</i>	zanikl	1780, 1781–1782, zbořen před 1890
	<i>Inspekční dům</i>	zanikl	po roce 1778, zbořen 1824
11	<i>Správní dům</i>	<i>Odra</i>	1782–1785, patro z roku 1827, druhé patro z roku 1875
	gloriet Maxmiliánova pramene	zanikl	1842, zbořen 1899
	<i>Kulečnickový dům</i>	na místě <i>Obytného domu</i> ; znikl	1807, zbořen před 1844
8	<i>Věžový dům</i>	<i>Obchodní dům</i>	1795–1800, přestavby 1879, novostavba 1918
9	<i>Panský dům</i>	<i>Praděd</i>	1795–1800, dostavby 1839–1840 a 1872–1873
10	<i>Starý koupelový dům</i>	původně <i>Libuše</i> ; od 1893 Pošta	1802–1803, dostavba 1827–1828
14	<i>Gasthof; Hostinský dům; Restauriční budova, Kurhaus Nr. 1, Paulinum</i>	zotavovna ÚRO <i>Bezruč</i> ; lázeňský dům <i>Bezruč</i>	1824, nástavba 1834, přestavba 1863–1864; přístavba východního křídla 1893–1894
17	<i>Pruský dům</i>	dětský domov; dnes obecní úřad	1824–1825, nástavba 1844, přestavba 1866 a 1910–1911
6	<i>Knížecí dům</i>	<i>Výšetřovací ústav</i> ; dnes ředitelství	1832–1834, 1864–1865
	<i>Kesselhaus; Kotelní dům,</i>	zanikl; na jeho místě postaven <i>Hinnewiederhaus</i>	1834, zbořen 1893
7	<i>Hinnewiederhaus</i>	<i>Lovecký dům</i> ; národní výbor; dnes soukromé ubytování	1893
13	<i>Kursalon, Alter Kursaal, Lázeňský salon</i>	<i>Hudební hala</i>	1836–1837, 1873–1874
	<i>Stájový dům</i>	zanikl	1837–1838, zbořen 1890

19	<i>Nový koupelový dům</i>	<i>Opava</i>	1842–1844
	<i>Dělnický dům</i>	zanikl	1842–1844; zbořen 1890
21	<i>Nový dělnický dům</i>	<i>Lesana, U Lesa</i>	1901
12	<i>Sloupový dům</i>	<i>Džbán</i>	(1841) 1844, přestavba 1907–1908, adaptace 1918–1919
18	Dům sester řádu německých rytířů, zvaný Švýcarský dům	SNB a byty zaměstnanců; mateřská škola; dnes základní škola	1852?; 1859
5	<i>Schlackenhaus, Struskový dům</i>	<i>Skleněný domek</i>	1862–1863, zbořen 1987
	<i>Vila Hubertus</i>	<i>Hubertus</i>	1879–1882, 1885, 1912, zanikl 2000–2001
16	<i>Vila Eugen, Kurhaus Nr. 11</i>	Šárka	1890

Ivana Maloušková

HŘBITOV V ROLI KRONIKY OBCE – PŘÍKLAD POHŘEBIŠŤ V OPAVĚ- KATEŘINKÁCH

Abstract

The article deals with the history of burial grounds in the district of Opava-Kateřinky in the period from the second half of the 19th century and also pays attention to the last resting places of local personalities. The original cemetery in this municipality had been located around the church of St. Catherine of Alexandria since the Middle Ages, from where it was, after the cholera epidemic in 1866, gradually moved to the Chapel of the Holy Cross on the outskirts of this municipality. In 1896, a municipal cemetery, later called the town cemetery, was expanded and built. Kateřinky was mainly a peasant village, but the composition of origin and occupation of the deceased is quite manifold. At the church of St. Catherine, for example, tombstones of the possessors of the local courts, such as Czeditz from Badenfeld, Renard or Rudzinski, have been preserved. In the church cemetery as well as the municipal one, there were then buried, for example, Matěj Valík, a chronicler and municipal secretary, František Eliáš, the Chief Regional Judicial Councillor, whose bond with the municipality was shielded by his wife Marie, Antonín Gruda a priest and politician, or Vincenc Janáček, the uncle of the composer Leoš Janáček, who chose Kateřinky as the place for spending the rest of his life. Information about the cemetery and the deceased is brought mainly by funds deposited in the Regional Archives in Opava and in the State District Archives in Opava. Additional information is also provided by the records and indices of funerals stored in the archive of Technical Services of the City of Opava - Cemetery Administration.

Keywords: *Kateřinky, cemetery, tombstone, church, the Chapel of the Holy Cross, the Church, aristocracy, peasantry*

Na území statutárního města Opavy se nachází několik hřbitovů, mimo městského hřbitova na Otické ulici k těm největším patří také hřbitov v Kateřinkách. Tato původně samostatná obec byla v roce 1932 povýšena na město a již v roce 1939 se stala jednou z městských částí Opavy. Na rozdíl od ní se však nejednalo o obec s převažujícím německým obyvatelstvem: při sčítání v roce 1900 uvádělo ze 7046 dotázaných 4444 obcovací jazyk český, 2078 jazyk německý a 104 také polský. V období první republiky zde podle sčítání z roku 1921 žilo 6545 obyvatel, z nichž 4711 bylo národnosti československé a 1457 německé, zbylí uvedli národnost židovskou, jinou nebo se jednalo o cizozemce. Ve výsledcích sčítání z roku 1930 je pak patrný pokles německého obyvatelstva na 1332 osob, zatímco k československé národnosti se přihlásilo již 5310 osob.¹

Před vznikem Československa v roce 1918 prošla obec četnými zápasy o zachování české identity a složité národnostní vztahy se rovněž odrazily nejen v osudech, ale i ve skladbě osob zesnulých a pohřbených na zdejších hřbitovech.² Stopy německého či poněmčeného obyvatelstva jsou tak dodnes v Kateřinkách přítomny zejména v podobě značně zdevastovaných hrobů a hrodek, z nichž některé dále zmíním v následujícím textu.

Pohřebiště v obci lze nalézt na Ratibořské ulici za již zmiňovanou kaplí svatého Kříže, známou též pod názvem „Švédská kaple“, která zde stojí již od konce 14. století. Samotný

1 *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900, XI, Schlesien, Wien 1906, s. 54; Statistický lexikon obcí na Moravě a ve Slezsku, Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař., vydán min. vnitra a stát. úř. statist. na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921, II., Morava a Slezsko, Praha 1924, s. 118; Statistický lexikon obcí v republice Československé, Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dub. 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař., vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930, II., Země Moravskoslezská, Praha 1935, s. 89.*

2 Matěj VALÍK, *Výběr z vlastivědy slezských Kateřinek*, Kateřinky 1946, s. 14–18.

hřbitov však byl na tomto místě vybudován až v 60. letech 19. století. Do té doby se pohřbívalo u farního kostela sv. Kateřiny nacházejícího se poblíž bývalého středu obce na Kostelní ulici. Toto pohřebiště sloužilo rovněž zesnulým z Kylešovic, Malých Hoštic a Otice.³

Významnější obyvatelé zmíněných obcí však byli pochováni také na opavských hřbitovech u kostela sv. Barbory, u farního kostela Nanebevzetí Panny Marie a od roku 1781 také na bývalém hřbitově v místech stavby dnešního kostela svaté Hedviky. Obec Kylešovice sice žádala o zřízení vlastního hřbitova již v roce 1787, jeho otevření se však nakonec dočkala až roku 1869.⁴ Ještě déle si na důstojné místo posledního odpočinku počkali občané Otice. Zdejší pohřebiště bylo založeno teprve v roce 1914, do této doby byl využíván nově založený městský hřbitov na Otické ulici v Opavě.⁵

Fotografie kamene s nápisem „IVSTINA MRSTE 1007“, pol. 20. století. Státní okresní archiv Opava, fond Sběrka dokumentačního materiálu, neinv.

Centrem zaniklého hřbitova v Kateřinkách byl již zmíněný kostel svaté Kateřiny, ve svém jádru rovněž stavba gotická, prvně zmiňovaná již v roce 1417.⁶ Okolo kostela je dodnes

3 Tamtéž, s. 28; Státní okresní archiv Opava (dále SOKA Opava), fond Archiv Města Kateřinky 1730–1939 (1952) (dále AM Kateřinky), inv. č. 8, Kateřinky. Paměti do r. 1946, II, s. 429.

4 Rudolf GUDRICH, *Kronika obce Kylešovic*, I, s. 165–166; SOKA Opava, fond Archiv obce Otice (dále AO Otice), inv. č. 22, Kronika obce otické, list č. 37. O ostatních opavských pohřebištích více také Petr KOZÁK, *Dějiny tzv. Nového hřbitova. Příspěvek k raně novověké topografii města Opavy*, in: Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2009, Opavsko: památky – historie – osobnosti, Ostrava 2009, s. 93–111.

5 SOKA Opava, fond AO Otice, inv. č. 22, Kronika obce otické, list č. 39.

6 Matěj VALÍK, *Stručná historie města Kateřinek do roku 1937*, Kateřinky 1937, s. 5; Dalibor PRIX, *Středověký kostel sv. Kateřiny v Opavě-Kateřinkách*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické (dále ČSZM – B), 41/2, 1992, s. 108–118.

vymezena plocha bývalého pohřebiště, na níž se nacházejí tři kříže někdejší a také socha sv. Floriána z roku 1721 stávající původně na křižovatce ulic Černá a Ratibořská. Na vnějších zdech kostela se pak dochovalo několik náhrobních kamenů. Jedna z desek vzbuzovala zájem již předchozích generací: na této desce je dnes pouze sotva patrný nápis IVSTINA MRSTE a nejasná datace 1007. O tomto záhadném kameni se rovněž zmiňuje kateřinský kronikář Matěj Valík jak ve své drobné publikaci o historii Kateřinek, tak pečlivě vedené kronice obce. Deska byla údajně nalezena při kopání základů kostela v letech 1764–1765, její původ se pak snažili objasnit ve 2. polovině 19. století opavští profesori Václav Merklas a Vincenc Prasek. Posledně jmenovaný vyložil nápis jako část biblického žalmu „*Justitia in aeternum est*“ (Spravedlivost trvá navěky) a datoval jej až do 15. století. Podle jeho výkladu se nejednalo o náhrobní kámen, ale o desku nacházející se původně nad vchodem do chrámu. Valík vysvětluje nápis jako možnou zkratku textu „*Justina Mater Sepulta est 1007*“ či „*Justina Mater Sepulta Temple est*“, tedy Jitka, matka pochována (r.) 1007 nebo Jitka, matka pochována byla v kostele. Více dalších informací však k této zajímavé drobné památce nezjistil.⁷

Mimo národnostních poměrů se ve skladbě zesnulých odrazilo rovněž složité uspořádání samotné obce. Obec byla totiž rozdělena na několik dílů patřících feudální i církevní vrchnosti, která zde vlastnila svobodné dvory nebo menší usedlosti. Z tohoto důvodu se stal také hřbitov okolo kostela a samotný kostel místem posledního odpočinku představitelů šlechtických rodin, jejichž náhrobní desky zde stále můžeme nalézt. Pískovcový náhrobek s aliančním znakem Renardů a Sobků z Kornic patří Marii Anně Sobkové z Kornic, narozené dne 2. 4. 1742 v Opavě. Maria Anna se okolo roku 1760 provdala za hraběte Andrease Renarda (*21. 1. 1721 Varšava – † 14. 2. 1800 Opava), jenž v 60. letech 18. století na Opavsku postupně zakoupil statky Deštné, Bratříkovice, Hlavnice, Nový Dvůr a Mladecko. Po své smrti byl Andreas Renard pohřben na již zmiňovaném hřbitově v místech dnešního kostela svaté Hedviky, tehdejším Jaktařském předměstí. Jeho náhrobník, spolu s náhrobníky dvou dcer Marie Karoliny (*18. 9. 1763 Opava – † 8. 2. 1799 tamtéž) a Marie Johanny (*14. 5. 1765 Opava – † 19. 8. 1801 tamtéž), se nyní nachází ve vnější nice presbytáře chrámu Nanebevzetí Panny Marie.⁸ Maria Anna však zesnula již 1. 10. 1796 v Kateřinkách na č. p. 160 a byla pochována u zdejšího kostela. Její dochovaná náhrobní deska je již značně porušená, níže uvedený nápis však našťastí stále odolává zubu času:

HIER RUHET IN GOTT
DIE HOCH UND WOHLGEBOHRNE FRAU
MARIA ANNA
REICHSGRÄFIN RENARD
FREIHERRIN V. SOBECK UND KORNETZ
GEB. DEN 2. APRIL 1742
GEST. DEN 1. OCTOBER
1796.

7 Vincenc PRASEK, *Příspěvek k dějinám Kateřinek u Opavy*, Opavský týdeník, 16/60, 5. 8. 1885, s. 1–2; SOKA Opava, fond AM Kateřinky, č. pom. 172, inv. č. 7, Kateřinky. Paměti do r. 1946, I, s. 52–53; SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 8, Kateřinky. Paměti, II, s. 429.

8 Karel MÜLLER, *Sepulkrální památky hraběcí rodiny Renardů na Opavsku*, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, 7, 2007, s. 246–247; Tereza MIHOVÁ – Pavel ŠOPÁK (edd.) *Nápisy na hrobech, Městský hřbitov v Opavě v letech 1789–1804*, Opava 2015, s. 59, 71.

Dostí poškozený, s téměř nečitelnou nápisovou deskou, je však sousední náhrobek Vincenta Mathiase Rudzinskeho z Rudna, narozeného 5. 3. 1816 a zesnulého 24. 3. 1874. K těm zachovalejším naopak patří jednoduchá deska majitele panství ve Štítině, rytíře Franze Czeiky z Badenfeldu, který zde byl dne 5. 7. 1829 pochován jako patron kostela.⁹ Díl půdy v Kateřinkách totiž patřil štítenské vrchnosti, která si v 1. polovině 19. století rovněž vymínila patronát nad zdejším kostelem.¹⁰

Mimo těchto náhrobků vztahujících se k někdejší feudální vrchnosti se na vnějších zdech kostela dochovala čtveřice desek, z nichž tři patří místním selským rodinám, další poté duchovní osobě. První z nich upomíná na statkářskou rodinu Valíků, konkrétně na manžele Marianu a Michala. Mariana zesnula ve čtyřiceti letech dne 18. 6. 1849. Manžel Michal pak svou ženu následoval o necelých pět let později, dne 23. 2. 1854. Druhá z desek, psána zčásti dvojjazyčně, byla zhotovena pro Kašpara Kremsera, který zemřel 4. 7. 1856.¹¹

Třetí deska, jejíž závěr tvoří kříž s korpusem Krista, patří rodině Králové. Nápis na náhrobku zní:

Zde odpočíwa w Pánu
Terezya Král z Wáwro-
wic narozena 1760 zemře-
la 1842 a její syn,
Dawid Král
zdejší farář, zemřel
21. listop. 1861 v 79 věku svého.

Čtvrtá deska, umístěna v závěru kostela ve stínu někdejšího hřbitovního kříže, náleží Francisce Pausenwain, roz. Strauch, manželce Ferdinanda Pausenwaina, poručíka 3. husarského pluku arcivévody Ferdinanda. Zesnula v Kateřinkách dne 30. 6. 1849 v mladém věku 25 let na tuberkulózu.¹²

V tomto výčtu chybí památka na krakovského biskupa Karla Sariase Skorkowského, který našel v útrokách kateřinského kostela odpočinek pouze dočasný. Narodil se roku 1768 v Radomi u Jankowic do šlechtické rodiny a již od raného věku mu byla určena církevní dráha. Ve funkci krakovského biskupa působil od roku 1829. O rok později však v Polsku vypuklo povstání proti ruské nadvládě a 25. 1. 1831 byl car Mikuláš I. ústředním varšavským parlamentem zbaven polského trůnu. Jelikož byl krakovský biskup v této záležitosti rovněž zaangażován, stal se osobou nevítanou a musel se uchýlit do exilu. Ten mu byl poskytnut na území tehdejšího Rakouska, v Opavě, odkud bylo do Krakova poměrně blízko. Místem pobytu internovaného biskupa se stal minoritský klášter v sousedství kostela sv. Ducha, kde bylo Skorkowskému a jeho personálu vyčleněno celkem osm místností. Biskup zde žil poměrně skromně a osaměle, byť přijímal návštěvy svých polských známých, rodiny nebo místních

9 Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), Sbirka matrik, inv. č. 117, sig. Op VII 5, matrika úmrtí Římskokatolická fara Kateřinky 1789–1862, fol. 159, záznam o úmrtí. Příčina smrti byla označena jako „Zehrfieber“, vysilující horečka, tuberkulóza (plicní TBC).

10 SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 7, Kateřinky. Paměti do r. 1946, I, s. 246–247.

11 ZAO, Sbirka matrik, inv. č. 117, sig. Op VII 5, matrika úmrtí Římskokatolická fara Kateřinky 1789–1862, fol. 229 a 224, záznamy o úmrtí. Příčinou smrti u Marianny byl „Gicht“ – dna, pakostnice, u Michala „Stuckfluss“, správně Stickfluss – dušnost, astma.

12 ZAO, Sbirka matrik, inv. č. 117, sig. Op VII 5, matrika úmrtí Římskokatolická fara Kateřinky 1789–1862, fol. 229, záznam o úmrtí.

církevních hodnostářů. Jeho internace se nakonec protáhla na dlouhých dvacet let, během kterých mu hrozila neustálá deportace do vzdálenějších klášterů.¹³ Biskup v Opavě nakonec zemřel ve vysokém věku 83 let dne 25. ledna 1851.¹⁴ Ani po smrti mu nebylo dovoleno vrátit se do Krakova: pohřební průvod s ostatky byl náhle zastaven v Kateřinkách, kde také došlo k provizornímu uložení zesnulého. Toto provizorium pak trvalo až do roku 1913, kdy byly ostatky biskupa převezeny zpět do Krakova a uloženy v katedrále na Wawelu.¹⁵

V této době se již pohřbívalo na dvou nově vybudovaných hřbitovech v sousedství kaple svatého Kříže a starý hřbitov byl používán pouze ve výjimečných případech. K přenesení pohřebiště došlo po událostech v roce 1866, kdy v podzimních měsících postihla obec epidemie cholery, a původní hřbitov přestal dostačovat. Během dvou měsíců následkem této nemoci zemřelo přes sto lidí. Jejimi oběťmi se stali také knězci fojt Josef Quis a jeho manželka Teofila.¹⁶ Zemřeli byli již pohřbíváni u kaple svatého Kříže, z tohoto důvodu pak také později došlo k přemístění stávajícího kostelního hřbitova na toto místo.¹⁷ U kaple se běžně nepohřbívalo, některé prameny však uvádějí v jejím okolí pohřby sebevrahů a nepokřtěných. Pozemky k založení nového hřbitova věnovali manželé František a Anna Nosálovi, rolníci z Kateřinek. Pohřebiště se svého otevření pak dočkalo v roce 1869. Od této doby byl postupně rušen starý hřbitov okolo kostela svaté Kateřiny. Roku 1896 došlo k otevření obecního hřbitova navazujícího na stávající kostelní pohřebiště u kaple svatého Kříže, od roku 1920 byl tento původně kostelní hřbitov spravován obecní samosprávou. Na počátku 20. let byly oba hřbitovy obcí upraveny, proběhla zde výsadba stromků u hlavních chodníků a také instalace elektrického osvětlení. Úpravy se dočkalo také okolí kaple svatého Kříže a stavba samotná. V roce 1924 pak byl v prostoru kostelního hřbitova za kaplí postaven pomník padlým v první světové válce.¹⁸ V této době již na obou hřbitovech stály dva kříže. V kostelní části to byl kříž, jehož zbudování financovala v r. 1889 Marie Juchová a k realizaci si vybrala opavskou firmu Heidrich, v obecní části poté kříž postavený stejnou firmou, jehož udržování a opravy se v roce 1896 zavázala hradit samotná obec v čele se starostou Janem Strohalmem.¹⁹

Co se týče počtu hrobových míst, v tomto období disponoval obecní hřbitov 2486 a kostelní 1744 místy.²⁰ Detailnější informace o hřbitově v období první republiky pak nabízí hřbitovní řád, který byl vydán ve 20. letech. Hřbitov o velikosti 77 a 36m² sloužil všem zemřelým na území obce Kateřinek bez ohledu na vyznání a byl rozdělen na několik částí: a) hrobky pro rodiny, b) hrobky, c) hroby pro dorostlé, d) hroby pro děti. Na hřbitově měla být pro lepší orientaci označena oddělení, dále řady a běžná čísla. Rozdělení hřbitova se do současné doby nedochovalo, což návštěvníkům i badatelům značně ztěžuje orientaci v prostoru.

13 Rudolf ZUBER, *Internace krakovského biskupa Karla Skorkowského v Opavě v l. 1835–1851*, Slezský sborník (dále SISb) 46, 1948, s. 204–226.

14 ZAO, Sbirka matrik, inv. č. 117, sig. Op VII 5, matrika úmrtní Římskokatolická fara Kateřinky (1789–1862), fol. 235, záznam o úmrtí.

15 *Kraków 31 Stycznia; Korrespondencya Czasu – Opawa 30 stycznia*, Czas 26, 1. 2. 1851, s. 1–2, zpráva o úmrtí biskupa a o uložení jeho ostatků v kateřinském kostele.

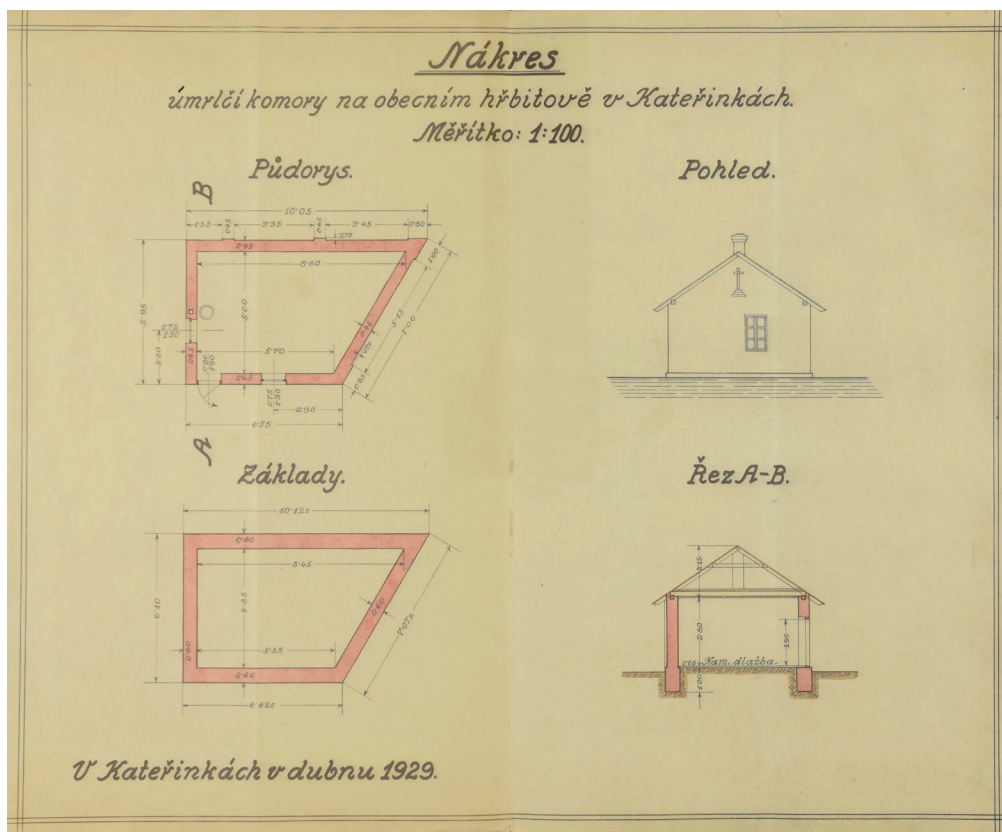
16 ZAO, Sbirka matrik, inv. č. 118, sig. Op VII 6, matrika úmrtní Římskokatolická fara Kateřinky (1862–1885), fol. 30–31, záznamy o úmrtí.

17 SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 7, Kateřinky. Paměti, I, s. 217–218.

18 Tamtéž, inv. č. 8, Kateřinky. Paměti, II, s. 440.

19 SOKA Opava, fond Farní úřad Opava – Kateřinky (dále FÚ Opava – Kateřinky), neinv.

20 SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 6, Pamětní kniha obce Kateřinek, s. 21, 23.

**Nákres umrlčí komory, rok 1929. Státní okresní archiv Opava,
fond Archiv města Kateřinky, kart. 3, inv. č. 60.**

Rád dále určil postup při úmrtí a manipulaci s ostatky. Ve specifických případech, kdy nemohl být zesnulý do pohřbu ponechán v domě, docházelo k uložení ostatků do „úmrlčí komory“. Další nařízení určovala délku, šířku a hloubku hrobů, která činila 2 m x 1 m x 2 m u dospělých a 1 m 30 cm x 1 m 50 cm x 50 cm u dětí. Vzdálenost mezi jednotlivými hroby měla činit nejméně 60 cm. Tlecí doba byla určena na 15 let.²¹ Pro oba hřbitovy bylo nutno vést hřbitovní knihu (nebo též „hrobní knihy“), která se skládala ze dvou částí, z indexu a z protokolu pohřbů. V indexu se uvádělo v jednotlivých kolonkách jméno, věk, bydliště, den úmrtí, den pohřbu a číslo hrobu, protokol je již obsáhlejší a obsahuje také příčinu smrti. Samozřejmě zde bylo rozlišováno, zdali byl zesnulý pohřben na hřbitově obecním („městském“) nebo kostelním, vyskytují se také poznámky typu „pohřben na starém hřbitově“. V současnosti je k dispozici pouze protokol od roku 1945, indexy pak od roku 1896.²²

O hřbitov pečoval hrobař jmenovaný obecním zastupitelstvem. Mezi léty 1892–1930 jím byl Eduard Hruška. Po jeho smrti toto místo převzala vdova Jana (Johanna) Hrušková, načež ji

²¹ Tamtéž, kart. 3, inv. č. 60.

²² Uloženo v archivu Technických služeb Opavy s. r. o. – Správa hřbitovů, Otická 101, Opava (dále TSO-SH).

***Obecní hřbitov v Kateřinkách, hrobařka
J. Hrušková pečující o místní hřbitov, rok 1931.
Státní okresní archiv Opava,
fond Archiv města Kateřinky, inv. č. 8a.***

v roce 1939 vystřídal Ludvík Cygal.²³ V této době již na hřbitově existovala márnice postavená v roce 1929.²⁴

Významnou úlohu v historii obou hřbitovů sehrála rovněž samotná kaple založená vévodou Přemkem Opavským. Ta po svém odsvěcení v období josefinských reforem sloužila jako sýpka a na konci 19. století byla již ve značně zchátralém stavu. Již tehdy její využití pro pohřební obřady navrhol P. Josef Pazderka, avšak jeho snaha se nesečkala s úspěchem.²⁵ Stav kaple se rychle zhoršoval, iniciativou P. Antonína Grudy, a také za přispění zdejší obyvatelky Anny Beinhauerové, došlo nakonec k záchraně stavby a následné opravě. Po vzniku Československa se obec snažila prosadit využití kaple k pohřebním úkonům, což se pro nesouhlas místního kněze a také ředitele zemského muzea Dr. Edmunda Wilhelma Brauna podařilo prosadit až

23 SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 8, Kateřinky. Paměti, II, s. 430; SOKA Opava, fond Okresní úřad Opava I (dále OÚ Opava I), kart. 1616, inv. č. 1503, sčítací operáty pro obec Kateřinky, rok 1921; SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 7, s. 180 b. V příloze kroniky je J. Hrušková označena jako N. Hrušková, dle operátů a jiných zápisů M. Valíka by se však mělo skutečně jednat o Johannu Hruškovou.

24 SOKA Opava, fond AM Kateřinky, kart. 3, inv. č. 60.

25 Tamtéž, inv. č. 7, Kateřinky. Paměti, I, s. 54–55.

na přelomu let 1921/1922. Dne 24. května 1922 byl pak z kaple vypraven první pohřeb Jany Honkové. Mimo pohřbů, zvláště chudších občanů, zde rovněž probíhaly pietní akty. Interiér kaple byl v minulosti dle zachovaných fotografií a popisu v kronice zařízen střídmě, lavice pocházely z kaple bývalých vojenských baráků na dnešní Těšínské ulici, oltář ze zrušené kaple zemské nemocnice.²⁶

Interiér kaple svatého Kříže při trzně, listopad 1945. Státní okresní archiv Opava, fond Sběrka dokumentačního materiálu, neiniv.

Od 90. let 20. století kaple slouží ke kulturním akcím města Opavy a je v rámci komentovaných prohlídek, přednášek, komorních koncertů či programů pro školy příležitostně zpřístupňována veřejnosti.

Návštěvníky kaple často rovněž zaujme vlastní kateřinský hřbitov s řadou pozoruhodných funerálních plastik a zajímavých hrobovek, v nichž mimo řadových zemřelých odpočívají jak majitelé zdejších rozsáhlých dvorů, tak místní úřednická, politická či podnikatelská elita. Již v první uličce po levé straně za kaplí lze nalézt hrob rodiny Valíkových, kde pouze nenápadná deska připomíná obecního tajemníka a kronikáře Matěje Valíka, jenž zemřel dne 7. února 1952 ve věku nedožitých 59 let. Za prostými daty narození a úmrtí a za titulem „*tajemník obce Kateřinek*“ se ukrývá život velmi aktivní osobnosti zdejšího kulturního i politického života. Valík dlouhá léta vedl kroniku Kateřinek, která je pro svou podrobnost velice zajímavým pramenem k poznání života v obci i její historie. Tu zpracoval rovněž do dvou drobných

²⁶ Tamtéž, inv. č. 6, Pamětní kniha, s. 11, s. 21; inv. č. 7, Kateřinky. Paměti, I, s. 55; SOkA Opava, Sběrka dokumentačního materiálu Opava, neiniv.

publikacích s názvem „*Stručná historie města Kateřinek*“ (1937) a „*Výběr z vlastivědy slezských Kateřinek*“ (1947). Valíkův zájem však nepatřil pouze rodným Kateřinkám. V roce 1948 také sepsal „*Pamětní knihu města Opavy*“. Roku 2016 pak byl pod názvem „*Německé Opavy sláva a pád*“ vydán též jeho text z doby německé okupace.²⁷ Mimo svou stěžejní kronikářskou činnost přispíval Valík svými články rovněž do novin a časopisů, mj. *Našeho domova*, *Slezského slova*, *Slezského sborníku* nebo *Radostné zemi*.

1893 1952

Na slunci chtěl bych zemřít,
v slunci pak dále žít . . .

Oznamuji všem svým přátelům a známým, že odešel jsem s tohoto světa rád a sice ve středu dne 7. února 1952.

Tím naplnil se můj osud a není tedy příčiny k zármutku.

Pohřb mé tělesné schránky konati se bude

v neděli dne 10. února 1952 o 15. hodině odpoledne

ze zasedací síně obvodové rady JNV v Kateřinkách, odkud převezen budu do Ostravy k zpopelnění.

Zpopelněn budu v pondělí dne 11. února 1952 o 15. hodině v krematoriu v Ostravě.

Prosim, aby od věnců bylo upuštěno; stačí dobrá vzpomínka.

Tím zároveň loučím se se všemi, s nimiž jsem se stýkal; a těm, kdož mně jakýmkoliv způsobem hleděli zmírniti můj těžký osud, děkuji z celého srdce.

V Kateřinkách dne 7. února 1952.

Matěj Valík,
městský tajemník v. v.

MST Op 8801 - 02

Smuteční oznámení Matěje Valíka. Státní okresní archiv Opava, fond Pěvecký a divadelní spolek Vlastmil Opava-Kateřinky 1896-1951(1952), kart. 2, inv. č. 35.

²⁷ Lucie GILAROVÁ – Jiří KNAPÍK – Pavel ŠOPÁK (edd.), Matěj VALÍK, *Německé Opavy sláva a pád*, Opava 2016, 199 s.

Život Matěje Valíka byl bohužel od mládí ovlivněn těžkým úrazem, po němž ochrnl. Zemřel předčasně následkem „*srdečních vmetků*“ (embolie) a jeho úmrtí oznámilo veřejnosti parte připravené samotným zesnulým ještě během života. Toto smuteční oznámení je tedy nezvykle psáno v první osobě, zesnulý v něm oznamuje datum a místo svého pohřbu a vyjadřuje přání, „*aby od věnců bylo upuštěno; stačí dobrá vzpomínka.*“ Zároveň se také loučí a děkuje (...) „*těm, kdož mně jakýmkoliv způsobem hleděli zmírniti můj těžký osud* (...)“. Na místě běžně vyhrazeném pozůstalým se objevuje pouze jméno Matěje Valíka, městského tajemníka v. v.²⁸

Poslední rozloučení s Matějem Valíkem proběhlo v neděli dne 10. února v zasedací síni obvodové rady Jednotného národního výboru v Kateřinkách, druhého dne byly ostatky zesnulého převezeny do krematoria v Moravské Ostravě a zde zpopelněny.²⁹

V těsné blízkosti hrobu rodiny Valíkových, ve hřbitovní knize pod označením č. 119, 120 a 121, se dále nachází honosná hrobka doktora Františka Eliáše, vrchního soudního zemského rady. Hrobka, vytvořena z leštěné černé žuly, byla obklopena kovaným zdobným plotem s florálními motivy, z něhož se do dnešních dní dochovalo pouhé torzo. Nejvýraznější prvek samotného náhrobku tvoří oválný medailon z kararského mramoru, v němž je vymodelována hlava Krista s trnovou korunou.³⁰ V hrobce odpočívají mimo samotného Františka Eliáše rovněž další příslušníci rodiny, na čelním náhrobku jsou však zmiňováni pouze manželka Anna Eliášová (roz. Kremserová, 1858–1928) a dcera Růžena, provdaná Seifreidová (1887–1970). Syna, taktéž Františka, a další příbuzné připomínají pouze dva malé a nenápadné náhrobní kameny situované na obrubě hrobu, které však již téměř podlely povětrnostním vlivům. Doktor František Eliáš, narozený dne 26. 7. 1847 v Kladkách u Prostějova do rodiny hostinského, se věnoval zejména právnické a soudnické dráze, přičemž na konci 19. století byl také zvolen poslancem Moravského zemského sněmu. V posledních letech života působil v Těšíně, kde také 14. 12. 1903 zemřel.³¹ Vazbu Františka Eliáše ke Kateřinkám zaštiťovala jeho manželka Anna, rozená Kremserová, pocházející ze starého selského rodu. Osud rodiny měl poněkud tragický nádech, protože mimo předčasného úmrtí otce se museli Eliášovi potýkat s vážnou nemocí syna. František mladší přišel na svět 27. 9. 1878 v Kateřinkách a dne 9. 9. 1909 se v Opavě oženil s Theresií, dcerou statkáře Reinholda Heisiga z Tošanovic na Těšínsku. V této době je uváděn jako správce velkostatku ve Vratimově.³² Posledním Františkovým bydlištěm se stal hotel Metropole na Nádražní ulici v Moravské Ostravě, odkud byl v srpnu roku 1923 převezen do ústavu pro duševně nemocné v Opavě. Zde také po krátké době, 29. 9., zemřel, přičemž jako příčina úmrtí je uváděno *paralysis lues* či *paralysis progressiva*, tedy syfilis. František byl dne 1. 10. pohřben v rodných Kateřinkách.³³ Jeho jméno, jak již bylo

28 SOKA Opava, fond Pěvecký a divadelní spolek Vlastimil Opava – Kateřinky 1896-1951(1952), kart. 2, inv. č. 35. Informace o příčině úmrtí převzaty z Indexu pohřbů (TSO-SH).

29 Tamtéž.

30 Viz Tomáš SKALÍK, *Opavské sochy III., Umění opavských hřbitovů*, Opava 2015, s. 44.

31 Moravský zemský archiv v Brně, fond Římskokatolická církev, sg. 8996, matrika narození Římskokatolická fara Kladky 1800–1847, fol. 306. O úmrtí informovala periodika: Úmrtí, Hanácký kraj, 4/30, 19. 12. 1903, s. 3; *K úmrtí bývalého poslance Františka Eliáše*, Moravská Orlice, 41/289, 17. 12. 1903, s. 1; *František Eliáš ř.*, Našinec, 39/143, 18. 12. 1903, s. 3; *K úmrtí rady vrchního zemského soudu p. Františka Eliáše*, Opavský Týdeník, 34/100, 24. 12. 1903, s. 4.

32 ZAO, Sbirka matrik, inv. č. 8448, sig. Op I 47, oddací matrika Římskokatolická fara Opava P. Marie – proboštvství 1905–1912, fol. 317, záznam o sňatku.

33 SOKA Opava, fond FÚ Opava – Kateřinky, neinv.; ZAO, Sbirka matrik, inv. č. 8453, sig. Op I 52, matrika úmrtí Římskokatolická fara Opava P. Marie – proboštvství 1919–1925, pag. 557, záznam o úmrtí.

dříve uvedeno, však na čelním náhrobku nefiguruje, v indexu pohřbů je jako místo pohřbení uveden dokonce *městský hřbitov* bez bližších informací, v protokolech o úmrtí poté již figuruje *kostelní hřbitov* s uložením v druhé hrobce „za pietní márnici“.³⁴ Sestra Růžena, zesnulá ve vysokém věku 83 let na mozkovou mrtvici, dožila v Praze, avšak její ostatky byly dne 4. 12. 1970 uloženy rovněž v Kateřinkách.³⁵

Hrobka Františka Eliáše. Foto autorka.

Obvod hřbitovní zdi vesměs lemují řada hrobek a hrobů movitějších občanů Kateřinek, z nichž je však řada značně poškozena, jak je také patrné například na hrobce rodiny Říčních či Beinhauerů. Hrobka majitelů zdejšího dvora s výraznými novogotickými prvky patří k nejstarším funerálním stavbám na hřbitově vůbec. Netradiční vzhled podtrhuje jak cimbuří a lomené oblouky ník, tak zčásti již zničený reliéf ukládání Krista do hrobu. Rozrostlý brečťan již nedovoluje zcela přečíst jména zesnulých, dle matrik však víme, že zde byl mj. dne 4. 11. 1891 pochován Carl, syn Ferdinanda a Melanie Beinhauerových z čp. 100, který zemřel dne

34 SOKA Opava, fond FÚ Opava – Kateřinky, neinv.

35 TSO-SH, Pohřební kniha, protokol od roku 1945.

2. 11. ve věku pouhých osmi let na „ochrnutí plic“ a rodiče jej podle matričního zápisu nezvykle odmítli nechat zaopatřit.³⁶

Další výrazná hrobka, která se na rozdíl od hrobky Beinhauerů dočkala také opravy, patří rodině Filípků a nachází se poblíž průchodu do obecního (nebo také městského) hřbitova. Tato rodina svobodných sedláků vlastnila tzv. Filípkův dvůr na čp. 78/14 u dnešní křižovatky ulic Vrchní a Filípkova a patřila k místní kulturní, společenské i politické elitě. Jan Nepomucký Vincenc Filípek (Philippik, *7. 9. 1812 – †10. 10. 1881) převzal roku 1836 rodinný grunt, na němž se pokoušel o modernizaci hospodaření. V roce 1850 se stal prvním starostou Kateřinek, jeho funkční období však poznamenala řada nepříznivých událostí, roku 1853 tak vypukl v obci ničivý požár, o rok později zasáhla Kateřinky povodeň, také obecní pokladna byla zatížena dluhy. Jan Filípek tedy na svou funkci v roce 1858 rezignoval, dále se však angažoval v životě obce a v roce 1861 byl také zvolen poslancem Slezského zemského sněmu.³⁷ Zemřel roku 1881 a hospodářství se v roce 1887 ujal jeho syn Karel. Protože však tento působil hlavně ve veřejném životě (mj. se věnoval ochotnickému divadlu a působil jako jednatel a náčelník v jízdni tělovýchovné jednotce „Přemysl“), dvůr pronajímal. Kvůli dluhům jej pak prodal manželům Herberovým, majitelům mlýna v Palhanci. Potomek prvního starosty Kateřinek dožil na rodném dvoře jako výměnkář a zemřel zde předčasně sužován srdeční vadou dne 25. 4. 1903 ve věku 51 let.³⁸ Pochován byl do rodinné hrobky, v níž předtím spočinul nejen jeho otec Jan a matka Anna Marie, ale taktéž dědeček, rovněž Jan a jeho čtyři ženy a dále také Šimon Uvíra, otec Anny Marie, poslední vrchní fojt v Kateřinkách. Hrobka rodiny Filípků představuje konkrétní příklad složitých národnostních vztahů v obci. Samotný Jan Filípek zpočátku podporoval snahy českých spoluobčanů a stavěl se za obhajobu českého jazyka, jeho pozdější příklon k německému nacionalismu byl pak přirozeně velmi kritizován.³⁹ Jména členů rodiny na náhrobku i náhrobních deskách vsazených do hřbitovní zdi jsou tedy uváděna v německé variantě. Lze však doložit, že se již zmiňovaný Karel Filípek hlásil k české národnosti a jako obcovací jazyk uváděl při sčítáních obyvatelstva rovněž češtinu.⁴⁰

Mimo tyto rodinné hrobky nelze vynechat hroby kněží, které se v jedné řadě nacházejí v přední části hřbitova. Odpočívají zde například Josef Kuča a Antonín Gruda. Josef Kuča se narodil 23. 2. 1860 v Kateřinkách a stal se prvním knězem nově založené farnosti ve Vítkovicích.⁴¹ Antonín Gruda se pak významně zapsal do historie obce svou pastýřskou, politickou i kulturní činností. Narodil se 17. 8. 1844 v Mokřých Lazcích a vzdělání nabyt v Opavě, Kroměříži a Olomouci, později také v Praze. Duchovní dráhu po svém vysvěcení započal v Holicích u Olomouce a poté v Přerově. V Kateřinkách pak působil v letech 1870–1886 a 1898–1903. Na zdejší faře také dne 28. 2. 1903 zemřel. Patřil k nejvýraznějším členům Matice opavské, zasazoval se zejména o zřizování českých škol, v 90. letech 19. století

36 ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 123, sig. Op VII 11, matrika úmrtí Římskokatolická fara Kateřinky 1885–1904, s. 185, záznam o úmrtí, „bez zaopatření pro odpor rodičů“.

37 Milan MYŠKA – Lumír DOKOUPIL (red.), *Biografický slovník Slezska a severní Moravy* (dále BSSSM), seš. 8. (20) – *supplementum*, Ostrava 2006, s. 80–81.

38 ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 123, sig. Op VII 11, matrika úmrtí Římskokatolická fara Kateřinky 1885–1904, s. 684, záznam o úmrtí; SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 7, Kronika obce Kateřinky, s. 115–117, tamtéž s. 284–285; BSSSM, seš. 8, 1997, s. 37.

39 BSSSM, seš. 8., 1997, s. 36–37.

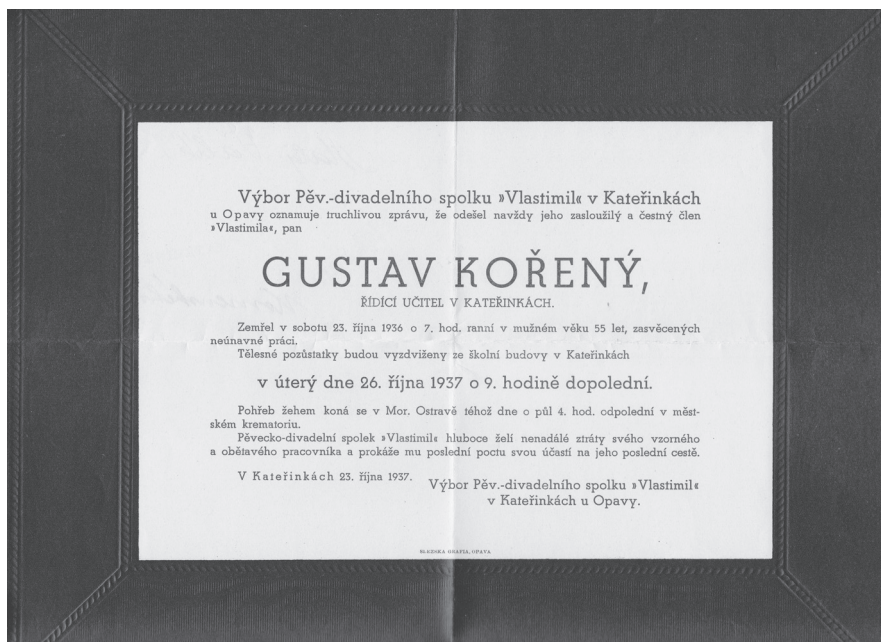
40 ZAO, fond OÚ Opava I, inv. č. 1148, k. 120, sčítací operáty pro obec Kateřinky, rok 1890, inv. č. 1260, k. 242, 243, sčítací operáty pro obec Kateřinky, rok 1900.

41 Informace převzaty z náhrobku.

se stal také poslancem slezského zemského sněmu za okresy Opava a Bílovec.⁴² Již při svém prvním působení v Kateřinkách se však svými pročeskými aktivitami dostal do konfliktu s někdejší starostou Janem Filípkem, jenž dokonce požadoval jeho přeložení.⁴³ V sousedním hrobě byl dne 25. 6. 1929 pohřben Florián Lužný, rodák z Unčovic u Litovle, který se taktéž řadil k aktivním osobnostem obce. Mj. se angažoval v českých spolcích a působil v obecním zastupitelstvu, spoluorganizoval také poutě českých Slezanů na Hostýn a Velehrad.⁴⁴

Vedle pohřebiště kněží jsou poté jednoduchým plotem odděleny hroby manželů Františka a Anny Nosálových, jejichž přispěním, jak již bylo zmíněno, vznikl hřbitov za kaplí svatého Kříže. Tato skutečnost je také uvedena na obou náhrobcích.

Smuteční oznámení Gustava Kořeného.
Státní okresní archiv Opava, fond Archiv města Kateřinky, inv. č. 8a.

Také na obecním hřbitově odpočívá řada zajímavých osobností. Ve středu hřbitova, v indexu pohřbů pod označením skupina 3, řada II., v hrobě č. 46, byl v roce 1937 pohřben řídicí učitel Gustav Kořený. Narodil se 30. 7. 1882 v Opavě do chudé rodiny obuvnického příštípkáře, avšak díky podpoře ze strany svého strýce Františka Madera, ředitele školy v Oticích, vystudoval učitelský ústav v Opavě. Jeho prvním působištěm se staly Třebovice, poté až do vypuknutí první světové války učil ve Vřesině (dnes část města Ostravy). Válečný konflikt prožil zejména na východní frontě, avšak již v roce 1915 musel čelit obvinění z velezrady,

42 BSSSM, seš. 8. (20) – *supplementum*, 2006, s. 39–40; ZAO, Sbirka matrik, inv. č. 123, sig. Op VII 11, matrika úmrtí Římskokatolická fara Kateřinky 1885–1904, s. 673, záznam o úmrtí.

43 BSSSM, seš. 8., 1997, s. 37.

44 BSSSM, seš. 8. (20) – *supplementum*, 2006, s. 70.

tato událost našťestí neměla tragickou dohru. Kořený se po svém návratu z války vrátil na své předešlé působiště do Vřesiny, poté v říjnu roku 1919 získal místo na škole v Kateřinkách. Zde se také seznámil s Marií Moškořovou, s níž se následujícího roku oženil. V obci se zapojil do rozsáhlé spolkové činnosti, stal se zakladatelem pobočky kateřinského Sokola a také pěveckého sboru Vlastimil, který mimo jiné vyjížděl často také na Hlučínsko. Nemohl chybět u každé významnější události nejen v Kateřinkách, ale prakticky v celém Slezsku, ať to byly již státní návštěvy nebo odhalování pomníků. Znáám byl také jako spisovatel a publicista, řada jeho děl však zůstala v rukopisech.⁴⁵ Vysoké pracovní nasazení bohužel zdraví Gustava Kořeného nenávratně podlomilo, po vleklých zdravotních problémech zemřel předčasně 23. 10. 1937. Jeho pohřeb představoval jednu z význačných událostí v novodobých dějinách obce. Rozloučení se zesnulým proběhlo dne 26. října nejprve ve škole v Kateřinkách, poté se smuteční průvod vydal do ulic městečka, kde na náměstí před lípou Svobody proběhla další část obřadu. Obě části sestávaly nejen z hudebního doprovodu, ale též z proslovů zástupců školství, organizací a také státní správy. Průvod, jež mj. tvořili žáci, učitelé, zástupci místní organizace „Sokol“, hasiči a dobrovolné sestry Československého Červeného kříže, poté pokračoval na hranici obce, kde se zesnulým rozloučil také starosta Kateřinek, František Straka a P. Chrobáček. Poslední část obřadu pak následovala v městském krematoriu v Moravské Ostravě. Svého dlouholetého člena na jeho poslední cestě po celou dobu doprovázeli svým zpěvem členové pěveckého sboru Vlastimil.⁴⁶

Fotografie z pohřbu Gustava Kořeného, 26. 10. 1937.
Státní okresní archiv Opava, fond Kořený Gustav, inv. č. 33.

45 Marian PISKA, *Gustav Kořený. Portrét českého učitele, slezského patriota a národovce*, ČSZM – B, Opava 2009, 58/1, s. 38–48.

46 SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 8a, příloha ke kronice města Kateřinek.

Významného pedagoga nepřipomínají na náhrobku jen pouhá životní data, ale rovněž portrétní busta. V hrobě později taktéž spočinuli manželka Marie a dcery Zora a Věra se svými životními partnery.

Pohřeb Gustava Kořeného nebyl v období první republiky jediným rozloučením s významnou osobností Kateřinek. Již na samém počátku 30. let, dne 20. března 1930, proběhl pohřeb lékaře MUDr. Vladimíra Vítečka, spoluzakladatele a prvního starosty kateřinského Sokola. Zemřel, jak uvádí smuteční oznámení, „*jako oběť svého povolání po dlouhé a těžké nemoci*“. Zesnulý se účastnil složitých událostí při obsazování Opavska v roce 1918 a také se zasloužil o organizaci vojenských nemocnic. Z tohoto důvodu byl zesnulému vzdán hold také vojenským pohřebním průvodem.⁴⁷

Hrobka rodiny Migliarina. Foto autorka.

Na kateřinském hřbitově je pak možno nalézt i jedno z drobnějších děl známého slezského sochaře Engelberta Kapse (*1888 Frývaldov, dn. Jeseník – †1975 Regensburg, Německo), autora četných prvoválečných pomníků a funerálních plastik. Jeho dílem je například náhrobek polního maršála Eduarda Böhm-Ermolliho na městském hřbitově v Opavě. Jeho realizací byla taktéž dnes již zaniklá hrobka papírenského velkopodnikatele Carla Weissshuhna nacházející

⁴⁷ Tamtéž, kart. 3, inv. č. 67, úmrtní oznámení významných občanů.

se v evangelické části tohoto hřbitova. Nenápadný, avšak propracovaný mramorový náhrobek při okraji hřbitovní zdi ve skupině č. 5, řadě II., hrobě č. 4-5, nechala pořídit rodina Honkova. Součástí středu náhrobku jsou dvě travertinem obložené grotty, umístěny nad sebou, v nichž jsou uloženy kamenné urny. Ve spodní části je umístěna urna notáře Karla Honky (*7. 8. 1876 – †13. 12. 1958), který právně zastupoval řadu opavských osobností a také Německý řád, ve vrchní jeho manželky Heleny, zemřelé roku 1934. Právě Helena Honková patřila k prvním, kteří na kateřinském hřbitově spočinuli po pohřbu žehem.⁴⁸ Po stranách těchto grot se nacházejí figurální reliéfy matky s dítětem a muže unášeného Smrtí a kartuše se jmény dalších zesnulých. Zajímavý detail představují přesýpací hodiny v jedné z rukou Smrti, symbol pomíjivosti času.⁴⁹ V hrobce jsou mimo Karla a Heleny Honkových pohřbeni i rodiče Petr a Marie a dále dcera Julie (nar. 9. 3. 1890 v Kateřinkách) s manželem Václavem Urbánkem. Václav Urbánek, narozený dne 28. 9. 1888 ve Staré Bělé u Ostravy, patřil rovněž k známým osobnostem Kateřinek.⁵⁰ Působil jako pedagog a prosadil se v roli sborníka ve spolku „Vlastimil“. Stížen náhlým srdečním selháním zemřel nečekaně v roce 1958.⁵¹

Jistě nejzajímavější funerální stavbou na hřbitově je však hrobka rodiny Migliarina. Bohužel se jedná o stavbu značně zdevastovanou, již se i přes snahy představitelů města Opavy a opavské pobočky Rotary clubu nedaří opravit.⁵² Rodina Migliarinů vlastnila v Kateřinkách stavební firmu Baugesellschaft Migliarina a Co., Gesellschaft m. b. H. Katharein bei Troppau (Stavební společnost Migliarina a spol., s. r. o., Kateřinky u Opavy) jejíž sídlo se nacházelo na Vrchní ulici čp. 86. Zakladatel společnosti, Angelo Migliarina (nar. 1844), pocházel ze severní Itálie a do Slezska přišel jako dělník při stavbě železnice z Krnova do Olomouce. Zde také potkal svou budoucí manželku Marii Schmidtovou, pocházející z Milotic nad Opavou, s níž tamtéž v roce 1873 uzavřel sňatek. Poté působil při různých stavbách jak na území Čech a Moravy, tak Pruského Slezska. Později se však rodina na Opavsko vrátila a usadila se ve Starých Těchanovicích a poté roku 1898 přesídlila do Kateřinek, kde Angelo Migliarina založil zmiňovanou stavební společnost.⁵³ Dílem firmy byla kupříkladu stavba cesty mezi Novými Těchanovicemi a Hartmanicemi (Zálužném), regulace řeky Opavy v letech 1908–1911 a též vystavění budovy dnešní Základní školy Ilji Hurníka na Pekařské ulici. Firma se také podílela na výstavbě kanalizace v obci.⁵⁴ Rovněž vlastnila či provozovala kamenolomy, cihelnu a pily v Kateřinkách, Dolním Vikštejně (dn. Podhradí u Vítkova), Frýdlantě nad Moravicí (dn. Břidličná), v roce 1930 také vznikl odštěpný závod v Turzovce. Ve třicátých letech však význam firmy upadal, část se dokonce dostala do insolvence a během druhé světové války došlo k jejímu definitivnímu zániku.⁵⁵ Informace o rodině Migliarinů se

48 SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 8, Kateřinky. Paměti, II, s. 430.

49 T. SKALÍK, *Opavské sochy III*, s. 53.

50 SOKA Opava, fond Okresní úřad Opava I (dále OÚ Opava I), kart. 1616, inv. č. 1503, sčítací operáty pro obec Kateřinky, rok 1921; Václav URBÁNEK, *Padesát let Pěvecko-dívaldelního spolku „Vlastimil“ v Kateřinkách*, Sls 44, 1946, s. 286–287.

51 TSO-SH, protokol pohřbů.

52 Kronika Statutárního města Opavy, rok 2008, Opava 2012, s. 60; Petr ZAHNAŠ, *Angelo Migliarina – stavitel z Kateřinek*, online dokument na files.pzahnas.webnode.cz › Angelo Migliarina text 1, [online], citováno ke dni 8. 11. 2019.

53 SOKA Opava, fond OÚ Opava I, kart. 368, 369, 370, inv. č. 1375, sčítací operáty pro obec Kateřinky, rok 1910.

54 SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 7, Kateřinky. Paměti, I, s. 62; SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 6, Pamětní kniha, s. 21; SOKA Opava, fond AM Kateřinky, inv. č. 8, Kateřinky. Paměti, II, s. 378.

55 ZAO, fond Krajský soud Opava – oddělení firemních spisů 1863–1949(1970), kart. 141, inv. č. 1900, Baugesellschaft Migliarina a Co., (Gesellschaft m.b.h.), Stavební spol. s r.o. Opava.

ve 40. letech ztrácejí, vzhledem k udávané německé národnosti jejích členů však pravděpodobně došlo k odchodu nebo odsunu rodiny z Československa.⁵⁶

Na stěně hrobky jsou dodnes patrná jména některých členů rodiny. Ve středu jsou to jména a životní data Angela Migliariny (1844–1919) a jeho manželky Marie, rozené Schmidtové. Na pravé straně pak je zčásti zřetelný nápis „*Hans Migliarina Heldentod 1915*“. Nejstarší syn manželů Angela a Marie se narodil 15. 6. 1879 v Herrngrundu u Ludwigsdorfu (dn. Grzymków, část obce Ludwikowice Kłodzkie) v někdejší Pruském Slezsku a již od raného věku fungoval v rodinném podniku. Dne 15. 1. 1910 se oženil s Idou Zuberovou, dcerou majitele hotelu v Moravské Ostravě, soužití mladých manželů však vydrželo pouhých pět let.⁵⁷ Po vypuknutí první světové války totiž Johann „Hans“ narukoval a následujícího roku padl u Tarnobrzege v Haliči. Na žádost rodiny bylo tělo mrtvého převezeno do Kateřinek a zde pohřbeno do nově zbudované rodinné hrobky.⁵⁸ Jeho památce byla pak věnována mramorová deska na skále na křižovatce mezi obcemi Nové Těchanovice, Staré Těchanovice a Zálužné, která se v posledních letech dočkala jak vyčištění, tak i dodatečně umístěného českého překladu.

Jméno dalšího zemřelého na této straně hrobky již není patrné, vcelku se zachovala pouze část letopočtu 19.... Podle indexu pohřbů však lze dohledat, že do hrobky byla pohřbena též Edeltraude (Edeltrude Antonie), dcera Johanna Migliariny a jeho manželky Idy, která se v Kateřinkách narodila dne 9. 11. 1910 a 14. 2. 1918 zde v necelých osmi letech podlehla spále.⁵⁹ Ovdovělá Ida svého muže a dcerku o mnoho nepřežila, zemřela v roce 1921 ve věku 39 let. Jako poslední byla do hrobky uložena již zmiňovaná Marie, manželka Angela Migliariny zesnulá o rok později v 74 letech.

Mimo těchto osobností své místo posledního odpočinku na kateřinském hřbitově našel i kmotr a strýc skladatele Leoše Janáčka, Vincenc Janáček. Jeho bratr a budoucí otec známého hudebníka, Jiří, zde v letech 1833–1834 působil jako začínající učitel. Oba bratři však původně pocházeli z Albrechtic u Příbora, kde se také Vincenc Janáček 12. 1. 1821 narodil a prožil podstatnou část svého života. Z důvodu neshod v rodné obci však roku 1890 odešel do Kateřinek u Opavy, kde žil na Plštské ulici č. p. 348. V péči své sestry se zde věnoval zejména dokončení rodinných pamětí a zesnul přírozenou smrtí 2. 1. 1901. O dva dny později byl pohřben na zdejší hřbitově.⁶⁰ Hrob Vincence Janáčka existoval ještě roku 1948, jak o tom svědčí dochovaná fotografie k článku Cyrila Vymetala ve Slezském sborníku. Hrob byl opatřen deskou ukončenou křížem s korpusem Krista. Nápis na náhrobku zněl:

Vincenc Janáček
naučitel v. v.
nar. 12. 1. 1821
zemř. 2. 1. 1901.⁶¹

56 SOKA Opava, fond OÚ Opava I, kart. 1606, inv. č. 1503, sčítací operáty pro obec Kateřinky, rok 1921.

57 ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 8728, sig. MO I 47, oddací matrika Římskokatolická fara Moravská Ostrava 1907–1915, s. 139, záznam o sňatku.

58 Vojenský ústřední archiv Praha, online databáze padlých na vuapraha.cz; ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 8469, sig. Op VII 16, matrika úmrtí Římskokatolická fara Kateřinky 1904–1920, s. 541.

59 ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 1183, sig. Op VII 20, 1909–1913, svazek II, list 140, matrika narození Římskokatolická fara Kateřinky 1909–1913, s. 139, záznam o narození.
ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 8469, sig. Op VII 16, matrika úmrtí Římskokatolická fara Kateřinky 1904–1920, s. 654.

60 Cyril VYMETAL, *Styky Janáčkova rodu s Opavskem*, SlSb 46, 1948, s. 54; ZAO, Sběrka matrik, inv. č. 123, sig. Op VII 1, matrika úmrtí Římskokatolická fara Kateřinky 1885–1904, str. 575, záznam o úmrtí.

61 Cyril VYMETAL, *Styky Janáčkova rodu s Opavskem*, s. 54.

Jméno Vincence Janáčka je dnes mnohem méně známo než jméno jeho slavného synovce, nicméně povědomí o tomto zapomenutém příbuzném Leoše Janáčka bylo v posledních letech zvýšeno vydáním rodových pamětí Janáčků a kroniky obce Albrechticek.⁶²

Závěrem lze doplnit, že na hřbitově neodpočívají pouze osobnosti z historie nám již poměrně vzdálené, jak dokládá hrob PhDr. Bohumíra Indry, ředitele Státního okresního archivu v Opavě, zesnulého v Opavě dne 31. 3. 2003. Narodil se 17. 10. 1912 v Hněvotíně u Olomouce a svou vědeckou práci zasvětil zejména historii města Hranic a okolí, v souvislosti se svým působením v Opavě však také historii Slezska.⁶³ Místo jeho posledního odpočinku se nachází prakticky ve středu někdejšího obecního hřbitova, po levé straně hlavní uličky.

Historie samotných kateřinských hřbitovů a osudy zde pohřbených osobností, jejichž výčet v této studii jistě není konečný, byly doposud zpracovány pouze okrajově, a to zejména v novinových článcích a kapitolách publikací věnujících se zejména uměleckým kvalitám funerálních děl.⁶⁴ Hřbitovy v Kateřinkách však zájemcům o historii i náhodným návštěvníkům nabízejí bohatý, i když nenápadný vhled do spleťtých dějin zdejší obce.

Summary

A Cemetery as a Village Chronicle - an Example of Burial Grounds in Opava-Kateřinky

The oldest cemetery in Kateřinky was located around the church of St. Catherine of Alexandria, but, after the cholera epidemic in 1866, it was gradually transferred to the Chapel of the Holy Cross at Ratibořská Street. The local cemetery was subsequently extended in 1896 by the so-called municipal cemetery. Later, in connection with the promotion of Kateřinky to the city, it was also called the "city cemetery". The Chapel of the Holy Cross played an important role for both the newly established cemeteries. This 14th-century building served as a funeral chapel from the 1920s. The burial grounds mentioned are interesting both in terms of the appearance of small funeral monuments (such as the tombstone of the Honka family made by Silesian sculptor Engelbert Kaps) and the final resting place of the owners of the local farmyards, whether of noble or peasant origin. This is particularly evidenced by the preserved tombstones on the outside of St. Catherine's Church. The cemeteries, however, contain tombs of representatives of the political, clerical, educational, business and, naturally, also spiritual sphere. We can mention the tomb of Jan Filípek, the first mayor of Kateřinky, Matěj Valík, the municipal secretary and chronicler, Gustav Kořený, the headmaster of the local school, the business family of Migliarins and Antonín Gruda, a priest and a Member of the Silesian Land Parliament. However, the grave of Vincenc Janáček (the uncle of the famous composer Leoš Janáček), who left his native village of Albrechticeky at an advanced age and spent the rest of his life in Kateřinky, has not been preserved. The fact that, in the past, the Church of St. Catherine became a temporary resting place of the Krakow bishop Karl Sarias Skorkowski, who spent the rest of his life in the nearby city of Opava after his involuntary departure from his homeland during the uprising of 1830-1831, is almost forgotten. His remains were transported to Krakow only in 1913.

62 Vincenc JANÁČEK, *Pamětní kniha rodiny Janáčkovy, jakož i kronika školy, fary a obce Albrechtic, sebrané spisy Vincence Janáčka*, Albrechticeky 2011, 410 s.

63 BSSSM, Nová řada, 5. (17.), 2004, s. 75–76.

64 Výjimku tvoří studie, novinové a internetové články o Gustavu Kořeném, rodině Migliarinů nebo Matěji Valíkovi. Příkladem lze uvést články Mariana Pisky ve Vlastivědných listech Slezska a severní Moravy (*Gustav Kořený, učitel a národovec*, Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy, 34/1, 2008, s. 17–21) a též Časopisu Slezského zemského muzea (*Gustav Kořený. Portrét českého učitele, slezského patriota a národovce*, ČSZM – B, 58/1, 2009, s. 38–48). Dále materiály Petra Zahnaše na www.zaluzne-moradorf.eu zpracovávající historii rodiny Migliarinů. Funerálními díly v Kateřinkách z hlediska umělecké stránky se zabýval již několikrát citovaný Tomáš Skalík v publikacích *Opavské sochy* a rovněž v sérii novinových článků pro měsíčník *Hláška*.

MATERIÁLIE

Korespondence Wilhelma Przeczka s Jindřichem Zogatou z let 1981–1991 Část III. Srpen 1989 – únor 1991

List stíhá list a tak začátkem srpna 1989 Przeczek objasňuje na dopisním papíru s hlavičkou PZKO (za což se pak omlouvá v *post skriptu*) svému brněnskému kolegovi a příteli, o jaké polské nakladatelství, kde by mohla vyjít Zogatova poezie, ve skutečnosti běží. Ukazuje se, že půjde o firmu v polském Těšíně, v níž jako redaktor působí novinář a básník Kazimierz Kaszper. U obou spisovatelů žijících v Československu nicméně panuje obava, aby v tomto nakladatelství neměla svou účast polská Solidarita, neboť to by mohlo oběma značně přitížit. Z toho je patrné, že ještě v srpnu 1989 panovala u nás hluboká totalita, když by jakýkoli kontakt s polským nezávislým odborovým hnutím Solidarność mohl mít nějaké závažné důsledky pro život obou literárních osobností.

8. 8. 1989 r.

Drogi Jindro,

Odpisuję od razu, żebyś nie żył w napięciu. Moja szybka odpowiedź nie wyjaśni jednak wszystkich Twoich wątpliwości. Z tym musimy trochę poczekać.

Książka Twoja ma się pokazać w prywatnym wydawnictwie w Cieszynie (w którym Kazek Kaszper jest redaktorem). Takich wydawnictw powstało ostatnio w Polsce wiele. Będę musiał jednak sprawdzić, czy nie ma tam swojego udziału „Solidarność”. Mi by taka sprawa również przyciężyła, więc będę ostrożny. W „normalnych” – państwowych wydawnictwach kolejki ustawiły się na całe lata. W sobotę będę z Kaszperem i całą sprawę wajaśnimy.

W przyszłym tygodniu napiszę do Ciebie obszerniej i jaśniej, tymczasem trzymaj się. Pozdrawiamy Was wszyscy, Mirkę i Ciebie – Twój – Wilhelm Przeczek.

PS – Przepraszam za ten papier, ale nie miałem pod ręką innego.¹

Následující list psaný ručně byl patrně přiložen ke sbírce *Przeczenie kształtu*, kterou Przeczek zaslal Zogatovi do Brna. Ve věci vydání Zogatovy sbírky v polském Těšíně byl učiněn jakýsi pokrok, zejména co se týče dodání materiálů k tisku, ale o publikaci stále není rozhodnuto.

Byca – 11. 9. 89 r.

Drogi Jindro!

Serdecznie Cię pozdrawiam, także Mirkę w szpitalu. Proszę, jak do niej pójdziesz – powiedz jej, że trzymam za nią palce i życzę jej szybkiego powrotu do zdrowia!

Twoje maszynopisy są już tam. Tymczasem jeszcze się nie drukuje, bo trzeba wyjaśnić kilka spraw. Nie chcę o tym pisać w liście. W przyszłym tygodniu tam idę i wszystko się wyjaśni. Od razu do Ciebie napiszę!

1 „8. 8. 1989. Miły Jindro, odepisuj Ti ihned, abys nežil v napětí. Moje rychlá odpověď nevyjasní všechny Tvé pochyby. S tím musíme trochu počkat. Tvoje kniha má vyjít v soukromém nakladatelství v Těšíně (v němž je redaktorem Kazek Kaszper). Takových nakladatelství vzniklo v poslední době v Polsku hodně. Budu muset ovšem ověřit, jestli se na něm nepodílí Solidarita. Mně by taková věc také přitížila, takže budu opatrný. V »normálních« – státních nakladatelstvích se vytvořily fronty na celá léta. V sobotu budu s Kaszperem a celou záležitost si vysvětlíme. V příštím týdnu Ti napíšu obsáhleji a jašněji, zatím se drž. Zdravíme Vás všichni, Mirku i Tebe – Tvůj Wilhelm Przeczek. P. S. Omlouvám se za ten papír, ale neměl jsem po ruce jiný.“

Ja stále čekám na stipko! 7. 9. bylo zebranie ČLF², a ja jeszcze nie mam decyzi. Z ONV musiałem brać „neplacené volno“ Więc jestem teraz bez pracy.

Przesyłam Ci swój najnowszy tomik, pierwszy, który się w Czechach pojawił. Jestem ciekaw, co na to powiesz...

19. 9. będę w Pradze, na Národní třídě, w SČS, gdzie mam odebrać legitymację! Dowiem się, jak wygląda sprawa z Tobą. Oczywiście – dyplomatycznie.

Co do wydania Twojej książki proszę jeszcze o trochę cierpliwości, są to trudne sprawy. Wiem, że cierpliwości nam się już kończy, przecież to tyle lat...

Serdecznie Cię pozdrawiam, także Mirkę – Wasz
Wilhelm Przewczek.³

Zogata v dopise psaném rukou na průklepovém papíře z 13. září reaguje na Przewczkovu sbírku poezie *Przewczucie kształtu*, kterou obdržel od autora, pochvalnými slovy. Má jistou obavu, jestli by mu případné vydání jeho knihy v Polsku nemohlo uškodit. Stěžuje si na poměry v literárním životě, zejména na nějaký anonymní dopis, který na něj přišel do ostravského Kulturního měsíčníku.

13. 9. 89
Brno

Milý Wilku,

S nadějí jsem otevřel knížku Tvých veršů P. K.⁴ a s radostí ji přečetl jedním dechem. Jako dopis, poselství od kamaráda z prostoru společných pochyb a nadějí a z míst blízkých mému srdci.

Neodvážil bych se zavadit nějakou kriticky vybavenou poznámkou; taková předpojetí jsou pro „povolané“.

Mne Tvé verše hřejí. Mám dobrý pocit z Tvého světla plného světa, z harmonií mezi hrudkou brynzy a břízou na haldě atd., ze Tvé vůle udělat lásku láskou, domov domovem, a dál. Jak jinak než snem, který jediný pomáhá žít a vyvažovat nevyvažitelné?

Povzbuzuje mne Tvá knížka! Je plná objetí, rozvažující lyriky, ať už zvolíš jaké chceš téma, básničky jsou prostoupeny Tebou, horkými, utajenými, slzami.

Je to knížka zraní, uzrálosti názorů srdce a dobré duše.

Díky za ni! Jestli bude v Brně časopis, ale kdy?, přeložím něco.

Tam k těm věcem: prosím Tě, pokud je záruka, že vydání neohrozí mou zdejší existenci,

2 Český literární fond byl zřízen v r. 1954, původně měl sloužit jako hospodářské zajištění Svazu spisovatelů a zabývat se výhradně podporou krásné literatury. Během let se rozrostl o další sekce – vědeckou, divadelní, filmovou a novinářskou. Vrcholným orgánem byl Výbor ČLF složený vesměs ze spisovatelů. Český literární fond byl v r. 1993 transformován na Nadaci Český literární fond. [https://nclf.cz/historie/; 6. 1. 2018.]

3 „By[stří]ce – 11. 9. 89. Milý Jindro. Srdečně Tě zdravím a také Mirku do nemocnice. Prosím, až tam za ní půjdeš, řekni jí, že jí držím palce a přeji jí rychlé uzdravení! Tvé strojopisy jsou už tam. Zatím se ještě netisknou, protože se musí ještě vysvětlit několik záležitostí. Nechci o tom psát v dopise. Příští týden tam půjdu a všechno se vysvětlí. Hned Ti napíšu! Stále čekám na stipendium! 7. 9. byla schůze ČLF a já jsem ještě nedostal rozhodnutí. Z ONV jsem musel čerpat neplacené volno, takže jsem teď bez práce. Posílám Ti nejnovější sbírku, první, která mi vyšla v Česku. Jsem zvědavý, co na to řekneš... 19. 9. budu v Praze na Národní třídě v SČS, kde mám převzít legimitaci. Dozví se, jak vypadá záležitost s Tebou. Samozřejmě diplomaticky. Co se týče vydání Tvé knihy, prosím ještě o trochu trpělivosti, jsou to složité záležitosti. Víím, že naše trpělivost je u konce, vždyť to je tolik let... Srdečně Tě zdravím, také Mirku – Váš Wilhelm Przewczek.“

4 *Przewczucie kształtu*.

jsem rád a s vydáním v PLR souhlasím. V opačném případě NE. (Nemohu si to dovolit.) ještě málo: nevíš už, kdo z J.⁵ měl tu „dobrou vůli“ udat v Ostravě svou slabomyslnost?

Srdečně
Jindra Zogata.

P. S. Promiň, píšu v práci. Nemám, lepší papír.

Jako dramatický se jeví dopis z 15. září 1989, kdy Przeczek nedostal stipendium z ČLF, nemohl čerpat tvůrčí volno, v té době nebyl zaměstnán, dostal se do konfliktů se svými nadřízenými ve školní správě a k tomu se opět dozvídá, že na několika místech se objevily anonymní dopisy, které měly za následek přerušení některých Przczekem plánovaných kulturních iniciativ. Dokonce byl jeho verš z básně *Dolina koni* (Údolí koní) ze sbírky *Przczucie kształtu* zcela záměrně chybně interpretován a měl se dotknout tehdejšího vedoucího tajemníka Krajského výboru KSČ pro Severomoravský kraj Václava Václavíka.⁶ Bystřický básník hodnotí situaci v české literatuře a kultuře v r. 1989 stále ještě jako období temna (s odvoláním na známý román Aloise Jiráska) a přirovnává ji ke středověku.

W Bystrzycy, 15. 9. 1989 r.

Drogi Jindro,

przed chwilą doczytałem Twój list i bardzo Ci za te słowa dziękuję. Jadzia jest w pracy, zbliża się południe, pochmurny jest ten dzień i smutny. Od środy (13. 9. b.r.) wiem już, że ČLF nie dał mi stypendia twórczego, o które żądałem. Napisał mi RSDr. Miloslav Kaizr⁷: „Vážený soudruhu, na svém zasedání 7. září projednal výbor Českého literárního fondu Vaši žádost o poskytnutí stipendia k uskutečnění tvůrčích záměrů. Po zvážení všech okolností, především s přihlédnutím na pomoc poskytnutou Vám již v minulosti, rozhodl výbor Vaši žádost zamítnout. Věříme, že přijmete toto rozhodnutí výboru s pochopením...“.

A ja od 1. 9. 89 mam „neplacené volno“ ONV, které kazali mi wziąć i przesłać im do Pragi. Do tej sytuacji wmanewrowała mnie oczywiście Ostrawa, która twierdziła, że jak będę członkiem SCS to otrzymam stypendium. Gówno prawda. To tylko jakaś zabawa w ciciubabkę i tyle. Jadę teraz (19. 9. b.r.) do Pragi i postaram się tam jeszcze coś wyskórać, ale już nie wierzę.

Sprawa nie byłaby jeszcze tak trudna, gdyby nie to, że pokłóciłem się ze swoją inspektorką, vedoucím odboru školství i dyrektorem Cieślarem, którzy nie chcieli mi dać tego wolna. Odmówiłem nawet przyjęcie funkcji kierownika szkoły w Łomnej Dolnej. A teraz to wszystko na mnie się skrupi. Nie wiem co mam robić. W pierwszej chwili myślałem o samobójstwie. Ale... Lucynka ma niebawiem rodić, Jadzi też mi żal w tym wszystkim, bo co one zawiniły. Leszek od 2 miesięcy jest bez roboty, bo dał „výpověď“ w tym całym PZKO i nie może teraz nic znaleźć. Znalazłem się na dnie, na kompletnym dnie. Odsunąłem się od tego naszego SLA,

5 Jablunkova.

6 V letech 1968–1972 působil postupně jako tajemník a vedoucí tajemník Okresního výboru KSČ ve Vsetíně, v letech 1972–1986 pak jako tajemník a od roku 1986 vedoucí tajemník Krajského výboru KSČ pro Severomoravský kraj. V této funkci se připomíná i k roku 1988 a 1989. 9. dubna 1988 byl kooptován za člena Ústředního výboru Komunistické strany Československa. Po volbách roku 1986 zasedl za KSČ do Sněmovny lidu (volební obvod č. 133 - Vsetín, Severomoravský kraj). Mandát nabyl až dodatečně v červnu 1989 po doplňovacích volbách. Ve Federálním shromáždění setrval do ledna 1990, kdy rezignoval na mandát v rámci procesu kooptací do Federálního shromáždění po sametové revoluci. [https://cs.wikipedia.org/wiki/Václav_Václavík; 6. 1. 2018.]

7 V té době ředitel odboru literatury a divadla MK ČSR.

bo oni uvažaj, že wlažę do dupy Czechom. Mają argument – nikogo z nich do SČS nie przyjęli, a mnie tak. To im wystarczy. Itd... itd...

Niekiedy sobie myślę „co ja komu zawiniłem“? Przyjmuję te ciosy losu pokornie, z podniesioną głową, ale do kiedy tak można?

W dodatku 31. 8. 1989 (a więc dzień przed rozpoczęciem roku szkolnego) sławetny doc. Jaroslav Sekera napisał do mnie takie sobie pindanie, czyli list, nazywając mnie G u s t a w e m Przczkiem. Gustaw od 15 lat nie żyje. Sekera, nasz szef SČS,⁸ pisze mi, że: „jsme poněkud znepokojení záležitostí Tvého stipendia, o němž se zatím neoficiálně dovídáme, že podle všeho nebude schváleno... Srdečně Tě pozdravujeme a držíme palce – doc. dr. Jaroslav Sekera, DrSc., předseda.“ Widzisz więc Jindro – z jednej strony tomik wierszy, z drugiej strony polowanie na człowieka.

I tak to jest! Pozdrawiam Ciebie i Mirkę!

Wilhelm.

PS – O Twoich sprawach będę Cię informował. Nie chcę Ci zrobić krzywdę, będę o tym pamiętać. Jeszcze w tym miesiącu pozalatwiam to wszystko, bo od 1. 10. 89 r. muszę sobie znaleźć jakąś pracę! Nie mogę żyć bez pieniędzy. W dodatku nie jestem teraz nawet „pojištěný“, więc nie mogę nawet chorować –

Ściskam Cię –
Twój Wilhelm Przczek.

PS2 – Jeśli chodzi o Ostrawę (Měsíčník) to obiecał mi Vůjtek, że pokaże mi anonim – muszę Ci powiedzieć, że na mnie również przyszedł anonim – do Profilu. Chodzi o wiersz „Dolina koni“ (Przczucie kształtu, str. 14). Podobno miałem na myśli (pisząc „ocięzała wałachy stępują z uporem“) tow.[arzysza] z KV, a konkretnie Václavíka, tajemníka – co za głupota! Średniowiecze, czyli okres mroku (jak mówił Jirásek – Temno). Boguś Słowiacek (místopředseda MV KSČ v Jablónkovie) mi mówił, że na „výboře“ nigdy nie mówiono o Twojej sprawie (bardzo Cię lubi) i jeśli to ktoś podpisał w imieniu MV, to jest podle.

Trzymaj się, Jindro, napiszę z Pragi!
Twój
Wilhelm.⁹

8 Jaroslav Sekera (1929–2007) vedl ostravskou pobočkou SČS od r. 1989 (viz heslo *Sekera Jaroslav*, in Málková – Urbanová, 2001: 254–256; nekrolog viz Pospíšil 2007: 54).

9 „V Bystřici, 15. 9. 1989. Milý Jindro, před chvílí jsem dočetl Tvůj dopis a velmi Ti za ta slova děkuji. Jád'a je v práci, blíží se poledne, tento den je pochmurný a smutný. Od středy (13. 9. t. r.) už vím, že ČLF mi nedal tvůrčí stipendium, o které jsem žádal. Napsal mi RSDr. Miloslav Kaizr: (...). A já mám od 1. 9. 89 neplacené volno ONV, které mi přikázali vzít a poslat jim do Prahy. Do této situace mě vmanévrovala samozřejmě Ostrava, která tvrdila, že když budu členem SČS, tak obdržím stipendium. Hovno pravda. To je jenom nějaká hra na schovávanou. Pojedu teď (19. 9. t. r.) do Prahy a budu se tam snažit ještě něco vyškrábat, ale už v to moc nevěřím. Záležitost by nebyla až tak obtížná, kdybych se nepohádal se svou inspektorkou, vedoucím odboru školství a ředitelem Ciešlarem, kteří mi to volno dát nechtěli. Dokonce jsem odřekl funkci ředitele školy v Dolní Lomné. A teď se to všechno na mě nakládá. Nevím, co mám dělat. V prvním okamžiku jsem přemýšlel o sebevraždě. Jenže... Lucynka má zanedlouho rodit, Jád'i je mi při tom všem také líto, protože co ony zavinily. Leszek je dva měsíce bez práce, protože dal výpověď v tom celém PZKO a teď nemůže nic najít. Jsem na dně, na úplném dně. Izoloval jsem se od té naší SLA, protože oni si myslí, že lezu Čechům do zadku. Mají důvod – nikoho z nich nevzali do SČS, ale mě ano. To jim stačí. Atd., apod. Někdy přemýšlím nad tím, co jsem komu udělal? Přijímám ty rány osudu pokorně, se zdviženou hlavou, ale dokdy ještě? Navíc 31. 8. (tedy týden před zahájením školního roku) slavný doc. Jaroslav Sekera mi napsal takové pindání, tedy dopis, v němž mě oslovoval jako G u s t a w a Przczka. Gustaw už 15 let

Zogatova odpověď na list bystrického básníka dává tušit, že v nějakou lepší literární budoucnost se ještě v druhé polovině roku 1989 nedalo věřit.

18. 9. 89
Brno

Drahý kamaráde v pustinách mezi lidmi,
nebude v těchto zemích lépe, už to vím a roky nevrátí na počátek prvních ideálů. Ve zvlgarizovaném a plevelnými vlastnostmi zamořeném a rozpínajícím se vegetačním světě je přetěžké vůbec vydržet, natož mít vůli a odvahu nevzdat své věci. Téměř nikdo o nás nestojí, neboť nejsou vytvořeny, vžity a dodržovány zásadní předpoklady pro rozvoj a růst lidských práv myslet a cítit tak jak je člověku dáno.

Víme to dávno, a přesto se s tím nikdy nebude lze smířit. Přibývá i dnes tvorů vykonturovaných poučkami, kterými by chtěli vše zvládat a znásilnit. Přibývá obludného nepráva moci nad vším, co se liší od šablon, maket a panelů a zvířata, operující návody na živobytí a ve vsí vzdělanosti přece jen tupá a temná, mají lidské hlavy! Na všechno? I do koryt.

Každý den si s tím nevím rady a vše mne přesvědčuje, že s toho, co chci udělat a co jsem udělal, zbudou a zbývají jen zlomky. Iracionální částičky vteřin a slov, desintegrace každého celku, včetně a prvořadě vlastního života a zdraví. (Jsem unavený.)

Co dělat v době vládcovství a siláctví podprůměrných, anebo ambicemi zkažených koryfeů? Co robít? Jak setřepat mozek žirajících jedů zmatenců, kteří mocí a silou povýšili své grafomanství na zásluhu a určující směr? Atd. Bída na bídě rajtuje a šiml s papírovou hlavou na lidech.

Bude to ještě těžké, než se dočkáme smrti, přetěžké, když nemáme vrozenou schopnost rezignovat. Žijeme v dobách nejhlubšího psychického temna novodobých dějin, snad je středověk... Copak Ty musíš učit? Nebo já budu bezvýhradně a pořád mistrem nad blázný? (Ale to jsou jen okolnosti, i když určující každodennost.)

Řešení? Nevím o něm. Jsem iritován obdobnými vzpourami nesmiřující se krve. Přece jen něco: hlupákům se lze aspoň smát! (Jen kdyby jich tolik nepřešlapovalo ve frontách na své významy.)

Copak může vůbec aspoň existovat doba bez pravd o člověku, bez humánních kritérií, nálepka?

Měsíc tiskne mordou na okno. Stmívá se. Bohužel, jsou nám zatím nadřazeni tvorové, kteří žili za tapetami, udělali se na 70-tých letech a tak provždy odrovnali literaturu (sebe).

Tě buch, Wilku!
Zdraví pro všechny u vás
Jindra Z.

P. S. Mirka děkuje za pozdravy. Ještě je ve špitále.

---

nežije. Sekera, náš šéf SČS, mi píše, že: (...). Dobrý, ne? Jak vidíš, Jindro, na jedné straně sbírka básní, na druhé lov na člověka. A tak to je! Pozdravuji Tebe a Mirku! Wilhelm. P. S. O tvých záležitostech Tě budu informovat. Nechci Ti ublížit, budu na to pamatovat. Ještě v tomto měsíci to všechno vyřídím, protože od 1. 10. 89 si musím najít nějakou práci! Nemohu žít bez peněz. A k tomu nejsem teď pojištěný, takže dokonce nemohu být nemocný. Objímám Tě. Tvůj Wilhelm Przczek. P. S. 2 – Pokud jde o Ostravu (Měsíčník), Vůjtek mi sliboval, že mi ukáže anonym – musím Ti říct, že na mě také přišel anonym – do Profilu. Jde o báseň Údolí koní (Předtucha tvaru, s. 14). Údajně jsem měl na mysli (když jsem napsal »Sveřepě kráčejí valaši těžkopádní«) s.[oudruha] z KV, konkrétně tajemníka Václavíka – co je to za pitomost! Středověk, tedy období temna (jak říkal Jirásek – Temno). Boguś Slowiaczek (místopředseda MV KSČ v Jablunkově) mi říkal, že na výboru se o Tvé záležitosti nikdy nemluvilo (má Tě velmi rád), a pokud to někdo podepsal jménem MV, tak je to podlé. Drž se, Jindro, napíšu z Prahy! Tvůj Wilhelm.“

Przeczkův dopis z konce měsíce září 1989 je méně dramatický, popisuje setkání spisovatelů ostravského střediska SČS u příležitosti oslavy šedesátin jejího předsedy Jaroslava Sekery. Przeczek informuje Zogatu o další možnosti vydání jeho sbírky poezie v polštině, tentokrát v Kielcích v nakladatelství „Domu knihy“, což měla být zásluha básníka a redaktora Stanisława Nyczaje – z toho je patrné, že z původně plánovaného vydání sbírky v polském Těšíně nakonec sešlo, ale konkrétní důvody nám nejsou známy, mohlo to být snad proto, že těšínské vydavatelství podporovalo jisté „společenské hnutí“, jak píše Przeczek a z toho měl bystrický básník stále strach. Dopis také obsahuje poznámku o poměrech uvnitř Literárně-umělecké sekce PZKO a poměru jejich členů k Przeczkovi, jenž se stal po zásluze členem SČS, ale i obecné zamyšlení nad vztahy mezi Poláky a Čechy na pohraničí. Rozvíjí se také spolupráce mezi jablunkovským kulturním klubem, dnes nazývaným Kávárna U Pegasa, a brněnským spisovatelským střediskem zastoupeným Ludvíkem Štěpánem. V ostravském Profilu se rovněž plánovalo vydání některé Zogatovy knihy. Vesměs tedy pozitivní zprávy, až na neudělení tvůrčího stipendia Przeczkovi Českým literárním fondem (a pochopitelně pobytu Zogatovy manželky Mirky v nemocnici).

Bystrzyca nad Olzą,
dnia 26. 9. 1989 r.

Drogi Jindro,

wczoraj w nocy wróciłem z Ostrawy, gdzie w Imperiału odbywała się głośna uroczystość uczczenia 60-tki naszego „šéfika“ Doc. Jardy Sekery. Na tym Jublu zeszło się nas niewielu (Cvek, Mazáč, Dostál, ja, Vyhliđal, Mirek Stoniš, Ivan Šeiner, dr. Svoboda, p. Juščáková, L. Romanská, ktoś z KV i KOR¹⁰). Na 15 członków SČS w Ostrawie nie jest to zbyt dużo. Kiedyś ustnie Ci powiem, co było ciekawego.

Stypendium twórcze jest nadal „v nedohlednu“, ale 3. 10. 89 schodzi się wybór ČLF i tam ma się zadecydować...

Piszę głównie dlatego, że wreszcie znalazłem wydawnictwo, które wyda wybór Twoich wierszy w moim przekładzie. Odpisał mi dr Stanisław Nyczaj z Kielc. Wydawcą będzie „Dom Książki“ wspierany przez Ośrodek Kultury Literackiej.¹¹ Dawniej oficyna ta mieściła się przy Wydawnictwie Łódzkim. (Tam wydałem tomik „Śmierć pomysłu poetyckiego“, który masz). Zrezygnowałem z tych wszystkich propozycji, które nie były „czyste“, czyli miały coś wspólnego z ruchem społecznym. Jedyna sprawa jest tego rodzaju, że nie mogą Ci płacić w koronach, ale w złotych. Będzie tego około 500.000 Złotych, czyli w tej chwili normalne honorarium. Książka powinna się pokazać w ciągu 1 roku, to znaczy w 1990.

Przesyłam Ci tomik St. Nyczaja (właściwie poemat dramatyczny), że byś widział jak to będzie wyglądało. Proszę Cię, żebyś mi ten tomik zwrócił.

Jeśli Ci takie warunki odpowiadają – to napisz do mnie jeszcze jedną „zgodę na druk wyboru wierszy“ ze świeżą datą. Podobnie jak to miało miejsce zeszłym razem. Nyczaj ma u nas być w listopadzie i chciałbym, żebyście się spotkali i podpisali umowę. A może ja bym z nim przyjechał do Brna (jeśli będę miał ten urlop twórczy)...?

10 Zkr. Krajská odborová rada.

11 Na náš dotaz adresovaný S. Nyczajovi, jestli se vydání nějaké Zogatovy knihy skutečně plánovalo v Kielcích, dostali jsme zamítavou odpověď v elektronické e-mailové korespondenci ze 7. 1. 2018: „Drogi Liborze! Nie mam żadnej wiedzy ani dokumentacji dotyczącej wydania w Kielcach tomu Zogaty, tym bardziej nie mogę wskazać przyczyn, dlaczego nie wyszedł. Staszek Nyczaj“ (Milý Libore! Nemám žádné informace a ani dokumentaci, která se týká vydání Zogatovy sbírky v Kielcích, tím spíš nemohu uvést příčiny, proč nevyšla. Stašek Nyczaj.)

W Beskidach jest teraz cudowne „babie lato“. Miałem pojechać do Warszawy, ale ZG PZKO nie podpisał mi tzw. „Przejścia granicznego“, więc ostro zaprotestowałem, ale i tak nie mogłem pojechać. Co wszystko może zrobić zazdrość. Ze strony polskiej (głównie chłopaków ze SLA) jestem teraz atakowany, że zostałem członkiem Związku Literatów Czeskich. I tak to bywa na przemian, raz z tej, raz z tej. Jesteśmy obaj ludźmi twórczymi, którzy nie mieszczą się w tych ciasnych opłótkach wąsko pojmowanego regionalizmu, któremu z butów wystaje słoma narodowych żalów i niesnasek. Ludzie jakoś nie mogą się zgodzić z tym, że „trzymając swoje“ możesz tolerować tego drugiego. Chcą od razu opowiadania się po różnych stronach sztucznie wzniesionych barykad. A to mi nie odpowiada.

Dowiedziałem się, że od 1. 1. 1990 zaczyna u Was, w Brnie, wychodzić czasopismo literackie. Słyszałem też, że ma do niego wejść m. in. Ludvík Štěpán. Nawiasem mówiąc będzie u nas w październiku i mam prowadzić jego wieczór autorski w „Klubie pod Pegazem“ w Jabłonkowie. Mam wobec Ludvy dług wdzięczności, bo on był jednym z moich recenzentów w czasie przyjmowania mnie do SČS i napisał bardzo dobrą opinię.

Ivan Šeiner mi mówił, że w „Profilu“ pokaże się Twoja książka. W Ostrawie bardzo cenią sobie Twoją twórczość. Szkoda, że na to wpadli dopiero teraz, ale i tak lepiej późno, niż wcale.

Proszę, pozdrów mi Mirkę i dodaj jej otuchy. Wiem, co to jest szpital, bo spędziłem tam sporo czasu, ale zawsze człowiek musi mieć nadzieję.

Pozdrawiam Cię więc najserdeczniej. W sobotę idę na spotkanie SLA do Koszarzysk. Wyobrażam sobie, jak taka piękna jesień musi być cudowna na Zachraszczu, nie?

Masz pozdrowienia wszystkich moich domowników, czyli Jadzi, Leszka, Lucynki i Stasia. To samo Mirka, życzymy szybkiego powrotu do zdrowia!

Trzymaj się, mój drogi Jindro, Twój
Wilhelm Przeczek.¹²

12 „Bystrice nad Olší, dne 26. 9. 1989. Milý Jindro, včera v noci jsem se vrátil z Ostravy, kde v Imperiálu proběhla oslava narozenin šedesátky našeho »šéfička« doc. Jardy Sekery. Na tom jubileu se nás sešlo málo (Cvek, Mazáč, Dostál, já, Vyhliďal, Mirek Stoniš, Ivan Šeiner, dr. Svoboda, paní Juščáková, L. Romanská, někdo z KV a KOR). Na 15 členů v Ostravě to není příliš mnoho. Někdy Ti ústně řeknu, co bylo zajímavého. Tvůrčí stipendium je stále v nedohlednu, ale 30. 10. 89 se schází výbor ČLF a tam se má rozhodnout... Píšu hlavně kvůli tomu, že jsem konečně našel nakladatelství, které vydá výbor Tvých básní v mém překladu. Napsal mi dr. Stanislav Nyczaj z Kielců. Vydavatelem bude Dům knihy s podporou Centra literární kultury. Dříve bylo toto vydavatelství součástí Lodžského nakladatelství. (Tam jsem vydal sbírku Smrt básnického nápadu, kterou máš). Rezignoval jsem na všechny ty nabídky, které nebyly »čisté«, čili měly něco společného se společenským hnutím. Jediný problém je ten, že Ti nemohou zaplatit v korunách, ale ve zlotých. Bude to kolem 500.000 zlotých, tedy v této chvíli normální honorář. Kniha by se měla objevit během jednoho roku, tedy v roce 1990. Posílám Ti sbírku S. Nyczaje (ve skutečnosti dramatickou poemu), abys věděl, jak to bude vypadat. Prosím Tě, abys mi tu sbírku vrátil. Pokud Ti takové podmínky vyhovují, pošli mi ještě jeden »souhlas s vydáním výboru básní« s novým datem. Podobně jako tomu bylo posledně. Nyczaj má být u nás v listopadu, proto bych chtěl, abyste se setkali a podepsali smlouvu. Možná že bych s ním přijel do Brna (pokud dostanu tvůrčí volno)...? V Beskydech je nyní krásné babí léto. Měl jsem jet do Varšavy, ale HV PZKO mi nepodepsal povolení k překročení hranice, takže jsem tvrdě protestoval, ale přesto jsem nemohl odjet. Co všechno může udělat závist. Z polské strany (hlavně chlapců ze SLA) na mě teď útočí, že jsem se stal členem Svazu českých spisovatelů. A tak to pro změnu bývá, jednou z té, podruhé z druhé strany. Jsme oba tvůrčími lidmi, kteří se neuzavírají v těch těsných přihrádkách úzce chápaného regionalismu, kterému z bot čouhá sláma národních žalů a roztržek. Lidé se nějak nemohou smířit s tím, že si může stát na svém, ale zároveň tolerovat toho druhého. Chtějí, aby ses hned vyslovil pro jednu stranu umělé vytvořených barikád. A to mi nevyhovuje. Dověděl jsem se, že od 1. 1. 1990 začne u nás v Brně vycházet literární časopis. Slyšel jsem také, že členem redakce se má stát mj. Ludvík Štěpán. Mimochodem bude u nás v říjnu a mám uvádět jeho autorský večer v Klubu u Pegasa v Jablunkově. Mám vůči Ludvovi dluh vděčnosti, protože on byl jedním z mých recenzentů v době, kdy mě přijímali do SČS a napsal velmi dobré hodnocení. Ivan Šeiner mi říkal, že v Profilu vyjde Tvá knížka. V Ostravě si Tvé tvorby velmi cení. Škoda, že na to přišli teprve teď, ale i tak lépe pozdě, než vůbec. Prosím, pozdravuj Mirku a dodej jí odvahy. Víím, co je to nemocnice, protože jsem tam strávil hodně času, ale člověk vždy musí mít naději. Pozdravuji tě co nejsrději. V sobotu půjdu na setkání

Zogatův list datovaný 21. listopadem, tedy po událostech 17. listopadu 1989, reflektuje dobovou situaci, která přinášela určitou naději na zlepšení poměrům v komunistickém státě. Jako básník lituje odchodu Jana Skácela (zemřel 7. listopadu 1989 v Brně). Připomíná také Františka Schildbergera dotazem na osud překladů jeho básní do polštiny.

Brno, 19. 2. 1991

Milý Wilku,

dnů roku ubývá, přibývá hlasů i na náměstích a člověk by na své věci neměl zapomínat.

Mirka se vrátila minulý týden ze špitálu, děláme generální úklid po mé „slaměné“ svobodě a těšíme se už na Vánoce.

Co je nového u vás? Dostal jsi to stipendium?

Byl jsem na ideově-výchovném semináři SČS a paní Kiliánová z Lit. fondu tam říkala, že na stipendia zatím peníze jsou. (Předsedou komise je Ivan Skála.)

Z minuty na vteřinu zemřel Jan Skácel a s ním jedna epocha české poezie. Zůstává sice hodně básníků, někteří jsou i zajímaví, ale to, co s epochou, které byl J. S. posledním představitelem vymřelo, je velmi složité a z etického a česky morálního fundamentu dnes nenahraditelné; kořeny sahají do 19-tého století.

Časopis v Brně zase, ještě a opět není a hned tak nebude. Všechno teď visí asi v oslích uších, ale osel se nechce až tak otřepat, aby z něj vypadl pytel peněz.

Máš nějaké zprávy z PLR? Čekal jsem, že přijedeš s nakladatelem a smlouvou a patřičně to oslavíme.

František Schildberger se mě ptá, jak se mají věci s Tvými překlady jeho básní. Otisknete je někdo?

Co vůbec děláš, jak žijete a co dál roste, kromě sněhu na horách?

Čs. nakladatelství nemají papír, na r. 1990 ještě dostanou příděl, ale pak??!! (Budou si muset na sebe vydělat, a všechno zase začne a ne tak rychle, jak by to bylo nutné, od počátku.)

Přeju vám pěkné dny, co lepšího?, a pozdravuju všechny

Jindra Zogata.

Libor Martínek

SLA do Košarísk. Představuji si, jak krásný podzim musí být na Záchraští, ne? Pozdravuji Tě všichni moji blízcí, čili Jaďa, Leszek, Lucynka a Staš. Stejně tak Mirce přeji rychlé uzdravení! Drž se, můj milý Jindro, Tvůj Wilhelm Przewczek.“

JUBILEA

Druhý život Erasma Kreuzingera (připomínka k 140. výročí úmrtí)

Magistrátní úředník, příležitostný básník, soukromý učitel, amatérský kronikář Opavy – tak Erasma Kreuzingera charakterizoval Milan Myška v biogramu, napsaném před více než dvaceti lety.¹ Dlouho podceňovaný, doceněn až Josefem Schwerdfegerem při reedici (1927) *Kroniky staré a nové doby Opavy*, knížky vydané německy s podtitulem *Opava a její znamenitosti* v roce 1862. Kreuzingerova životní data jsou dostatečně známa: narodil se v Jeseníku nad Odrou jako syn tamního tkalce Antona Kreuzingera a jeho choti Viktorie, dcery Jakoba Kachela; rodná matrika uvádí datum 25. květen 1807, což bylo ale spíše datum křtu.² Tři roky strávené na opavském gymnáziu (1823–1825) stačily jen na místo podúředníka na opavském magistrátu, jehož kariéru navíc osudově přervalo podezření ze zpronevěry, které mu vyneslo pobyt ve věznici na Špilberku. Po propuštění se vrátil do Opavy, opatřovav si prostředky k živobytí psaním příležitostných veršů k rozličným významným událostem v životě zdejší měšťanské honorace. Všeobecně oblíben, byl zván do zdejších rodin, které mu poskytovaly stravu. Jak upozorňuje inzerát, nabádající ke koupi publikace (1866), *Kronika* zaujala císaře, jenž ji nechal zařadit do své soukromé knihovny.³ Kreuzinger tehdy bydlel v domě Johanna Beyera č. 230 na Ostrožné ulici v centru Opavy a při sčítání obyvatel je v kolonce povolání uvedeno, že pobíral chudinskou podporu (*Armenpfündner*).⁴ Jeho poslední bydliště bylo na Popské ulici č. 6. Zemřel neženat dne 13. dubna 1879 a o dva dny na to pohřben.⁵ Hrob na starém opavském hřbitově na dnešní ulici Hany Kvapilové zanikl počátkem třicátých let minulého století s likvidací celého pohřebiště.

Až se znatelným časovým odstupem započal Kreuzingerův *druhý život*, ten, pro nějž je připomínán i dnes: čím více se jeho doba vzdalovala a čím více se pod náporu modernizace měnilo městské prostředí a erodovaly tradiční mezilidské vztahy ovládající patriarchální společnost, tím více se vynořovalo Kreuzingerovo jméno a jeho *Kronika* jako svědek starých časů. Na konci 19. století o Kreuzingera projevil zájem opavské noviny, když tu a tam připomínaly pamětihodnosti města, a přitom odkazovaly na příslušné pasáže jeho knížky, například na jeho poznámku o náhrobku s latinským nápisem v maltézském kostele svatých Janů.⁶ Mezi články nalezneme takové, jež jsou podepsány šifrou Bn., za nimiž tušíme redaktora novin Ernsta Baumanna (1842–1902), známého svými historicko-vlastivědnými zájmy.⁷ Ten ještě Kreuzingera zažil. A byl to Baumann – vrstevník Vincence Praska

1 Po roce 1945 se Kreuzingerovi dostalo připomenutí ze strany sudetských Němců, viz Friedrich LÖFFLER, *Troppauer biographische Notizen* III, *Troppauer Heimatchronik* č. 137, červen 1961, s. 130, z české strany heslovitě a s neúplným datem narození Viktor FICEK, *Biografický slovník širšího Ostravska* 1, Opava 1972, s. 60; podrobněji až Milan MYŠKA, *Kreuzinger; Erasmus*, *Biografický slovník Slezska a severní Moravy* 9, Ostrava 1997, s. 62.

2 ZA v Opavě, sbírka matrik, sign. NJ–V–3, fol. 95, matrika rodná Jeseník nad Odrou.

3 *Anzeigerblatt*, *Troppauer Zeitung* 101/31, 9. 2. 1866, s. 4.

4 SOKA Opava, Okresní úřad Opava, inv. č. 1072.

5 ZA v Opavě, sbírka matrik sign. Op–I–34, fol. 409, matrika úmrtí Opava – Panna Marie.

6 *Die Johanneskirche*, *Troppauer Zeitung* 100/172, 30. 7. 1885, s. 4.

7 (šifra) Bn. [Ernst BAUMANN]: *Das Troppauer Rathaus*, *Troppauer Zeitung* 103/156, 8. 7. 1888, s. 5.

Obr. 1. *Erasmus Kreuzinger*,
SZM, fotopracoviště, A14.09. Foto: anonym.

a Gottlieba Kürschnera – jehož lze považovat za pomyslného pokračovatele Kreuzingerovy vlastivědné činnosti zaměřené na Opavu; byl to patrně on, tentokrát skrytý za šifrou –n., jenž Kreuzingerovi věnoval esejisticky laděnou vzpomínku, napsanou sedm let po Kreuzingerově smrti. Text začíná náhodným setkáním se svazkem vídeňského časopisu *Der oesterreichische Zuschauer*, jenž vycházel s podtitulem Časopis pro literaturu, umění a duchovní život od poloviny třicátých do poloviny padesátých let 19. století. Listováním v periodiku a pátráním po jménech autorů příspěvků pisatel narazil na poetický text *Východ slunce*.⁸ Baumannovi se tak Kreuzinger připomněl jako člověk nevšedního literárního talentu, člověk, jemuž životní strážně talent nedovolily rozvinout. Baumann ocenil Kreuzingerův hluboký patriotismus a jistou v dobrém smyslu slova naivitu, jež z něj činí doslova *dítě své doby* – bezproblémového předbřeznového Rakouska.⁹ Na počátku 20. století nalezneme ještě jedno jméno mezi zájemci o dějiny Opavy, které v souvislosti s Kreuzingerovým druhým životem nutno připomenout: historika a středoškolského profesora Karla Knaflitsche, který jméno autora opavské *Kroniky*

8 Ve skutečnosti jde o několik textů různých autorů na dané téma, Kreuzingerův text viz Erasmus KREUZINGER, *Sonneaufgang*, *Der oesterreichische Zuschauer* 1837/111, 15. 9. 1837, s. 1122.

9 (šifra) –n. [Ernst BAUMANN]: *Erasmus Kreuzinger, der Troppauer Chronist*, *Troppauer Zeitung* 101/282, 8. 12. 1886, s. 3–4.

Zum Vermählungsfest
 des Fräulein
 Flora Baumgarten
 mit Herrn
 Franz Nossek
 am 5. August 1868 als Zeugniss allem
 Gutesinnem, Glückseligkeit, Gesundheit vom
 wackern Brautknecht des Brautkammer
 Erasme Kreuzinger.

Ich bei diesem hochzeitlichen
 Anlasse, dem die herzlichsten
 Glückwünsche zu senden
 und dem Gatten die Glückseligkeit
 bringt mich doch bei ertönten
 Loben, Fröhlichkeit, Glück in
 Volk Brautknecht gut zu
 kommt in dem den mit mir.
 Nicht, was die Brautkammer
 soll das Lächeln gesamt sein,
 immer solches Glück zu
 gesunden wie die Glückseligkeit
 Am liebsten Glück! mit dem Brautkammer
 die zu feiern sei auch Glück,

**Obr. 2. Báseň Erasma Kreuzingera napsaná při příležitosti
 sňatku Franze Nosseka a Flory Baumgarten, 1868,
 Státní okresní archiv Opava. Foto: autor.**

připomněl v souvislosti s tématem, jemuž se systematicky věnoval – Opavským kongresem (1820).¹⁰

V meziválečné době si Kreuzingera připomněli v nedalekém Krnově, aby s kritickým odstupem zrekapitulovali zprávy, jež o městě zachytil;¹¹ jindy se Kreuzingerovo jméno vynořuje v souvislosti s jistou kuriózností života minulých staletí,¹² avšak tím, jež na Kreuzingera vědomě a tvořivě navázal, byl až středoškolský profesor Josef Schwerdfeger (1867–1931), jež se v Opavě doslova mihnul na přelomu století, byv profesorem na německém gymnáziu (1897–1903). Ačkoliv podstatnou část života prožil ve Vídni, na penzi se do slezského města, jež bylo městem jeho pedagogických začátků, vrátil, aby texty v soudobých novinách a časopisech připomínal jeho zajímavou minulost. Některé z textů shrnul do knížky *Troppauer Erinnerungen*, v níž nemohlo Kreuzingerovo jméno chybět.¹³ A byl to Schwerdfeger, jež zrekonstruoval Kreuzingerův život, přiblížil jej v reedici *Opavské kroniky* (1927). Z tohoto zdroje pak čerpali všichni ostatní, včetně pořadatelů českého vydání publikace.¹⁴ V meziválečné době nesla nynější Heydukova ulice Kreuzingerovo jméno, které ještě v roce 1940 tehdejší vlastivědný spisovatel Otto Wenzelides zařadil do pomyslného Pantheonu žáků a absolventů opavského německého gymnázia.¹⁵

Leckdo připomínal, že Kreuzingerova knížka o Opavě není spolehlivým zdrojem historických informací, například co se týče nejstarších počátků města. To však věděl již Gottlieb Biermann před téměř sto padesáti lety¹⁶ a tuto skutečnost přiznal i Ernst Baumann. Ale ve spolehlivosti, v pravdivosti – ve smyslu *kritičnosti* coby atributu moderní historiografie – význam jeho práce netkvěl a ani netkví. Vystupuje jako jedinečný *pramen*, spolehlivě odhalující *milieu* města v časech Kreuzingerovy generace, vypovídající o představách a hodnotových preferencích Opavanů ve druhé třetině 19. století. Baumann hovořil o Kreuzingerovi jako o člověku doby předbřeznové; jinde lze nalézt připomínku, že mezi Kreuzingerem a Faustinem Ensem – myšleno jeho dílo *Das Oppaland* – tkví nápadná souvislost. Ale zdá se, že jde o zjednodušení. Kreuzinger vydal knížku na prahu liberální éry, v časech emancipace municipalit, na počátku formování nových městských elit a utváření jejich identity. Takto chápeme koncept městského muzea; takto musíme chápat také Kreuzingerovo pojednání o Opavě jako svého druhu anticipaci takové speciální veřejné sbírky městských pamětihodností. Detailní srovnání prací Ensovy a Kreuzingerovy by jistě bylo velmi užitečné, byť Kreuzinger neinklinoval k *biedermeierovské* malebnosti tak, jak byla vlastní senzuaálně založenému Ensovi. Ale ještě zajímavější by bylo srovnání Kreuzingerova psaní – a *strategie* psaní – s tištěnými pracemi, jež náležejí liberální éře, například s topografickým přehledem Vévodství Slezského

10 Karl KNAFLITSCH, *Das Troppauer Theater zur Zeit des Kongresses (1820)*, Wiener Zeitung 1913/64, 16. 3. 1913, s. 3; TÝŽ, *Lokalgeschichtliches zum Troppauer Kongress 1820*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Oesterreichisch-Schlesiens 7, 1912, s. 262.

11 *Was Erasmus Kreuzinger i. J. 1862 von Jägerndorf zu berichten weiß*, Jägerndorfer Ländchen 10/12, 1936, s. 114–116.

12 Robert SCHMOLIK, *Religionstrukturen*, Licht über Land 8/3, 1930, s. 1.

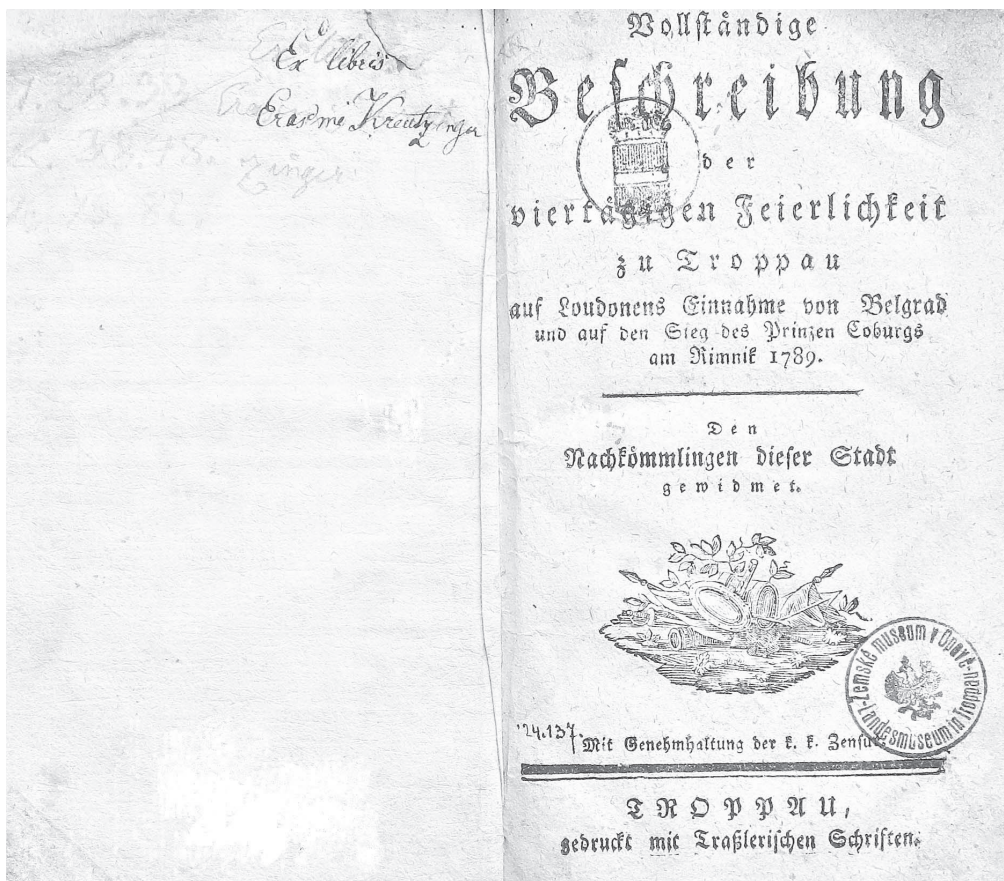
13 Maria STONA, *Troppauer Erinnerungen. Von Dr. Josef Schwerdfeger*, Neue Freie Presse 1923/21123, 1. 7. 1923, s. 26.

14 Erasmus KREUZINGER, *Opavská kronika staré i nové doby aneb Opava a její pozoruhodnosti. Příručka pro obyvatelstvo se situačním plánem města Opavy*, Opava 2002, překlad Vilém Plaček, redakční spolupráce Magda Plačková.

15 Otto WENZELIDES, *Bedeutende Schüler des Troppauer Gymnasiums*, Deutsche Post 155/80, 21. 3. 1940, s. 5.

16 Gottlieb BIERMANN, *Verfassungsgeschichte der Stadt Troppau bis 1614*, in: Jahresberichte des k. k. evangelischen Gymnasiums, Teschen 1872, s. 1.

Obr. 3. Rukopis Erasma Kreuzingera na titulním listu
Vollständige Beschreibung der vieritägen Feierlichkeit zu Troppau auf Loudonens
Einnahme von Belgard..., Troppau 1789,
SZM, knihovna, sign. St-A-429. Foto autor.

od učitele hlavní školy Antona Madlého (1858). Historiografickým protějškem těchto přesných hospodářských přehledů a statistik je linie kritického dějepiscectví, v rakouském Slezsku reprezentovaná triádou jmen Tiller – Kopetzky – Kürschner. Ti se zaměřili na verifikaci parciálních zpráv – a dějinný celek neřešili, vlastně je ani nezajímali. Kreuzingerovu metodickou „nedokonalost“, spočívající v kaleidoskopičnosti textu, jenž má význam svým asociativním potenciálem evokovat obraz města minulých epoch, docenila až mladší, modernistická generace historiků, publicistů a intelektuálů obecně.

Co říci k Erasmu Kreuzingerovi závěrem? Na tuto pozoruhodnou osobnost se dodnes dochovalo několik památek – a nutno říci, že je to víc, než kolik jich připomíná jiné Opavany jeho generace. Je to fotografie dokumentující jeho podobu [obr. 1]. Ve Státním okresním archivu v Opavě je uchován rukopis jedné z Kreuzingerových příležitostných básní

[obr. 2].¹⁷ A v knihovně Slezského zemského muzea je uložen opavský tisk z konce 18. století,¹⁸ jenž má na titulním listu vepsáno *ex libris Erasmus Kreuzinger* [obr. 3] – známe tedy autorův rukopis. Knížka nám nepřímou připomíná fakt, že její někdejší majitel sbíral různé literární, resp. písemné památky na opavskou minulost, anticipovav úlohu městských a regionálních paměťových institucí, jak se utvářely až mnohem později, na přelomu 19. a 20. století.

Pavel Šopák

Jan Rohel a jeho Desatero

(k 110. výročí narození)

V roce 2019 uplynulo 110 let od narození a 30 let od úmrtí Jana Rohla. Rodák z Pustkovec během osmdesáti let života vystřídal řadu působišť a několik profesí. Po absolutoriu Učitelského ústavu v Opavě roku 1928 nastoupil jako devatenáctiletý na tehdy nově otevřenou Jubilejní školu v Karvině. Zde působil až do svého nuceného odchodu na podzim 1938, po obsazení Těšínska polskou armádou. V následujícím roce získal aprobaci pro měšťanské školy a vyučoval v různých lokalitách na Frýdecku. V poválečných letech patřil k zakládajícím postavám Slezského studijního ústavu v Opavě, kde získal pozici tajemníka a redaktora časopisu *Radostná země*. Ve stejné době vstoupil do Syndikátu československých spisovatelů a Sdružení umělců slezských a začal studovat Pedagogickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně.

Počátkem 50. let SSÚ opustil a vrátil se k učitelství. V roce 1954 se stal ředitelem Krajské lidové knihovny v Ostravě, od roku 1961 pak vedl kroniku Vítkovických železáren Klementa Gottwalda. Kronikářské práci se pak věnoval až do počátku 70. let, mimo jiné z pozice člena odborné komise při Institutu pro dějiny odborů v Praze.

Přehled postů a funkcí však nemůže plně vystihnout člověka, pochopit motivy a inspirační zdroje jeho činnosti. Sám Rohel poskytl badatelům vhléd „za oponu“ prostřednictvím svých nepublikovaných vzpomínek, které sepsal ve druhé polovině 80. let jako penzista. Dosud nepublikovaný text, nazvaný *Desatero mého života*, Rohla přibližuje jako citlivého a vnímavého člověka, silně empatického k okolí. Člověka, překonávajícího jistý ostych a obavy, plynoucí jednak z dlouhodobě chatrného zdraví, jednak z neutěšených sociálních poměrů.

Ačkoliv se Rohel netajil jistou hrdostí na svůj původ z prosté venkovské „doškovice“, počátky jeho učitelské kariéry provázela hmotná nouze spjatá s nutností finančně podporovat matku a sourozence. Snad i vlastní zkušenost podnítila Rohlův intenzivní zájem o sociální problematiku, který se zintenzivnil po jeho nástupu na karvinskou školu koncem 20. let. V prostředí geograficky blízkém, leč průmyslovým a multietnickým charakterem dosti odlišným od rodného kraje, se mladý učitel brzy zapojil do veřejného života. Angažoval

17 Státní okresní archiv Opava, sbírka dokumentačního materiálu, nezpracovaný fond. – Báseň napsaná při příležitosti sňatku Franze Nosseka, pracovníka slezské zemské pokladny a syna majitele tabákové továrny Franze Nosseka st., s Florou, dcerou sklenáře Kašpara Baumgartena, dne 5. srpna 1868 v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Opavě viz ZA v Opavě, sbírka matrik, sign. Op-I-32, fol. 28.

18 SZM, knihovna, sign. St-A-429, *Vollständige Beschreibung der viertätigen Feierlichkeit zu Troppau auf Loudonens Einnahme von Belgard...*, Troppau, Trassler 1789.

se jako ochotník, knihovník a v neposlední řadě řečník na pohřbech. S kolegy organizoval dobročinné sbírky.

Četba Bezruč, Wolkra a dalších autorů spolu s neutěšenou realitou hornických kolonií podněcovala Rohlův soucit s chudými a nemajetnými. Jeho sociální citění v sobě snoubilo křesťanskou lásku k bližnímu s umírněnou formou politického socialismu. V roce 1929 před parlamentními volbami s kolegy hrdě a provokativně nosil odznaky pařížské Komuny a nechával si z Moskvy posílat komunistický tisk, zároveň se ale přátelil s duchovními a své texty prokládal odkazy na náboženskou symboliku. Nesouhlasil se štěpením proudů uvnitř křesťanství, jež po pádu ideologie „austrokatolicismu“ sílilo: „Když na ty debaty vzpomínám, marně se snažím potlačit dotěrnou představu, jak jednou vykročí na cestu světem obměna Marxova hesla: Křesťané všech zemí – spojte se!“

Jako mnozí pedagogové jeho generace, i Rohel se vyznačoval širokou škálou zájmů a aktivit. Věnoval se hudbě, jež mu zároveň zajišťovala vedlejší zdroj obživy, stejně jako malování. Některé z jeho kreseb ocenil i Valentin Držkovic, v té době již uznávaný malíř. Počátkem 30. let však Rohel začal stále silněji inklinovat k oblasti, jež se pro jeho pozdější kariéru stala charakteristickou – ke sběru hornického folkloru. Svou činností předznamenal pozdější výzkumy poválečných etnografů. První statě o životě havířů vycházely v rozličných časopisech a formou rozhlasových pořadů. Mnohé poznámky a zápisky byly bohužel ztraceny na podzim 1938. Tedy se Rohel evakuoval z Těšínska až mezi posledními státními zaměstnanci, jelikož chtěl do poslední chvíle vést karvinskou knihovnu.

Po nacistické okupaci se zapojil do domácího odboje. Spolupracoval mimo jiné s MUDr. Jaroslavem Míčkem, zastřeleným gestapem v březnu 1945. O Rohlově povaze, bouřící se proti jakékoliv nespravedlnosti, svědčí epizoda z jara 1945, kdy napsal osobní dopis sovětskému velvyslanci protestující proti odvlékání československých občanů orgány NKVD.

Přechod do SSÚ v roce 1946 Rohlovi poskytl zázemí pro systematickou badatelskou a organizační práci. Zároveň jej však konfrontoval s realitou poválečného zápasu „o koryta“, kdy se příslušníci mladší a střední generace slezských a ostravských intelektuálů a umělců, jež před válkou spojovalo sociální citění a určitý odboj proti tehdejšímu „mainstreamu“, dostávali do konfliktů mezi sebou, i s nastupující totalitou. K těm, kteří kvapně převlékali kabáty, se Rohel stavěl s jistým pochopením, ale přesto rezervovaně. Nepatřil k lidem, kteří by rázem zatratili předválečné hodnoty. Po jednom z jeho veřejných vystoupení krátce po válce se mu dostalo charakteristického hodnocení: „Jsi výborný řečník, však jsi slyšel potlesk. Ale hodně jsi citoval Masaryka, málo Lenina. Napříště to musíš udělat naopak, aby naši přátelé nemohli tvého projevu využít ve svůj prospěch. A na závěr nezapomínej k pozdravu zvednout pěst, aby lidé věděli, že jsi komunista!“ Ostatně o dvě dekády později, v roce 1969, Rohel patřil ke členům nakrátko obnovené Matice slezské.

Ani po odchodu z SSÚ Rohel nerezignoval na badatelskou a popularizační práci, naopak intenzita jeho publikační činnosti rostla. Období 40. – 60. let nesporně přálo národopisu, jenž se vedle studia tradičního života na vesnici stále více zaměřoval také na prostředí horníků a pracovníků průmyslu. Od většiny souputníků-etnografů a folkloristů Rohla odlišoval jednak jeho svébytný popularizační a beletrizující sloh (sám se považoval spíše za spisovatele, než vlastivědce), jednak jeho četné kontakty s uměleckým světem. Ne náhodou jeho Říkadla z uhlí (1946) ilustroval Vilém Wünsche.

Kromě folkloru Rohel sbíral a dokumentoval také obecnější vzpomínky pamětníků. Do pozdních let života spolupracoval s ostravským městským archivem, Muzeem revolučních bojů a osvobození v Ostravě a řadou dalších institucí. Jeho obsáhlá a dosud nezpracovaná

pozůstalost je v současnosti uložena dílem v Archivu města Ostravy, dílem ve Slezském zemském muzeu v Opavě.

Ve svých vzpomínkách Rohel vylíčil scénérii, již vídal v počátcích svého učitelského působení na Karvinsku: „Nedaleko moderního kolosu Barbory stála chaloupka – před ní sroubená studna, za ní nakloněná stará jablň, okolo políčko jako dlaň. Ta chaloupka a pět set kroků dále šachta, to je obraz osudů slezské dědiny – nyní hornického města ve spárech dvou těžírstev!“ Tento výjev můžeme zároveň použít jako parafrázi Rohlova příběhu. Příběhu „self-made mana“ ze slezské doškovice, který strávil poslední léta života v ostravském paneláku a na beskydské chatě. Příběhu muže, který zažil – a ve svém díle barvitě popsal – rapidní proměnu společnosti, již přineslo turbulentní 20. století.

Ondřej Kolář

Jiří Štefanides – životní jubileum

Divadelní historik, kritik a vysokoškolský pedagog Jiří Štefanides dovršil v posledním květnovém dni významné životní jubileum a to je skvělá příležitost k malé rekapitulaci.

Narodil se v roce 1949 v podhůří Orlických hor ve Vamberku, kde se jako mnohé jiné děti v tomto věku poprvé setkal s divadlem prostřednictvím tajuplného světa loutek. Později coby žák základní školy působil v místním ochotnickém souboru Zdobničan, nesoucí název podle zdejší protékající řeky. Možná právě tato první setkání s divadlem ovlivnila i jeho pozdější zájem o literaturu a výtvarné umění přesto, že ve Dvoře Králové absolvoval střední průmyslovou školu textilní. Jeho humanitní zaměření jej nakonec přece jen přivedlo na filozofickou fakultu olomoucké univerzity do nově otevřeného uměnovědného oboru, který začal studovat na podzim 1968. Oborová specializace na literaturu, divadlo a film stále více směřovala i prostřednictvím pedagoga, divadelního kritika a historika Jiřího Stýskala k dějinám divadla a k jejím pramenům. Již diplomová práce Jiřího Štefanidese se zaměřením na představení českých divadelních společností v Olomouci do roku 1900 byla jistým předznamenáním jeho pozdějšího celoživotního zájmu o české kočovné společnosti.

Po promoci v roce 1973 nastoupil do krajského nakladatelství Profil v Ostravě. Původně plánoval jen krátké zastavení v tomto průmyslovém městě, ale nakonec se doba zde strávená protáhla na téměř dvacet let. Práce odborného redaktora v nakladatelství mu přinášela mnoho nových a různorodých podnětů. Navíc byl Jiří Štefanides zařazen do skupiny zahrnující oblast umění, která se soustředila na vydávané knihy tematicky zaměřené na divadlo, hudbu, výtvarné umění a fotografii. V osmdesátých letech jej tak najdeme v tiráži odpovědného redaktora u publikací i s výsostně divadelní tematikou, když například redigoval práce tehdejšího dramaturga opavské činohry Miloše Zbavitele věnované osobnosti herce, režiséra a divadelního ředitele Jiřího Myrona a následně i dalším hercům činohry Národního divadla moravskoslezského z meziválečné éry. Také jednu z posledních knih z roku 1990, před zrušením nakladatelství Profil, divadelní kritičky a historičky rozhlasu Aleny Štěrbové vztahující se k činohernímu divadlu v Olomouci Jiří Štefanides redigoval a doplnil úvodním slovem.

Během svého ostravského působení začal psát také divadelní kritiky a této činnosti se věnoval přibližně deset let. V druhé polovině osmdesátých let se stal členem tehdejšího krajského poradního sboru pro amatérské divadlo. Jeho členové byli zastoupeni v porotách

okresních a krajských přehlídek tehdejšího Severomoravského kraje, včetně mezikrajové přehlídky v Karolince.

V letech 1992–1994 vedl divadelní pracoviště Slezského zemského muzea v Opavě, připravil jeho koncepci a soustředil se na dějiny českého divadla ve Slezsku očima divadelních historiků s ohledem na tehdejší stav v oblasti bádání. Své závěry a úvahy shrnul ve studii pod názvem *Co víme o dějinách divadla ve Slezsku?*

Počátkem roku 1990 byla obnovena uměnovědná studia pod vedením Jiřího Stýskala na Univerzitě Palackého v Olomouci, který oslovil pro pedagogickou práci dřívější absolventy, mezi nimiž byl i Jiří Štefanides. Jeho první přednášky byly tematicky zaměřené na oblast, která mu byla nejbližší – české divadlo do konce 19. století, později rozšířené do roku 1945. Následovala divadelně kritická praktika a semináře, v kterých studenty připravoval nejen teoreticky, ale i prakticky se orientovat v oboru.

Po jistém váhání mezi muzejní a univerzitní prací zvítězilo rozhodnutí věnovat se plně akademické činnosti. Přesun do hanácké metropole sebou nesl další velký závazek, neboť v září 1994 se stal Jiří Štefanides vedoucím katedry, kterou vedl do roku 2002 a následně ještě v letech 2006–2014. Zaměření katedry a její divadelní větve se orientovalo na výzkum dějin divadla na Moravě a ve Slezsku. Tato volba nejen že prohloubila poznání o divadelním dění v této specifické lokalitě, ale i po letech je stále zdrojem dalších nových neprobádaných témat a přináší nadále celou řadu výzkumných otázek do budoucna. Zvolená specializace se ukázala velmi nosnou, neboť ani po letech se dané téma ve své bohatosti v územně vymezeném teritoriu nevyčerpalo.

Povědomí o muzejní práci a zejména vědomí důležitosti zachování primárních, ale i sekundárních pramenů důležitých pro divadelní bádání jej vedlo v roce 1995 k založení Dokumentačního centra dramatických umění, které se stalo významnou součástí katedry. Práce s prameny byla zahrnuta i do výuky, kdy se studenti seznamovali s nejrůznějšími artefakty spojenými s divadlem a jeho provozem. Získaný materiál se stal zdrojem studijních praktických ukázek v jeho zpracování a interpretaci divadelních pramenů. Z těchto projektů vznikly inventáře či publikace věnované osobnostem, na kterých se autorsky či odborně Jiří Štefanides také podílel.

Katedra pod jeho vedením připravovala studenty nejen z hlediska teoretické odbornosti, ale i zapojením do divadelní praxe prostřednictvím exkurzí na přehlídky v Českém Těšíně, Zlíně, Brně nebo Ostravě, kde se na festivalu činoherních divadel Ost-ra-var studenti podíleli na redakční práci festivalového zpravodaje nebo později tvořili videozpravodaj z dění uplynulých přehlídkových dní. Po léta Jiří Štefanides také moderoval diskusní semináře a rozpravy právě na ostravském festivalu. Podpora katedry a jeho pedagogů vedla prostřednictvím předmětu divadelní praktikum k dalším aktivitám v tvorbě vlastních představení. I Jiří Štefanides patří mezi ty, kdož podporuje studenty nejen v teoretické přípravě na obor, ale zároveň v praktických záležitostech, ať už se jednalo o vlastní divadelní představení či happening.

Koncem devadesátých let se řešila prostorová otázka uměnovědných kateder filozofické fakulty a následně vyvstala možnost renovace objektu bývalého jezuitského konviktu, dnešního Uměleckého centra. V prvních fázích nebyl do projektu zahrnut divadelní ani filmový sál. Na jejich prosazení a realizaci měl velkou zásluhu tehdejší vedoucí Katedry divadelních, filmových a mediálních studií Jiří Štefanides.

V nově otevřeném konviktu inicioval se svými spolupracovníky na katedře pořádání divadelních konferencí v Olomouci. První mezinárodní konference v roce 2003 pod názvem

O divadle na Moravě a ve Slezsku II odkazovala k setkání divadelních historiků z roku 1971, které se rovněž konalo v Olomouci. Inspirativní přátelská setkávání, která na fakultě proběhla (konference s označením VI se uskutečnila v roce 2013) prohloubila kontakty mezi teatrology, bilancovala dosavadní bádání o divadle a především prezentovala nové výsledky výzkumu nebo představovala připravované projekty. Přinášela pravidelnou informovanost v oboru a řada příspěvků ve vydávaných sbornících zahrnuje i dnes po letech mnoho aktuálních otázek v bádání o divadle na Moravě a ve Slezsku.

Ve svém výzkumu zůstal i Jiří Štefanides věrný tomuto územnímu vymezení. V habilitační práci pod názvem *Kontinuita divadla (Olomouc 1996)* se zabýval dějinami českého divadla na Moravě a ve Slezsku v letech 1860–1918. S touto prací souvisela také historie ostravského divadelnictví, která je mu velmi blízká. Zároveň si velmi intenzivně uvědomuje multikulturní charakter regionu Moravy a Slezska a tomuto fenoménu věnoval několik svých studií. Počáteční zájem převážně zaměřený na výzkum českého divadla se vlivem dalšího bádání přesunul ke zkoumání dějin německojazyčného divadla v témže regionu. Jeho trvalá snaha o bližší poznání této problematiky vyústila ve spolupráci s Moravským zemským muzeem v Brně prostřednictvím Margity Havlíčkové a se Slezským zemským muzeem, kde mi bylo ctí se na tomto projektu podílet. Výzkumný úkol pod názvem *Identifikace německojazyčných městských divadel na Moravě a ve Slezsku* byl v letech 2006–2008 podpořen Grantovou agenturou České republiky. Zmíněný projekt otevřel cestu k dalšímu bádání a úkolům v této dosud neznámé oblasti výzkumu.

Publikační činnost Jiřího Štefanidese zahrnuje úctyhodný počet článků, později odborných studií uveřejněných ve sbornících, odborných a vědeckých časopisech až po samostatné monografie. Z významných odborných knih uvedme alespoň *České divadlo v Moravské Ostravě 1908–1919* (2000), *Carl König v Olomouci / in Olmütz [1856–1868]* (2009), nebo kolektivní práce, na nichž se výrazně podílel, *Kalendárium dějin divadla v Olomouci [od roku 1479]* (2008), třídílnou publikaci *Německojazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku / Deutschsprachiges Theater in Mähren und Schlesien* (2011, 2013, 2014) aj.

S jeho bohatými aktivitami souvisí řada členství v odborných společnostech a ve vědeckých radách. Přivítal vznik Teatrologické společnosti a je jejím členem od jejího ustavení v roce 1997, kdy byl také členem výboru. Působí ve Vědecké radě Filozofické fakulty Univerzity Palackého, byl členem Umělecké rady JAMU Brno (1999–2010) nebo v Radě ředitele České televize – ostravského studia (2003–2007) apod. Zároveň je zastoupen v redakčních radách různých odborných časopisů.

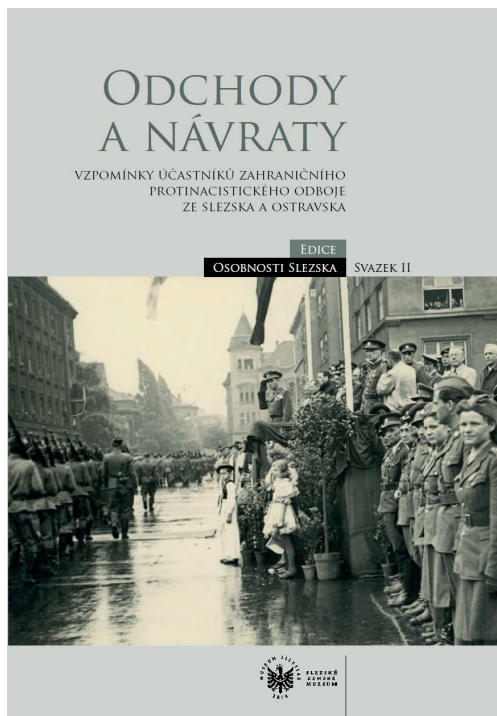
K životnímu jubileu panu docentu Jiřímu Štefanidesovi přejeme do následujících let hodně zdraví, elánu a mnoho úspěchů v jeho další vědecké činnosti.

Sylva Pracná

RECENZE

Ondřej KOLÁŘ – Kamila POLÁKOVÁ, *Odchody a návraty. Vzpomínky účastníků zahraničního protinacistického odboje ze Slezska a Ostravska*, Opava 2018, 161 s.

ISBN 978-8087789-53-7

V roce 2018 byla pod záštitou Slezského zemského muzea v Opavě vydána edice paměti s názvem *Odchody a Návraty – Vzpomínky účastníků zahraničního protinacistického odboje ze Slezska a Ostravska*. Jak již napovídá podtitul, tato kniha představuje vzpomínky šesti účastníků zahraničního protinacistického odboje, přičemž pojítkem mezi nimi má být určitá vazba k území českého Slezska. Dotyčné osoby z toho regionu pocházely, absolvovaly v něm prezenční vojenskou službu či tam žily po válce. Dalším kritériem výběru pramenů byla forma odchodů jednotlivých aktérů. Autoři knihy, Ondřej Kolář a Kamila Poláková, se zaměřili na osoby, které „odcházely“ z Protektorátu buď přes Polsko, nebo balkánskou cestou. Kromě nich jsou však také představeny osudy volyňských Čechů, kteří se zapojili do odboje či dezertovali ze slovenské armády. Těžiště publikace spočívá ve třech prezentovaných memoárech, které, co se rozsahu týče, výrazně převyšují vzpomínky dalších tří pamětníků. Jedná se o deníkové

zázpisy Jana Kubiše, vzpomínky Leopolda Horáka, které byly zaznamenány v období normalizace, a po válce sepsané paměti Boleslava Ivánka. Další tři vzpomínání na druhý československý odboj mají vzhledem ke své stručnosti spíše okrajový význam.

První prezentovaný pramen je opravdovým unikátem na poli válečných memoárů. Jedná se totiž o válečný deník Jana Kubiše, jenž je poprvé publikován v plném znění. Jan Kubiš v něm popisuje svůj útěk do Polska či krátký pobyt ve výcvikovém centru v Africe. Píše o svých válečných zkušenostech z jara roku 1940 spojených s obranou Francie. V poslední části deníku je věnována pozornost vojenskému výcviku v Anglii, přičemž se Kubiš zaměřuje na líčení britských reálií a zážitky ze svého civilního života. Válečný deník je pak ukončen dojemným rozloučením, které předznamenává autorův tragický osud. „*Dnes si nejsem jistý dnem, neb jest na mne požadován zvláštní úkol. Úkol velice nebezpečný, ale nebojím se ho, jdu s chutí do práce a nezastaví mne ani to nejhorší.*“ Dnes již víme, že Jan Kubiš společně s dalšími dostal svých závazků. Jeho válečný deník dokládá hrdinství a jeho nezpochybnitelné místo v dějinách československého odboje. Na druhé straně můžeme z řádků Kubišova deníku vyrozumět, že nebyl pouze vlastencem a disciplinovaným vojákem, ale také obyčejným mužem, který si všímal žen, radoval se z krásy moře a zoufal nad množstvím štěnic, s nimiž

se musel potýkat. V tomto případě je publikace přínosným počinem, neboť předkládá reálnější pohled na jednoho z českých národních hrdinů. Deníku dodává na autenticitě též fakt, že byl psán s minimálním časovým odstupem – jedná se tak o zajímavou sondu do myšlenkového světa jednoho z účastníků západního zahraničního odboje.

V další části publikace je prezentován příběh Leopolda Horáka, který začíná rovněž útekem do Polska. Autor ve svých pamětech vzpomíná na postup Polskem, svou návštěvu Moskvy či pouštní vojenský výcvik. Horák byl též jedním z československých vojáků, kteří se podíleli na obraně Tobrúku. Poté absolvoval vojenský výcvik ve Velké Británii a následně se účastnil osvobozeneckých akcí v západní Evropě, přičemž jeho cesta vedla přes Francii, Belgii a Německo až do jeho rodné vlasti, kde jeho příběh jakožto účastníka protinacistického odboje končí. Vzhledem k tomu, že paměti Leopolda Horáka byly sepsány pro účely Muzea revolučních bojů a budování socialismu v Ostravě, jsou mnohdy zatíženy rozsáhlými úvahami, které jsou v souladu s marxistickou ideologií. Na druhou stranu však vypovídají o tehdejších normalizačním narativu a oficiálním výkladu dějin. Stejný metodologický problém představují i kratší vzpomínky dalších tří pamětníků; Jána Tringely, Václava Štěpánka a Jiřího Porazíka. Ty byly totiž sepsány ke stejnému účelu. Horákově líčení rovněž poznamenává dlouhý časový odstup. Samotní editoři v úvodu upozorňují na značné množství faktických či chronologických nepřesností, které v rámci textu svědomitě korigují. Z mého subjektivního hlediska paměti rovněž postrádají ve srovnání s Kubišovým deníkem jistou upřímnost a osobitost. Jedná se o velmi nahuštěný popis vojenské zkušenosti, který má značně fatalistický podtón a je oproštěn od civilních zážitků pamětníka. Tyto problémy však nepochybně souvisí s odlišnou datací vzniku pamětí.

Rozsahově nejobsáhlejší jsou paměti Boleslava Ivánka. Ty byly sepsány v roce 1947, tudíž text není zatížen ideologicky zabarvenými pasážemi. Lze také předpokládat, že se jedná o Ivánkovy necenzurované názory. Autor zasazuje svůj příběh do poměrně širokého dějinného kontextu, přičemž, dle slov editorů, informace čerpal ze zahraniční literatury či z již dříve publikovaných memoárů. Autor do svého vyprávění mimo jiné zařazuje několik příběhů tradovaných mezi vojáky a příhod ze životů jeho přímých spolubojovníků. Jedná se tak o velmi zajímavý a poměrně čtivý pramen, který čtenáře snadno vtáhne „do děje“. Nutno podotknout, že samotný osud Boleslava Ivánka je nesmírně pestrý. Ivánkova cesta začíná v roce 1940 v rumunském Eibentálu, odkud bývalý učitel z menšinové školy prchá společně s dalšími odbojáři do Turecka. K československým vojenským jednotkám se přidává v izraelské Haifě. Z Ivánkova vyprávění se dozvídáme, jak probíhal vojenský výcvik československých vojáků v egyptském výcvikovém středisku v Agami, ale můžeme též nahlédnout do civilního života vojáků. Paměti jsou též jakýmsi cestovatelským bedekrem zajímavých míst Středního východu. Z vyprávění se dozvídáme, jak ve čtyřicátých letech dvacátého století vypadala turecká města jako Istanbul a Mersin či egyptská Alexandrie. Pamětník vzpomíná na krásy Libanonu nebo vymoženosti a modernost Bejrútu. Ivánkovy paměti jsou plné převážně pozitivních vzpomínek, a to až doby, kdy se aktivně účastní bitev na Středním východě a později též bitvy u Tobrúku. Autor paměti vzpomíná na úskalí a útrapy, jež v pouštní válce českoslovenští vojáci prožívali, či na přátele, o něž v průběhu války přišel. V poslední části pamětí autor popisuje své zkušenosti v roli letce RAF u 311. perutě. Vzpomíná na svůj letecký výcvik, první pocity z létání a předkládá i detailní informace o podobě některých letounů. Ivánek líčí pozoruhodnou cestu lodí „Quin Elisabeth“ do Kanady či své setkání s československými krajany v Chicagu. Především se však dozvídáme o řadě příběhů ostatních letců, které mají většinou bohužel tragický konec. Ivánek své vyprávění zakončuje v říjnu 1945, kdy se společně s dalšími letci vrátil do Československa.

Další tři vzpomínání jsou, jak již bylo řečeno, stručnější. Jedná se zaprvé o krátké vyprávění Jána Tringely, který zběhl od slovenského vojska k jednotkám československé armády a zúčastnil se bojů na východní frontě, dále o vzpomínky volyňského Čecha Václava Štěpánka, jenž líčí své zážitky z bojů na Dukle, a příběh Jiřího Porázika, který byl rovněž volyňským Čechem a jako tankista se zúčastnil osvobozovacích bojů na Ostravsku.

Původním záměrem autorů bylo představit prostřednictvím konkrétních příběhů komplexní obraz života československého vojáka v zahraniční armádě a poukázat na rozličná bojiště, na nichž Čechoslováci působili. To se autorům nepochybně podařilo. Čtenářům je umožněno nahlédnout do vojenského výcviku, jednotlivých bojových akcí, ale také do civilního a všedního života vojáků. Dovídáme se, jakým způsobem se bavili ve svém volném čase, jakými aktivitami jej naplňovali, ale také nad čím přemýšleli, z čeho se těšili nebo čeho se naopak obávali. V mnohých případech jsou prameny jakýmsi sondami do duší účastníků protinacistického odboje, a to zejména v případě Jana Kubiše a Boleslava Ivánka. Pamětníci mnohdy popisují analogické situace či stejná místa, jako bylo například shromaždiště českých uprchlíků v polských Bronowicích, bitva o Tobrúk, příchod vojáků do Británie či jejich vojenský výcvik. Díky této skutečnosti se nabízí zajímavé srovnání jednotlivých líčení, která jsou samozřejmě odlišná vzhledem k rozdílné dataci jejich vzniku, ale také vzhledem k individuálnímu a subjektivně zbarvenému hodnocení jejich autorů. Tohoto faktu jsou si editoři vědomi. Na případné faktické či chronologické nepřesnosti, stejně jako na věcné chyby v termínech či názvech měst, upozorňují a uvádějí je na pravou míru. V poznámkách pod čarou též představují v krátkých biografických medailoncích některé významné osobnosti československé zahraniční armády a případně i jiné osoby. Stejně tak upozorňují na relevantní literaturu k jednotlivým tématům. Za nedostatek lze nicméně považovat, že paměti nejsou konfrontovány s dalšími prameny, například s dokumenty z Archivu bezpečnostních složek či Vojenského ústředního archivu v Praze. K těmto osobnostem nepochybně další prameny existují, a to minimálně v databázi žádostí o osvědčení o účasti na národním boji za osvobození podle § 8 zákona 255/46 Sb. Dalším nedostatkem, který ubírá publikaci na kvalitě, je fakt, že autoři neuvádějí věcné biografie jednotlivých pamětníků. V některých případech se sice pamětníci v hrubých liniích představují sami, přesto by však bylo přínosné, kdyby byli kritickým způsobem představeni i editory, zejména co se týče jejich původu, předválečné činnosti či dalšího života po skončení druhé světové války. Postava Jana Kubiše je historické obci samozřejmě notoricky známa, přesto by ale krátké představní jeho osudu bylo zejména z pohledu široké veřejnosti přínosné. V případě Leopolda Horáka se nabízejí otázky o jeho politickém smýšlení a loajalitě. Kdyby byly adresovány, bylo by snad možné alespoň částečně pochopit, zda byly jeho ideologicky laděné pasáže pouhou úlitbou režimu či autentickým osobním přesvědčením. Příběh Boleslava Ivánka je nepochybně zajímavý a i vzhledem k tomu je velká škoda, že se nedozvídáme více o jeho poválečných aktivitách a rovněž o jeho vztahu k novému politickému zřízení. Navzdory těmto výtkám je publikace nepochybně přínosná. Autorům se podařilo upozornit na velice zajímavé příběhy, jež mohou dobře posloužit při další historické práci. Jedná se ovšem také o publikaci, která má potenciál představit laické veřejnosti každodenní život vojáků v československých zahraničních jednotkách.

Anna Blatecká

Bohumila TINZOVÁ – Barbara ZEITELHACK – Catherina LOPEZ-DREAU, *Konec a začátek. Jeseník / Neuburg an der Donau / Sète. Tři evropská města v letech 1918–1920, Neuburg an der Donau 2018, 199 s.*

ISBN 978-3-00-060398-3

Období následující po skončení první světové války se vyznačovalo rozsáhlými mocenskými i společenskými změnami, jež zasáhly jak vítěze, tak poražené. Navzdory stěžejnímu a dlouhodobému významu tehdejších procesů je tento zlomový bod v českém prostředí reflektován podstatně méně než pozdější historické milníky (1945, 1989), popřípadě je v kolektivním povědomí redukován na připomínku československé státnosti.

O komplexní a komparativní podchycení předmětné éry usiluje recenzovaná publikace, jež sleduje vývoj v prvních meziválečných letech ve třech evropských městech. Jejich výběr vychází spíše z praktických soudobých, než historických reálií – jedná se o partnerská města slezského Jeseníku. Shodou okolností však výběr těchto tří lokalit přináší vhled do tří různých společností: Jeseník (resp. tehdy Frývaldov) byl většinou německým městem v nově se rodícím Československu, jednom z tzv. nástupnických států. Neuburg an der Donau repre-

zentuje bavorskou, tedy většinou katolickou část Německa, poražené země obviněné z rozpoutání Velké války. Naopak Sète čtenáře zavádí do reálií vítězné, leč válkou hospodářsky i hodnotově zbitčené Francie. Vzniká tak prostor pro zajímavé, v tuzemských podmínkách dosud unikátní srovnání.

Autorský kolektiv tvoří archiváři činní v příslušných městech, tedy lidé důvěrně obeznámeni s pramennou základnou. Ke cti jim slouží také snaha zasadit popisované události do širšího nadregionálního kontextu. Knihu uvozuje krátká stať Thomase Götze, jež analyzuje dlouhodobé dopady konfliktu z let 1914–1918. Text skýtá řadu zajímavých podnětů a metodických otázek, v české historiografii zatím nepříliš vnímaných. Autorův styl však lze označit za poněkud těžkopádný a hůře čtenářsky stravitelný. Z textu číší snaha sdělit co nejvíce na omezeném prostoru, místy na úkor srozumitelnosti. Některé pasáže vyznívají zjednodušeně – Götz například píše o protestantském Německu, přestože právě Neuburg coby jedna ze zkoumaných lokalit leží v prostředí katolického Bavorska. Jiná konstatování zůstanou pro laického čtenáře nepochopitelná bez bližšího vysvětlení – např. údaj o protiprávním zadržování dodávek potravin nemá vypovídací hodnotu bez údaje, kdo, kdy a proč tyto dodávky zadržoval.

Jednotlivé sondy do dějin konkrétních lokalit navzdory omezenému rozsahu přinášejí mnohé cenné poznatky. Jejich potenciál pro srovnání vývoje ve zvolených komunitách je však

omezený kvůli absenci jednotící linie. Autoři zjevně postupovali individuálně bez jednotného konceptu, takže prostor daný jednotlivým tematickým okruhům se v trojici případových studií značně různí. Například kapitola Bohumily Tinzové o Jeseníku oproti zbývajícím dvěma případovým studiím výrazně více akcentuje náboženské poměry a činnost církevních institucí. Bez obdobného vhledu do této problematiky v případech Neuburgu a Sète si však čtenář nemůže učinit představu, do jaké míry byly poměry obdobné či naopak odlišné.

Další limit představuje různorodost časového vymezení. Zatímco Tinzová přehledně reflektuje celé období let 1918–1920 se srozumitelnými a kontextualizovanými časovými přesahy, Catherine Lopez-Dréau popisuje dění v Sète mezi koncem války a podzimem 1919. Nejednotné je také strukturování textů – studie o Jeseníku není na rozdíl od dvojice následujících statí členěna do podkapitol. Poněkud rušivě působí také pořadí textů. V každé kapitole je nejprve uvedeno původní znění, po něm překlady. Ačkoliv zvolený postup má svou logiku, různé pořadí jazykových mutací v jednotlivých kapitolách není z pohledu čtenáře nejpraktičtější. Po ediční stránce také zarazí skutečnost, že anglické citace v textu nejsou na rozdíl od jiných jazyků přeloženy.

Srovnáme-li trojici případových studií, musíme konstatovat, že text Bohumily Tinzové o Jeseníku má podobu klasické a solidní regionálně-historické práce, založené na širokém spektru pramenů a literatury. Vytknout lze několik drobností – autorka se např. podrobně věnuje místnímu katolickému tisku, jiná regionální periodika ovšem nezkoumá. Pojednání o Neuburgu an der Donau, jež připravili Barbara Zeitelhack a Sebastian Funk, se soustředí především na problematiku vojenské posádky, jež hrála v kulturním a hospodářském životě města zásadní roli, komunální politiky a dopadu revolučních událostí v Německu. Hlavním pramenem se pisatelům stal místní konzervativně-pravicový tisk. Oproti dalším dvěma statím je text poněkud méně přehledný. Pro potřeby zahraničního čtenáře by bylo dobré přiblížit kontext některých událostí, např. zmínka o tzv. Kappově puči asi mnoha Čechům ani Francouzům nic neřekne. Třetí studie, věnovaná francouzskému přístavnímu městu, má čtivý a spíše esejistický charakter. Ocenění zasluhuje zasazení místních reálií do souvislosti celostátního vývoje.

Knihu doplňuje řada fotografií a také příloha ve formě časové osy, jež alespoň částečně supljuje chybějící závěr, jenž by srovnal vývoj tří zkoumaných lokalit.

Co říci závěrem? Recenzované knize lze jistě vytknout několik drobných vad a nedodělků. V zásadě však jde o klasické průvodní jevy většiny publikací, připravovaných „narychlo“ k významným výročím. Především ovšem musíme ocenit ojedinělý pokus o podchycení dopadů Velké války v mezinárodní perspektivě. Tím spíše, že se uvedeného ambiciózního úkolu zhostily regionální paměťové instituce, postrádající zázemí a prostředky akademických pracovišť.

Ondřej Kolář

KRONIKA

Na cestě k vytvoření nového socialistického člověka. Konference k 70. výročí postátnění (nejen) zemských muzeí v Československu.

10. Zář 2019, Slezské zemské muzeum

V úterý dne 10. září se v prostorách nově zrekonstruovaného Müllerova domu uskutečnila konference věnovaná 70. výročí postátnění zemských muzeí v Československu, kterou spolu uspořádaly Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Katedra UNESCO pro muzeologii a světové dědictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Slezské zemské muzeum, konkrétně oddělení historického výzkumu – Slezský ústav.

Setkání probíhalo v přátelské atmosféře. Ředitelka Slezského zemského muzea Jana Horáková přivítala účastníky a poděkovala organizátorům, načež zahájil první blok příspěvků Pavel Douša z Národního zemědělského muzea – Muzea českého venkova Kačina, jež ve svém výstupu tematizoval proměnu činnosti Svazu českých muzeí ve stěžejních letech 1945–1953, a to zejména při přípravách muzejního zákona o organizaci muzejní sítě. Po zobecňujícím úvodním příspěvku vystoupil Tomáš Kavka z Národního muzea v Praze s příspěvkem v kontrastu od předchozího zcela konkrétním. Představil v 50. letech vzniklá tzv. rudá muzea vážící se k Praze, tedy Muzeum K. Gottwalda a V. I. Lenina. Jejich prostřednictvím se zabýval zrodem a smyslem existence stranických muzeí v Praze po roce 1948, jejich společenskou funkcí, postavením v rámci československé muzejní sítě, logistikou budování či jejich vzory. První konferenční blok uzavřel Pavol Tišliar z Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně a z Katedry etnologie a muzeologie FF Univerzity Komenského v Bratislavě. Posluchačům nastínil situaci, v jaké se nacházelo slovenské muzejnictví před postátněním muzeí v 50. letech, jehož problémům se ve svém výstupu zevrubně věnoval, a to nejen na obecné bázi, ale poukázal i na regionální rozměr celého procesu. Druhý blok konference zahájil Pavel Šopák ze Slezského zemského muzea příspěvkem Zdeňek Nejedlý a Slezsko, jímž se snažil osvětlit důvody, proč se mezi Zemskými muzei, které stát převzal roku 1949 do své péče, ocitlo také muzeum opavské. Následně vystoupil Otakar Kirsch z Ústavu archeologie a muzeologie FF MU, jež se věnoval průběhu a důsledkům postátnění Moravského zemského muzea v Brně. Dotkl se zásadních předúnorových událostí, popsal průběh samotného postátněvacího aktu v Moravském zemském muzeu a analyzoval dopad na další vývoj této centrální moravské instituce na základě srovnání s původně zamýšlenými koncepty. Následně vystoupil Tomáš Zapletal z Archivu Masarykovy univerzity v Brně, jež osvětlil průběh postátnění Uměleckoprůmyslového muzea v Brně, které patřilo mezi nejstarší instituce tohoto typu v Evropě. Tato velmi úspěšná instituce středoevropského formátu se stala obětí politických událostí a vznik národního státu a následné postátnění muzea o jednatřicet let později měly pro danou instituci fatální důsledky. Stala se tak příkladem likvidace fungující muzejní instituce dle politického zadání. Jako poslední vystoupil Petr Beránek z Muzea Vysočiny Třebíč – Muzeum řemesel Moravské Budějovice s příspěvkem Regionální muzeum jako ideologický nástroj v letech 1948–1959. Jednalo se o zajímavou případovou studii vybraných muzejních institucí na jižní a jihozápadní Moravě zabývajících se dopadem komunistické ideologie v počátečních letech nástupu diktatury na regionální muzea, a to zejména ve Znojmě a Moravských Budějovicích.

Vyšlo najevo, že příspěvky vesměs postupovaly dva styčné body. Tím prvním bylo především zklamání. Postátnění zemských muzeí se mělo stát jakýmsi vrcholem dlouhodobého vývoje. K tomuto kroku se s nadšením a pozitivním očekáváním stavěla kladně nejen veřejnost, ale také značná část muzeí. Až růžová zaslepenost ve smyslu hesla „Vstříc lepším zítřkům!“ však vyprchala velmi brzy po administrativním provedení postátňovacích aktů. Všeobecné, mnohdy nekonkrétní, očekávání nebylo naplněno a již tak neideální situace muzeí se mnohdy spíše zhoršila, než zlepšila.

Druhým styčným bodem se ukázala být osobnost Zdeňka Nejedlého, coby reprezentanta a především nositele dané vize a myšlenky. Nejedlý jakožto „produkt“ vlastenecké éry konce 19. století, doby, kdy nadšení pro vědu, vlastenectví, národ a stát byla samozřejmými vlastnostmi každé zainteresované osobnosti, natož pak osobnosti na postu ministra školství a osvěty, s nadšením osobně absolvoval každý postátňující akt zemského muzea a zdá se, že pevně věřil ve vydaření dobrého díla. Jeho osobnost, vize, vystupování a především zájem vyniká tím ostřeji v dnešní době, kdy i nejvyšší představitelé vlády zmíněnými vlastnostmi mnohdy nedisponují, na své portfeje jsou dosazováni z pochybných důvodů na ne příliš dlouhou dobu, což velmi často vede k tomu, že se nositeli jakékoliv myšlenky nestávají, nýbrž okázale projevují osobní nezájem o stávající situaci.

Celkově se konference vydařila. Dle slov Otakara Kirsche, který ji shrnul a uzavřel, otevřela téma, jež dosud není blíže zpracováno, položila základ a poskytla inspiraci pro další výzkum. Ten by mohl probíhat například na lokální úrovni, čímž by poskytl podklady pro komplexnější náhled na celou problematiku.

Vojtěch Pokorný

AUTOŘI / AUTHORS

Mgr. Pavel Žídek (zida92@seznam.cz)
Doktorand Ústavu historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity
v Opavě

Mgr. Veronika Juriková (v.jurikova@mubr.cz)
Muzeum v Bruntále

Mgr. Marta Šopáková (m.sopakova@zao.archives.cz)
Zemský archiv v Opavě

doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D. (sopak@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Ivana Maloušková (ivana.malouskova@o-opava.cz)
Opavská kulturní organizace, p. o.

doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D. (libor.martinek@fpf.slu.cz)
Ústav bohemistiky a knihovnictví Filozoficko – přírodovědecké fakulty Slezské univerzity
v Opavě

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D. (kolar@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Sylva Pracná (pracna@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Anna Blatecká (Ablatecka@centrum.cz)
Doktorandka Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Mgr. Vojtěch Pokorný (pokorny@szm.cz)
Slezské zemské muzeum